

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK
KAMU MALİYESİ VE ÖZEL SEKTÖRE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

İsmail İlhan HATİPOĞLU

Ankara – 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK
KAMU MALİYESİ VE ÖZEL SEKTÖRE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

İsmail İlhan HATİPOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI**

Ankara – 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

İsmail İlhan HATİPOĞLU

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK
KAMU MALİYESİ VE ÖZEL SEKTÖRE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara vee etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (25/04/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

İsmail İlhan HATİPOĞLU

İmzası

.....

İçindekiler

ŞEKİLLER DİZİNİ	i
TABLolar DİZİNİ	ii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	3
1. KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN SEBEPLERİ	4
1.1. Likidite Fazlalığı ve Kredibil Olmayan Kişilere Verilen Krediler	4
1.2. Menkul Kıymete Dönüştürme	5
1.3. Eksik Şeffaflık	6
1.4. Derecelendirme Kurumları	7
1.5. Denetleyici ve Düzenleyici Kurumlar	9
2. KRİZİN KÜRESELLEŞME KANALLARI VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ	9
2.1. Aşırı Riskli Varlık Ticareti Kanalı	10
2.2. Kredi Kanalı	10
2.3. Ticaret Kanalı	11
2.4. Güven Eksikliği	11
3. KRİZİN SİYASİ ETKİLERİ	11
BÖLÜM II: 2002-2007 DÖNEMİ TÜRK KAMU MALİYESİ.....	14
1. 2002-2007 DÖNEMİNDE BAŞLICA MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	20
1.1. Büyüme	20
1.2. Enflasyon (TÜFE Artışı)	21
1.3. İşsizlik Oranı	22
1.4. AB Tanımlı Borç Stoku	23
1.5. Cari Açık	25
1.6. Bütçe Açığı	27
1.7. Faiz Dışı Denge	28
2. 2002-2007 DÖNEMİ BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ	30
2.1. Bütçe Gelirleri	30
2.2. Vergi Gelirleri	31
2.3. Bütçe Giderleri	32
BÖLÜM III: KRİZ DÖNEMİNDE UYGULANAN POLİTİKALAR.....	34
1. DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	34
2. AB ÜYESİ ÜLKELERİN KÜRESEL KRİZE KARŞI ALDIKLARI ÖNLEMLER	36
2.1. Almanya	38
2.2. Birleşik Krallık	39

2.3.	<i>Fransa</i>	41
2.4.	<i>İtalya</i>	42
2.5.	<i>Yunanistan</i>	44
2.6.	<i>İrlanda</i>	45
2.7.	<i>Portekiz</i>	46
3.	TÜRKİYE'DE KRİZE KARŞI UYGULANAN ÖNLEMLER VE MALİYETİ	47
3.1.	<i>Para Politikasına İlişkin Önlemler</i>	48
3.2.	<i>Maliye Politikasına İlişkin Önlemler</i>	52
3.3.	<i>Krizle Karşı Alınan Önlemler ve Maliyeti</i>	65
BÖLÜM IV: 2008-2017 DÖNEMİ TÜRK KAMU MALİYESİ		69
1.	BAŞLICA MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER	69
1.1.	<i>Büyüme</i>	69
1.2.	<i>Enflasyon</i>	73
1.3.	<i>İşsizlik</i>	74
1.4.	<i>Cari Açık</i>	77
1.5.	<i>Bütçe Açığı</i>	80
1.6.	<i>Faiz Dışı Denge</i>	82
1.7.	<i>Borç Stoku</i>	84
1.7.1.	<i>İç Borç Stoku</i>	84
1.7.2.	<i>Dış Borç Stoku</i>	85
1.7.3.	<i>AB Tanımlı Borç Stoku</i>	86
2.	2008-2017 DÖNEMİ MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ	87
2.1.	<i>Bütçe Gelirleri</i>	87
2.1.1.	<i>Vergi Gelirleri</i>	88
2.2.	<i>Bütçe Giderleri</i>	89
BÖLÜM V: KÜRESEL MALİ KRİZİN TÜRK ÖZEL SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ		91
1.	KÜRESEL MALİ KRİZİN HANEHALKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	94
1.1.	<i>Hanehalkı Gelirlerine Etkileri</i>	97
1.2.	<i>Hanehalkı Harcamalarına Etkileri</i>	99
1.3.	<i>Gelir Dağılımına Etkileri</i>	102
2.	KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MALİ YAPISINA ETKİLERİ	103
3.	KÜRESEL KRİZİN MALİ OLMAYAN ŞİRKETLERE ETKİSİ	117
3.1.	<i>Krizin Şirketler Kesimine Genel Etkileri</i>	118
3.1.1.	<i>Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısındaki Değişimler</i>	118
3.1.2.	<i>Karşılıksız Çıkan Çek Sayısı</i>	119
3.1.3.	<i>Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları</i>	120
3.1.4.	<i>Uluslararası Doğrudan Yatırımlardaki Gelişmeler</i>	121
3.1.5.	<i>Reel Sektör Güven Endeksi</i>	122

3.2. Küresel Krizin Reel Sektör Üretimine Etkisi	123
3.2.1. Küresel Krizin Tarım Sektörüne Etkileri	124
3.2.2. Küresel Krizin Madencilik Sektörüne Etkileri	124
3.2.3. Küresel Krizin İmalat Sanayiine Etkileri	126
3.2.4. Küresel Krizin Enerji Sektörüne Etkileri	133
3.2.5. Küresel Krizin İnşaat Sektörüne Etkileri	134
3.2.6. Küresel Krizin Turizm Sektörüne Etkileri	135
3.2.7. Küresel Krizin Ticarete Etkileri	136
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	145
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ	148
ABSTRACT	149

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: 2002- 2007 Döneminde Büyüme Oranı	20
Şekil 2: 2002- 2007 Döneminde Yılsonu TÜFE Oranı	21
Şekil 3: 2002- 2007 Döneminde İşsizlik Oranı	22
Şekil 4: AB Tanımlı Borç Stoku (2002- 2007 Dönemi).....	24
Şekil 5: AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH Oranı (2002- 2007 Dönemi).....	25
Şekil 6: 2002- 2007 Döneminde Cari Açık	26
Şekil 7: 2002- 2007 Döneminde Cari Açık/GSYH Oranı	26
Şekil 8: 2002- 2007 Döneminde Bütçe Açığı.....	27
Şekil 9: 2002- 2007 Döneminde Bütçe Açığı / GSYH Oranı.....	28
Şekil 10: 2002- 2007 Döneminde Faiz Dışı Denge	29
Şekil 11: 2002- 2007 Döneminde Faiz Dışı Denge / GSYH Oranı	30
Şekil 12: 2002- 2007 Dönemi Bütçe Gelirleri	31
Şekil 13: 2002- 2007 Dönemi Vergi Gelirleri	32
Şekil 14: 2002- 2007 Dönemi Bütçe Giderleri	33
Şekil 15: 2007-2017 Dönemi Büyüme Oranı.....	70
Şekil 16: 2007-2017 Dönemi TÜFE Yılsonu Oranı	73
Şekil 17: 2007-2017 Dönemi İşsizlik Oranı.....	74
Şekil 18: Türkiye İşgücüne Katılım Oranı (2005-2017).....	77
Şekil 19: 2007-2017 Dönemi Cari Açık.....	78
Şekil 20: 2007-2017 Dönemi Cari Açık/GSYH Oranı	79
Şekil 21: 2007-2017 Dönemi Bütçe Açığı	80
Şekil 22: 2007-2017 Dönemi Bütçe Açığı/GSYH Oranı.....	81
Şekil 23: 2007-2017 Dönemi Faiz Dışı Denge	82
Şekil 24: 2007-2017 Dönemi Faiz Dışı Denge/GSYH Oranı	83
Şekil 25: 2007-2017 Dönemi Merkezi Yönetim İç Borç Stoku	84
Şekil 26: 2007-2017 Dönemi Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku	85
Şekil 27: 2007-2017 Dönemi AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH.....	86
Şekil 28: 2007-2017 Dönemi Bütçe Gelirleri	87
Şekil 29: 2007-2017 Dönemi Vergi Gelirleri	88
Şekil 30: 2007-2017 Dönemi Bütçe Giderleri.....	89

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: 2008-2010 G-20 Ülkelerinin Aldığı Önlemlerin Tahmini Maliyeti / GSYH Oranı ..	35
Tablo 2: 2008-2016 Döneminde Almanya'nın Mali Göstergeleri	39
Tablo 3: 2008-2016 Döneminde Birleşik Krallık'ın Mali Göstergeleri.....	40
Tablo 4: 2008-2016 Döneminde Fransa'nın Mali Göstergeleri	42
Tablo 5: 2008-2016 Döneminde İtalya'nın Mali Göstergeleri.....	43
Tablo 6: 2008-2016 Döneminde Yunanistan'ın Mali Göstergeleri	45
Tablo 7: 2008-2016 Döneminde İrlanda'nın Mali Göstergeleri	46
Tablo 8: 2008-2016 Döneminde Portekiz'in Mali Göstergeleri	47
Tablo 9: Gelir Önlemleri	66
Tablo 10: Harcama Önlemleri.....	67
Tablo 11: Bütçe Üzerinde Doğrudan Etkisi Olmayan veya Etkisi Birden Görülmeyen Mali Tedbirler	68
Tablo 12: Kredi Garanti Fonu İmkânları Tablosu (2010-2017).....	72
Tablo 13: İstihdam Oranları	75
Tablo 14: Finansal Krizlerin Reel Sektörü Etkileme Kanalları	93
Tablo 15: Hanehalkı Gelir, Yükümlülük ve Faiz Ödemelerindeki Gelişmeler	98
Tablo 16: Küresel Krizin Gelir Dağılımına Etkisi	107
Tablo 17: Finans Sektörünün Aktif Büyüklüğü (Milyar TL).....	104
Tablo 18: Finans Sektörünün Karlılık Durumu	109
Tablo 19: Bankacılık Sektörünün Dayanıklılık Göstergeleri	107
Tablo 20: Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Kalemleri	115
Tablo 21: Gelir Tablosu Oranları	112
Tablo 22: Bankacılık Sektörü Özet Bilânço Büyüklükleri.....	114
Tablo 23: Türkiye'de Bankacılık Sisteminde Mali Rasyolar (%)	119
Tablo 24: Özkaynak Kalemlerinin Gelişimi	117
Tablo 25: Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (2008-2013)	118
Tablo 26: 2007-2013 Karşılıksız Çek Sayıları	119
Tablo 27: 2007-2017 Özel Kesim Sabit Sermaye Yatırımları	120
Tablo 28: 2007-2017 Uluslararası Doğrudan Yatırım	121
Tablo 29: Kapasite Kullanım Oranları (İmalat Sanayii %).....	128
Tablo 30: Kapasite Kullanım Oranlarındaki Değişim (İmalat Sanayii Alt Sektörler).....	129
Tablo 31: Üretim Endeksindeki Gelişmeler (İmalat Sanayii).....	130
Tablo 32: Enerji Sanayii Üretim Endeksindeki Gelişmeler	133

KISALTMALAR DİZİNİ

AB :	"Avrupa Birliği"
ABD :	"Amerika Birleşik Devletleri"
BÜMKO:	"Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü"
FED :	"ABD Merkez Bankası"
GSYH :	"Gayri Safi Yurtiçi Hasıla"
İMF:	"Uluslararası Para Fonu"
KDV:	"Katma Değer Vergisi"
KİT :	"Kamu İktisadi Teşebbüsü"
OECD :	"(Organisation for Economic Cooperation and Deveelopment) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü"
TBMM:	"Türkiye Büyük Millet Meclisi"
TCMB:	"Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası"
TÜFE:	"Tüketici Fiyat Endeksi"
TÜİK :	"Türkiye İstatistik Kurumu"
VEDOP:	"Vergi Dairelerinin Otomasyonu Projesi"

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri finans piyasalarında 2007 yılı sonuna gelirken, tüketicilerin konut kredilerini geri ödemede sorun yaşamalarıyla başlayan finansal dalgalanma, 2008 yılı Eylül ayında yoğunlaşarak, küresel çapta bir finans krizine evrilmiştir.

ABD' de başlayıp ardından neredeyse bütün dünyayı olumsuz etkileyen emlak/konut sektörüne ilişkin sorunların çıkış noktası finans kurumlarının geri ödeme zorluğu çeke(bile)cek kişilere de mortgage (ipotekli konut, tutsat) kredisi vermesiyle başlamıştır.

Finans kurumları bu süreçte ve bu yaklaşımın da etkisiyle büyük bir risk almıştır. Mortgage kredilerinin geri dönüşlerinde yaşanan aksamalar sonucunda, bankalar verdikleri kredileri *kısm*a yoluna başvurmuş ve bunun sonucunda hem konut alım talebi hem de konut fiyatları düşüşe geçmiştir. Bunun sonucunda, mortgage kredisi alanların yaşanan süreçten olumsuz etkilenerek konutlarını satmaya çalışmaları ya da kullandıkları kredileri geri ödeyememeleri nedeniyle, konutları almaktan vazgeçerek bankaya bırakmaları fiyatları daha da aşağı çekmiştir.

Bunu takiben, finans kurumları tarafından çıkarılan türev ürünlerin, emlak tahvillerinin teminatı olan konutların fiyatları, çıkarılan tahvillerin nominal tutarının bile altına düşmüştür. Bankalar vermiş oldukları konut kredilerinin geri dönmemesi nedeniyle kaynak/nakit problemi yaşamaya başlamışlar ve piyasalarda güvensizlik oluşmaya başlaması üzerine, bankaların da birbirlerine borç verme konusunda çekinge davranmalarına ve böylece likidite sorununa neden olarak finansal sistemde durgunluğa yol açmıştır.

Bu sürecin sonunda, önce ABD' de ardından Avrupa'da birçok banka iflas etmiş ya da iflasın eşiğine geldiklerinde rakipleri tarafından satın alınmış ve finansal sektörde büyük bir konsolidasyon meydana gelmiştir. Finansal sistemde ortaya çıkan problemler, belirsizlik ortamı oluşturarak yatırımcı ve tüketicilerin beklentilerini ve piyasalara güvenini önemli ölçüde tahrip etmiştir. Üretim de, gerek iç talebin, gerek (dış talepteki azalmaya bağlı olarak) ihracatın, gerekse kredi şartlarının zorlaşması sebebiyle birçok ülkede ciddi düzeyde azalmıştır.

Dünya ekonomisiyle önemli ölçüde bütünleşmiş olan Türkiye ekonomisi de küresel mali krizden olumsuz yönde etkilenmiştir. Diğer ülkelerin ekonomik faaliyetlerine benzer olarak ülkemizde de bankaların yükselen risk algısı ve düşük risk iştahı ile borç verme kapasitelerinin azalması sonucunda, önemli ölçüde yavaşlama görülmüştür. Böylece, özel tüketim harcamaları ve özel yatırım harcamaları yavaşlamış ve iç talepte sert bir düşüş meydana gelmiştir.

Krizin etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, hem merkez bankası hem de hükümet tarafından bir takım önlemler alınmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de kriz karşısında alınan önlemlerin analiz edilmesinin yanı sıra, ülke ekonomisinin küresel kriz öncesi ve küresel kriz sonrası dönemdeki ekonomik görünümü ile krizin Türk kamu maliyesi ve özel sektör üzerindeki etkilerinin çeşitli göstergeler yardımıyla değerlendirilmesi ele alınacaktır.

BÖLÜM I: KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

ABD’de doğup Avrupa’yı ve tüm dünya ekonomisini etkileyen 2008 krizini diğer ekonomik krizlerden ayıran en önemli özellik bünyesinde barındırdığı küreselleşme faktörüdür. Finansal bir krizin küreselleşmesi ve tüm dünyayı etkisi altına almasını anlamak açısından öncelikle finansal krizin tanımının yapılması önem arz etmektedir.

Finansal kriz, “finansal piyasaların sermayeyi tabana yayma (paylaşım) fonksiyonunun (kapasitesinin) aksamasıyla finansal sistem aracılığıyla borçlular ve finansal araçlar arasındaki yükümlülüklerin yerine getirilememesinin yaygın hale gelmesi ve bu durumun tipik olarak düşen varlık fiyatlarıyla birleşmesiyle finansal piyasalarda meydana gelen bozulmadır”.¹

2006 yılında ABD’de ortaya çıkan yüksek riskli konut kredisi (subprime mortgage) krizi ve bu tarih itibarıyla Amerika Birleşik Devletlerinin büyük ölçekli yatırım bankalarından Lehman Brothers’ın iflas etmesi sonucunda baş gösteren kriz süreci, 2008 yılında küresel bir hal almıştır.

Bu kriz, başta bir finans krizi şeklinde ABD’de başlamış ve belli bir süre bu şekilde gitmiştir. Bu kriz süreç içerisinde yayılarak reel sektöre sıçramış ve böylece ekonomik krize dönüşmüştür.

Yirmibirinci yüzyılın, ilk *küresel finans temelli krizi* ya da diğer adıyla *2007-2008 krizi*, “başlangıcından itibaren küresel olma” özelliği ile kendisinden önce yaşanan

---

¹ EICHENGREEN, B. , PORTES, R. “The Anatomy of Financial Crises, NBER Working Paper”, s.1, 1987

krizlerden farklıdır. “Bu kriz, yalnızca bağımsız devletlerin mevcut küresel mimari içindeki ekonomik koordinasyonuna duyulan ihtiyacı ön plana taşımakla kalmamakta, aynı zamanda yeni küresel mekanizmaların ortaya konulmasına yönelik tartışmalara da kaynaklık etmektedir”.²

Küresel finans krizi, yalnızca belirli ülkelerin ekonomik alanda birbiriyle olan uyumunun iyileştirmesi gereğini değil dünya üzerinde mevcut olan tüm ekonomik yapıların tekrar gözden geçirilmesini ve reformlar yapılmasını, hatta yeni sistemler ve düzenlemeler ile küresel krizlere karşı sağlamlaştırılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Tüm bu reform çalışmalarına kaynaklık eden ekonomik krizi anlamak açısından küresel finans krizinin altında yatan nedenlerin ortaya konulması gerekmektedir.

1. KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN SEBEPLERİ

Amerika Birleşik Devletlerinde meydana gelen finans temelli krizin temel sebepleri; likidite fazlalığı, kredibil olmayan kişilere verilen krediler, menkul kıymetleştirme (seküritizasyon), yetersiz saydamlık, derecelendirme kurumları/kuruluşları ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar/kuruluşlar olarak sayılabilir.

1.1. Likidite Fazlalığı ve Kredibil Olmayan Kişilere Verilen Krediler

Krizin çıkışından önceki dönemde likidite sürekli artmıştır. Bu likidite bolluğu bankaları harekete geçirmiş ve bankalar kârlı olacağını düşündükleri için konut kredileri kullandırmaya odaklanmıştır.

---

² “Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler, Tepav Politika Notu”, Ankara. 2008

Bu süreçte bankalar geliri, bir işi ya da varlığı bulunmayanlara dahi kredi vermiştir. Günlük kullanımda “NINJA kredileri (*no income, no job, no asset*)” de denilen krediler sonucunda varlık fiyatları (başta konut fiyatları olmak üzere) hızla yükselmiştir.

Konut kredilerinde geri ödeme zorluklarının başlamasıyla, bankaların portföyünde yer alan hacizli konut sayısı artmıştır. Bankalar ellerindeki hacizli konutları süratle elden çıkarmak istemiş ve konut fiyatlarında düşüşe neden olmuş, hali hazırda aldıkları konutların kredisini ödemeyi sürdüren konut kredisi alanların elinde bulunan konutların fiyatı, bundan sonra ödenecek kredi tutarının altına düşmüştür. “Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin anahtarlarını zarflara koyup (jungle mail) bankalara göndererek kredi geri ödemelerinden vazgeçmiştir”.³

Krizi likidite bolluğu açısından derinleştiren olay ise bankaların ellerinde bulunan kredi geri ödemelerini farklı alanlardaki mali kuruluşlara satmasıdır. Piyasadaki birçok aktörün elinde bu ve benzeri teminatlar olması ve bu aktörlerin piyasa içindeki mevcut ilişkisi krizi derinleştirmiş ve krizin piyasa içinde hızla yayılmasına neden olmuştur.

1.2. Menkul Kıymete Dönüştürme

Menkul kıymete dönüştürme (menkul kıymetleştirme), piyasadaki likidite ve nakit akışlarının tek merkezde toplanarak, toplanan likiditeyle menkul kıymet üretilmesi işlemidir.

---

³ ALANTAR, Doğan , “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, Maliye Finans Yazıları” S.81, s.2, Ekim 2008

Likiditenin bollaştığı 2000 yılı ile 2006 yılı arasında, menkul kıymete dönüştürme yoluyla bireyler, ABD’de her zamankinden daha fazla kredi kullanma imkânı bulmuştur. Bu işlemi, riskin paylaşılması, getiri beklentisinin yüksekliği, sermaye yükümlülükleri yerine getirilirken bankalara sağlanan yasal esneklik, bankaların yeni kredi verirken finansman kolaylığı sağlanması özendirmiştir. “Süreç içerisinde menkul kıymetleştirme; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal sözleşmelere dolaşım kabiliyeti kazandırılmasıyla işlevsellik kazanmıştır”.⁴

Krizin temel nedenlerinden biri de menkul kıymetleştirme sayesinde, riskin bir kurumdan bir başka kuruma aktarılmasının zor olmayışdır. Örnek vermek gerekirse, bir banka verdiği mortgage kredisini, krediler geri ödenirken menkul kıymete dönüştürerek ya mortgage kuruluşuna ya da yatırım bankasına kısmen veya tamamen satmış olduğundan, mali yapı kriz anında bu mekanizma dolayısıyla kırılğan bir şekil almaktadır. Buna göre, kredi geri ödemesinde meydana gelen aksaklık menkul kıymeti veren bankanın yanı sıra bunu satın alan kurumlar açısından da zarar demektir. “Nitekim FED eski başkanı Greenspan krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını asıl nedenin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir”.⁵

1.3. Eksik Şeffaflık

Krizin temel nedenlerinden biri de, piyasaların şeffaf olmaması durumu yani eksik saydamlıktır. Kriz öncesi dönemde piyasada birden çok ve farklı türde finansal araç var

---

⁴ HEPŞEN, Ali, ; “Finansal Krizlerde Gayrimenkul Finansman Piyasalarının Rolü ve Gayrimenkul Fiyat Endekslerinin Önemi, Literatür Yayıncılık”, s.1, İstanbul 2011

⁵ ALANTAR, D. , age. s.3,

olmaya başlamış, yeni yeni ortaya çıkan bu farklı finansal araçları sıradan yatırımcıların takip etmesi ve teknik inceliklerini öğrenmesi çok zor hale gelmiştir.

Başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerde hemen hemen her fonksiyon için farklı bir mali araç ile kurum bulunmaktadır. Bu araçların ve kurumların birbiriyle karmaşık ve irtibatlı ilişkileri vardır. Örnek vermek gerekirse “faiz oranı türev piyasaları ‘vadeli swap’ işlemlerinden ‘dalgalı swap’a kadar birçok finansal araç sunmaktadır. Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılmasında önemli bir zorluk söz konusudur”.⁶

Şeffaflık konusundaki başka bir sorun ise bilginin akış şeklidir. Kriz öncesi dönemde piyasada asimetrik bilgi oluşmuş, mevcut bilgi yatırımcıya, firma ve diğer oyunculara değişik yollarla ve değişik hızda ulaşmıştır. Bu durum piyasanın işleyişi ve gelişimi açısından risk oluşturmuştur.

Bu krizde, bankaların elindeki varlıklar, bu varlıkların değeri ve kimlerin muhatap olduğu şeffaf değildir. “Bu problemler, türev diye adlandırılabilen karmaşık ticari sözleşmelere sahip Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanmasını ve analiz edilmesini de zorlaştırmıştır”.⁷

1.4. Derecelendirme Kurumları

Kredi derecelendirme kurumları, -konut kredisi piyasalarında- hem yasal hem de ahlaki açıdan ürünlerin fiyatlaması hususunda asıl sorumludur. Fiyatlama hususunda, -kredi

---

⁶ ASLUND, Anders, “Lessons from the East European Financial Crisis”, s.134 vd. , 2011

⁷ HEPŞEN, A, ; age. s.3

piyasasından tutun menkul kıymet piyasasına varıncaya kadar- bu kurumlar tarafından verilen notlar belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, tüm finansal aktörler için *risk-getiri düzeyinin* belirlenmesinde kredi notları esas alınmaktadır.

Bilindiği üzere, ABD’de derecelendirme kurumları, ürünleri derecelendirmeye tabi tutmamakta, kurumları derecelendirmeye tabi tutmaktadırlar. Buna göre, menkul kıymetleştirme havuzunda yer alan ürünler değil, bu ürünleri ihraç eden kurumlar derecelendirildiğinden; bu durum, risklerin saklanması ve dolayısıyla ihraç edilen menkul kıymetin risk düzeyinin saptanamamasına yol açmıştır.

Derecelendirme kurumlarının sistemde oluş sebebi asimetrik bilgiyi ortadan kaldırmaktır. Bu kurumlar, yatırımcıların, borç alanların borcuna yönelik eksik bilgiyi (asimetriyi) gidermelerine yardımcı olmaktadır. “Bu kurumlar, denetleyici kurumlar ve yatırım analistleri gibi eleyici bir rol üstlenmektedir”.⁸

Bilindiği üzere, belirli firmalar, banka ve diğer finans kurumları hakkında not veren derecelendirme kurumlarını finanse etmektedir. Bu durumun, derecelendirme kurumlarının subjektif değerlendirme yapmalarına yol açarak, objektif değerlendirme yapma yetilerini azalttığı söylenebilir. “Diğer yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedir. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilmektedirler. Son finansal kriz öncesinde de derecelendirme kuruluşları çok etkin çalışmamış, ancak finansal kriz başladıktan sonra krize giren ülkelerin kredi notları düşürülmüştür”.⁹

---

⁸ BDDK, “ABD Mortgage Krizi, Çalışma Tebliği”, S. 3, Ankara, 2008

⁹ PUSTİ, Müge, “Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001–2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme”, Y. L Tezi, s.79, 2013

1.5.Denetleyici ve Düzenleyici Kurumlar

Küresel finans krizinde, risk ortamı değiştiğinde denetleyici ve düzenleyici kurumların, -özellikle de- FED’ in geç tepki verdiği görülmektedir. Bu konuda “FED başkanı 2007 yılı Mayıs ayında yaptığı bir açıklamada konut piyasasındaki sıkıntıların ekonominin geri kalanına ve finansal sisteme yayılacağını beklemediklerini dile getirmiştir. Gerçekte ise tam tersi olmuştur. FED başkanının konuşmasının ardından 2,5 yıl içinde konut piyasasında başlayan sorunlar tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına almış, daha da kötüsü başka ülkelere yayılarak küresel bir boyut kazanmıştır. ABD’de birçok eyalet aşırı riskli mortgage borçlarının menkul kıymetleştirilerek satışını önlemeye çalışmış, ancak ABD Hazinesi bazı büyük bankaların istekleri doğrultusunda federal yasalar çiğnendiği gerekçesiyle buna karşı çıkmıştır”.¹⁰

2. KRİZİN KÜRESELLEŞME KANALLARI VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Küresel finansal krizin Avrupa Birliği üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek açısından öncelikle bu krizin AB ülkelerine nasıl sıçradığının açıklanması gerekmektedir. ABD’de patlak veren finansal kriz tüm piyasayı etkisi altına aldıktan sonra, piyasada mevcut olan farklı araçlar ve farklı aktarım mekanizmaları yoluyla diğer ülke ekonomilerine yayılmış ve küreselleşme vasfı kazanmıştır.

---

¹⁰ ASLAN, Hadiye, “İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz, BDDK 8. Kuruluş Yılı Dönümü Konferans Notu”, s.11, 2008

ABD’ de konut kredileri piyasasında, 2006-2007 döneminde başlayan kriz, 2007 ile 2009 yılları arasında öncelikle iç piyasada finansal, ardından da reel sektöre hızla yayılarak, 12/2007 ile 06/2009 döneminde hızlı işsizlik artışına ve durgunluk sorununa yol açmıştır. ABD’de başlayan kriz, etkili finansal ağ yoluyla, başta AB ülkeleri olmak üzere diğer gelişmiş ekonomileri de sarmıştır.

Krize küresellik vasfını kazandıran ve krizi birden farklı ülkenin ekonomisini etkiler hale getiren söz konusu kanallar; aşırı riskli varlık ticareti, kredi, ticaret ve güven eksikliği kanalı olarak sayılabilir.

2.1. Aşırı Riskli Varlık Ticareti Kanalı

Aşırı riskli varlık ticaretinin mevcudiyeti krizin ülkeler arası geçişini kolaylaştıran bir etkidir. AB veya diğer ülkelerde mevcut olan finansal aktörler kriz öncesinde ABD’de bulunan yüksek riskli varlıkları edinmiştir. İlerleyen yıllarda bu varlıkların içinde barındırdığı yüksek risk ortaya çıkmış ve finansal aktörlerin etkin olarak rol oynadığı ülkelerde krizin yayılmasına sebep olmuştur.

2.2. Kredi Kanalı

Finansal alanda ikinci aktarım kanalı olarak karşımıza kredi kanalı çıkmaktadır. Krizin doğal sonuçlarından birisi de ülkelere fon akışının azalmasıdır. Fon akışı azalan ülkelerde krizin etkilerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü küresel anlamda yaşanan likidite azalması ülke içindeki banka ve diğer şirketlere dış finansman açısından zorluklar yaşatmakta ve yurtiçi kredilerde daralmaya sebep olmaktadır.

2.3. Ticaret Kanalı

Krizin yayılmasını sağlayan kanallardan bir diğeri ise ticaret kanalıdır. Küreselleşen dünyada farklı ülke ekonomileri birbirleri ile sıkı bir ticaret ilişkisi içerisinde. Hem krizin kaynağı olan ABD hem de bu krizden öncelikle etkilenen AB ülkeleri, diğer ülkelerle ticaret yapmaktadır. Kriz sonrasında “ABD’ de veya AB ülkelerinde ortaya çıkan durgunluk ve reel gelir kayıpları, diğer ülkelerin mal ve hizmet ihracatına yönelik dış talebi daraltarak krizin bu ülkelere aktarılmasına neden olmuştur”.¹¹

2.4. Güven Eksikliği

Krizin üçüncü ülke ekonomilerine yayılmasını hızlandıran bir diğer kanal da gerek tüketicilerin gerek yatırımcıların, üçüncü ülke ekonomileri ile bu ülkelerde uygulanan politikalara olan güven eksikliğidir.

Aşırı riskli varlık ticareti temel olarak AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde krizin yayılmasına sebep olurken, güven eksikliğinin olumsuz etkilediği kredi ve ticaret kanalı ise daha çok gelişmekte olan ülkelerde krizin yayılmasına yol açan kanallardır.

3. KRİZİN SİYASİ ETKİLERİ

Krizler ülke ekonomilerini sarsan temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak krizlerin etkileri sadece ekonomi alanı ile sınırlı kalmamaktadır. Kriz bir ülkeyi ekonomi alanında etkilediği gibi o ülkenin sosyal ve siyasal hayatını da etkileme

---

¹¹ KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “2006-2011 Küresel Ekonomik Krizinin Bileşenleri ve Karmaşıklığı”, 2011, s.7, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/33515/>

eğilimindedir. Bu kapsamda, krizin hem Euro bölgesinde hem de AB ülkelerinde bir takım siyasi etkilerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

İrlanda’da, (AB-IMF destekli kurtarma paketinin belirginleşmemesi sebebiyle) 2010 yılında başlayan kriz sonucunda Şubat 2011’ de erken seçim yapılmış, seçim sonucunda hükümet düşmüştür.

Yunanistan’ da George Papandreou başkanlığında kurulan PASOK hükümeti ise, Parlamenta sunduğu kurtarma ve kemer sıkma paketinin red edilmesi sonrasında, 2011 yılı Kasım ayında sona ermiştir. 2012 yılı Mayıs ayındaki erken seçime kadar koalisyon hükümeti görevde kalmıştır. Erken seçim sonrası ise seçimden birinci çıkan “Yeni Demokrasi Partisi başkanı Antonis Samaras hükümeti kuramayınca, Haziran ayındaki ikinci seçimlerde tekrar en yüksek oyu alan Yeni Demokrasi Partisi, PASOK ve DIMAR partileriyle Samaras başbakanlığında koalisyon hükümeti kurmuştur”.¹²

Portekiz’ de de ekonomik tedbirler parlamentodan geçmemiş ve Mart 2011’ de hükümet istifa etmiş, Haziran ayında erken seçim yapılmış ve Sosyalist Demokrat Partisinin seçimi kazanması üzerine Pedro Passos Coelho başbakan olmuştur.

İspanya’da ise Zapatero hükümeti krizi yönetememiş ve Kasım 2011’de yapılan erken seçimde hükümet değişikliğine gidilerek Mariano Rajoy hükümeti kurulmuştur.

---

¹² ERGİN, N. Emre, “Hasta Adam Avrupa: Avro Krizi Avro Bölgesinde Borç Krizi ve Krize Karşı Alınan Tedbirler”, s.150, 2013

İtalya’da ise ülke ekonomisi piyasada oluşan baskıya dayanamayarak, Berlusconi hükümetinin Kasım 2011’de sona ermesi üzerine, yerini Monti yönetimindeki teknokrat hükümete bırakmıştır.¹³

Seçilmiş AB ülkelerinin kriz sürecinde ve sonrasında yaşadığı siyasi değişim incelendiğinde, kamu harcamalarını azaltıp, kurtarma paketlerine başvurmak isteyen hükümetlerin istifa etmek ve ardından erken seçime gitmek durumunda kaldıkları ve sonucunda iktidarlardaki siyasi partilerin değiştiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

---

¹³ A.g.e, s.158

BÖLÜM II: 2002-2007 DÖNEMİ TÜRK KAMU MALİYESİ

Türkiye’de 2002- 2007 yılları arasındaki dönem 1990’lı yıllardan miras kalan kamu dengesindeki bozulmaların izlerini taşımaktadır. 2000’li yılların başında yaşanan krizlerin ana nedeni olarak bütçe açıkları gösterilmiş, iç borç stokundaki artış ve borçların çevrilebilmesinde yaşanan güçlükler krizlerden çıkabilme şansını azaltmıştır.

Yaşanan ekonomik krizler, maliye politikasında da istikrarsızlığa sebep olmuş ve kamu finansman açığının artmasına yol açarak finansman ihtiyacının karşılanmasını zorlaştırmıştır. Yüksek faizler nedeniyle, iç borçlanma senetlerine yapılan ödemeler hem ekonomik krizi tetiklemiş hem de kısa vadeli sermaye yatırımlarını artırdığından ekonominin küçülmesine yol açmış, sonuçta da faiz ödemelerine ayrılan pay konsolide bütçe harcamaları içinde devamlı artmıştır.

2002 yılından itibaren uygulanan yeni ekonomik program ile birlikte 2001 yılında yaşanan kriz ve öncesine göre nispeten istikrarlı bir sürece girilmiş ve bu dönemde uygulanan politikaların ekonomi üzerinde olumlu etkilerinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

2002 yılında uygulamaya konulan Acil Eylem Planında, gerçekleştirilmesi hedeflenen faaliyetler; “*kamu yönetimi reformu*”, “*ekonomik dönüşüm programı*” ile “*demokratikleşme ve hukuk reformu*” üzerinde yapılacaklar olmak üzere üç bölümde sıralanmıştır.

Kamu yönetimi reformu ile ilgili yapılacak faaliyetler arasında; kamuda performans odaklı sisteme ve idare düzeyinde stratejik planlama uygulamasına geçileceği ve Devlet Personel Rejimi Reformunun gerçekleştirileceği sayılmıştır.

Ekonomik dönüşüm programı ile ilgili yapılacak faaliyetler arasında ilk olarak geçici bütçe kanunu çıkarılması yer almaktadır. Önceki hükümetin TBMM' ye sunduğu 2003 Yılı Bütçe Kanun Tasarısı kadük kalmış/olmuş, bunun üzerine, yeni kurulan hükümet kendi bütçesini yaparak yeniden meclise sunana kadar, üç aylık bir süre için geçici bütçe uygulanmasını sağlayan bir kanun çıkarılmıştır.

Alınması öngörülen diğer mali tedbirler ise; 'Mali Milat' olarak tanımlanan yasal düzenlemenin yürürlükten kaldırılması, özel iletişim ve özel işlem vergilerinin süresinin uzatılması, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, vergi barışının uygulanması ve vergi yükünün tabana yayılması, Hazine Tek Hesabı uygulamasının kapsamının genişletilmesi, kamu yatırımlarının etkin kılınması, şeffaflığın ve mali disiplinin sağlanması, 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununda değişiklik yapılmasının yanı sıra Sayıştayın güçlendirilerek denetim kapsamının genişletilmesidir.

Acil Eylem Planı ile kamu mali yönetimindeki en önemli gelişme, çağın ihtiyaçlarını karşılamayan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun değiştirilip, onun yerine, bütçenin hazırlanması sürecini etkin hale getirerek, yeni bir kamu mali yönetim kanununun çıkarılmış olmasıdır. Bu Kanunla bütçe birliğini sağlayarak, stratejik planlama ve performansa dayalı bütçeleme sistemini öngören, eskisi gibi girdi değil çıktı odaklı, kaynak kullanımında ekonomiklik, etkililik ve etkinliği hedefleyen, iç kontrol ve iç denetime önem veren, kurumlara bütçelerini uygularken esneklik tanıyan, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı artıran bir yaklaşım benimsenmiştir.

Türkiye' nin 2002 yılı bütçesinde 71,2 milyar TL gelir gerçekleşmesi hedeflenmiş, 75,6 milyar TL tahsil edilmiş olup; hedeflenen toplam harcamalar ise 98,1 milyar TL iken 115,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, bütçe açığı 26,9 milyar TL hedeflenmesine karşın 40,1 milyar TL şeklinde sonuçlanmıştır. Faiz dışı fazla (hedeflenen) ise 15,9 milyar TL iken, 11,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Sonuçta, 2002 yılı bütçesinde gerçekleşen rakamlarla hedeflenen rakamlar arasında çok büyük fark meydana gelmiştir. Bu durum, gelir tarafında bir sorun olarak görülmesi de harcamalar kısmında önemli bir soruna işaret etmektedir.

Yeni İstikrar Tedbirleri, Acil Eylem Planını takiben 03.03.2003 tarihinde açıklanmıştır. Burada, para politikası ve maliye politikası tedbirleri ile hem enflasyonu indirmek, hem de kamu maliyesini dengeye getirmek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de “faiz dışı fazla elde etme” *temel hedef* olarak belirlenmiştir.

Bu programda, vergi sistemi ile ilgili önlemler yeniden ele alınmış, para ve maliye politikasının tutarlı olmasına çalışılmıştır.

Sürdürülebilir bir kamu borç stoku için, vergi sisteminde tedbirler alınmış, “Gelir idaresi yeniden yapılandırılarak güçlendirilmiş, görev ve yetkileri yeniden belirlenmiş, kayıtdışı ekonomiyi önlemek için beyanname dışı bırakılan gelirler beyan kapsamına alınmış, VEDOP-2 projesi ile vergi kimlik numarasının yaygınlaştırılması ve vergi istihbarat merkezinin etkin hale getirilmesi, bazı vergilerin ödeme zamanının öne alınması, istisna ve

muafiyetlerin yeniden düzenlenmesi, yatırım indirimi oranının düşürülmesi gibi bazı yeni kararlar alınmıştır”.¹⁴

2003 yılı bütçesinde gelir hedefi 100,8 milyar TL olarak belirlenmişken gerçekleşme 100,3 milyar TL olmuştur. Vergi gelirleri hedefi ise 86 milyar TL öngörülmeyle beraber 84,3 milyar TL de kalmıştır. Harcama tutarı ise 145,9 milyar TL hedeflenmişken, toplam harcama 140,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılına gelindiğinde ise siyasi istikrar ve uygulanan sıkı mali ve parasal önlemlerin etkilerinin ortaya çıkması ile birlikte, yapısal reform çabalarının olumlu sonuçları kamu mali dengesine de yansımaya başlamıştır.

2004 yılı bütçesinde, bütçe gerçekleşme rakamlarına bakıldığında gelir ve harcama kalemlerindeki hedeflerde olumlu yönde ufak sapmalar olduğu söylenebilir. Bütçede gelir hedefi 104,1 milyar TL olarak belirlenmiş ancak 110,7 milyar TL ile hedefin üstüne çıkmıştır. Ayrıca, 149,9 milyar TL olarak hedeflenen harcama tutarı ise 141 milyar TL ile beklenen harcamanın altında kalmıştır.

Sıkı mali ve parasal politikalar 2005 yılında da uygulanmıştır. 2005 yılı için 126,5 milyar TL gelir toplanması hedeflenmiş, ancak yine hedefin üstünde bir performansla 138 milyar TL gelir sağlanmıştır. Hedeflenen harcama tutarı ise 155,6 milyar TL iken gerçekleşen harcama 146,1 milyar TL olmuştur. Özellikle gelir gerçekleşmesinin

---

¹⁴ ŞİMŞEK, Hayal, “ Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri, Finans Politik, Ekonomik Yorumlar Dergisi”, S. 512, s.52 vd, 2007

hedeflenenin üzerinde olması yüzde 4,5 olarak hedeflenen bütçe açığı/GSYH oranının yüzde 1,3 seviyesinde gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.

2006-2007 döneminde de bütçe dengesi üzerindeki daraltıcı maliye politikası önlemlerinin iyileştirici etkileri devam etmiştir. Bu dönemde, vergi sisteminde yapılan reformlar (kurumlar vergisi oranının indirilmesi gibi) makroekonomiyi de olumlu etkilemiştir. Bütçe açığında ve enflasyon oranında görülen ciddi düşüş olumlu gelişmeler arasında sayılabilir.

2006 yılı için bütçede 160,3 milyar TL bütçe geliri tahsil edilmesi hedeflenmiş, 173,5 milyar TL gelir toplanmıştır. Hedeflenen harcama miktarı ise 174,3 milyar TL iken gerçekleşen miktar 178,1 milyar TL olmuştur. 2006 yılında Bütçe Açığı/GSYH yüzde 2 olarak hedeflenmişken, gerçekleşme ise yılsonunda yüzde 0,6 seviyesinde kalmıştır. Aynı yıl Faiz Dışı Fazla /GSYH oranı da yüzde 5,4 olarak meydana gelmiştir.

Bütçe açığı 2007 yılında tekrar artmıştır. 2007 yılı itibarıyla kamunun 188,2 milyar TL geliri elde etmesi ve oluşan gelirin önemli bir bölümü olan 158,2 milyar TL'nin vergi gelirlerinden oluşması amaçlanmıştır. Öngörülen harcama 205 milyar TL ve faiz harcamaları ise 53 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Bu süreç sonunda 190,4 milyar TL bütçe geliri, 204,1 milyar TL de bütçe gideri gerçekleşmiş ve 13,7 milyar TL bütçe açığı oluşmuştur. Sonuçta, yüzde 1,6 oranında Bütçe açığı/GSYH ile yüzde 4,2 seviyesinde faiz dışı denge gerçekleşmiştir.

Daraltıcı mali tedbirlerin 2002 yılından sonra uygulanması ile beraber bütçe açığı azalarak kamu mali dengesinde görece iyileşme meydana gelmiştir. Ancak, ekonomide kalıcı iyileşmenin devamlılığı için daraltıcı parasal ve mali önlemlerin reel ekonomi üzerinde

oluşturduğu etkileri ortadan kaldıracak yasal dzenlemelerin hızla yapılamaması reel sektörün bazı alanlarda daralmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisindeki daralma, temelde konjonktürel olarak talep yönlü seyrederken, uygulanan istikrar programının talebi daha da baskılaması, henüz canlanma başlamadan yeniden durgunluk dönemine girilmesine yol açmıştır.

Yani daraltıcı para ve maliye politikalarını uygulayan bir istikrar programının, ana hedef olarak enflasyonu ve dolayısıyla kamu açıklarını baskı altına almayı amaçlaması, zaten daralma eğiliminde olan bir ekonomide durgunluğa sebep verecektir.

2003-2007 yılları arasındaki döneme bakıldığında kamu maliyesi dengesinde bir iyileşme göze çarpmakla birlikte bütçe açıklarını finanse etmek için kamunun borçlandığı tutar 255,3 milyar TL'dir.

Sonuç olarak, uygulanan program ile bütçe açığı büyük oranda azalmış ve enflasyon hedefi tutturulmuştur. Bu dönemde, kamu mali dengesinin kurulduğu ve istikrarın sağlanması için önemli bir çaba harcandığı görülmektedir. “Bununla birlikte bu hedefin tutturulması için uygulanan daraltıcı mali önlemlerin reel ekonomide yatırım ve istihdam azalışlarına yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir”.¹⁵

---

¹⁵ a.g.e.

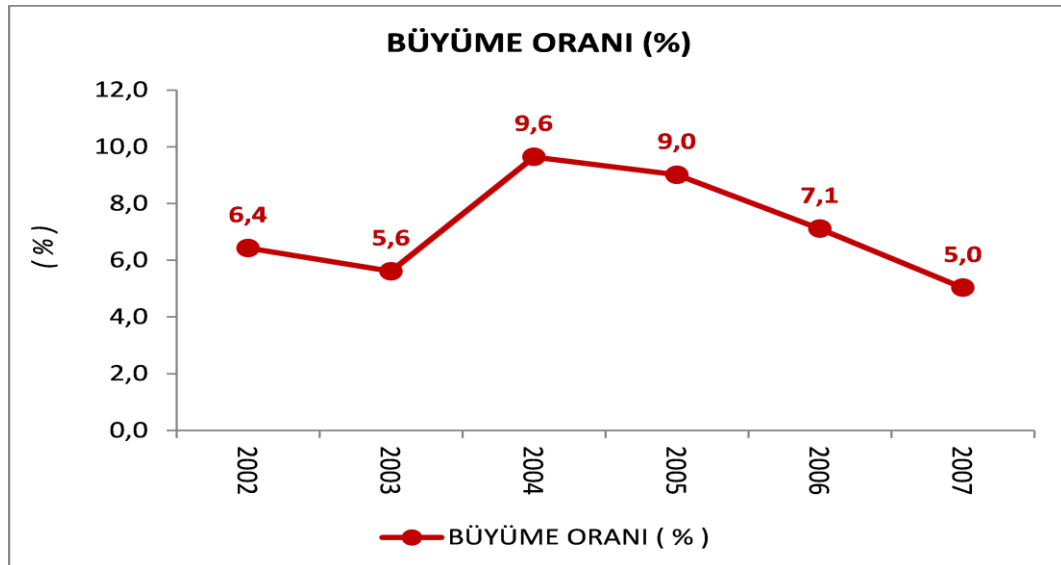
1. 2002-2007 DÖNEMİNDE BAŞLICA MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER¹⁶

Kriz öncesi dönemde Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerini analiz etmek kriz sonrası dönem ile kıyaslama yapabilmek açısından önemlidir. Bu kapsamda bu bölümde Türkiye'nin 2002-2007 yılları arası dönemdeki, büyüme, enflasyon, işsizlik, borç stoku, cari açık, bütçe açığı, faiz dışı denge ve bütçe gerçekleştirmeleri ele alınacaktır.

1.1. Büyüme

Ülke ekonomilerinin gelişme seviyesini gösteren büyüme, reel gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH)'daki artış oranı olarak tanımlanmaktadır. 2002-2007 döneminde ülke ekonomisi ortalama olarak yıllık yüzde 7,1 oranında büyümüştür.

Şekil 1: 2002- 2007 Döneminde Büyüme Oranı

Kaynak: TÜİK

¹⁶ Bu bölümdeki makro ekonomik göstergeler 2009 yılı GSYH'si baz alınarak hesaplanmıştır.

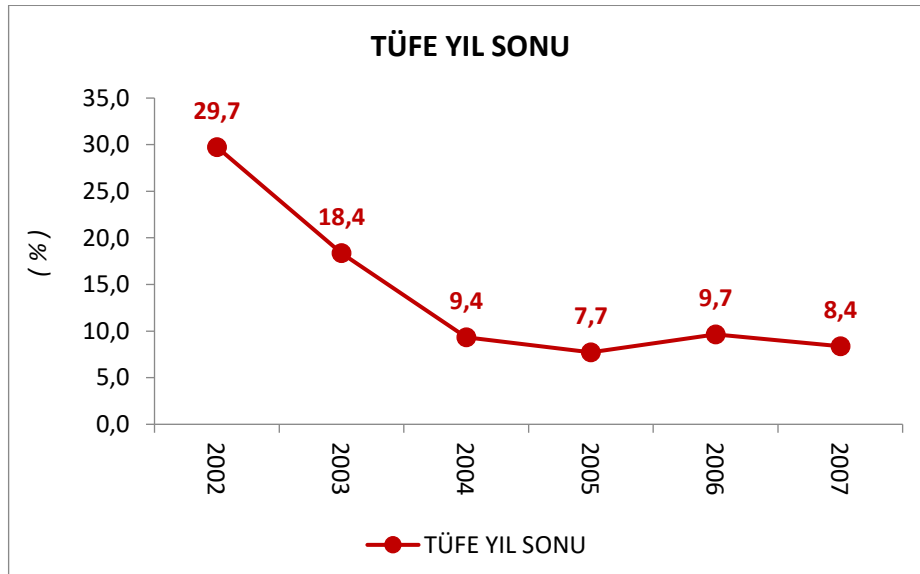
2002 yılında büyüme oranı yüzde 6,4 olarak gerçekleşmiş, 2003 yılında yüzde 5,6'ya inmiş, 2004 yılındaysa yüzde 9,6 olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında ise yüzde 9 olan büyüme oranı, 2006 yılında yüzde 7,1 seviyesine gerilemiş ve 2007 yılında ise yüzde 5'e kadar düşmüştür.

1.2. Enflasyon (TÜFE Artışı)

Bir ekonomideki en önemli göstergelerden biri enflasyon (fiyatlar genel seviyesinin devamlı ve hissedilir biçimde artışını ifade eden durum) dur.

Yüksek oranlı enflasyon, yıllarca Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarının başında yer almıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllardaki yüksek seyir 2000'li yıllarda azalış trendine girmiş ve yıllardır kronik hale gelen enflasyon bu dönem içinde makul seviyelere inmiştir.

Şekil 2: 2002- 2007 Döneminde Yıllık TÜFE Oranı

Kaynak: TÜİK

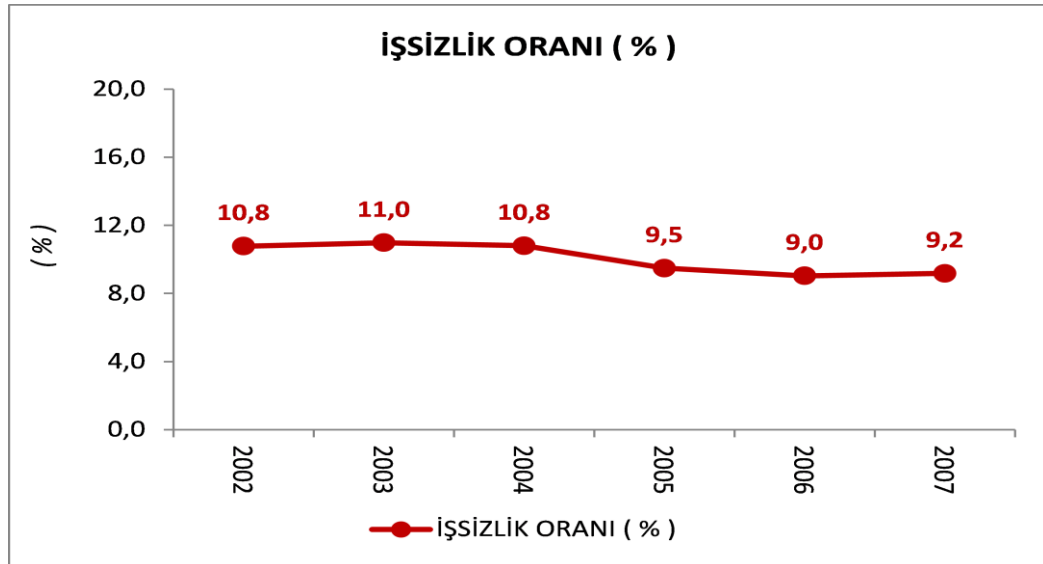
2002-2007 yılları arasındaki dönem incelendiğinde TÜFE yılsonu oranlarında ciddi bir düşüş göze çarpmaktadır. Enflasyon oranı 2002 yılında yüzde 29,7 den 2003 yılında ciddi oranda azalarak yüzde 18,4 e inmiştir. Enflasyondaki azalma düşüş trendini devam ettirmiş 2004 yılı yüzde 9,4 ve 2005 yılı da yüzde 7,7 olmuştur. Ancak, 2006 yılında yüzde 9,7 seviyesine çıkıp, 2007 yılında yüzde 8,4 lük bir oranla bir miktar düşerek noktalanmıştır.

2002 yılından 2007 yılına kadar enflasyon 21,3 puanlık düşüş sergilemiştir.

1.3. İşsizlik Oranı

İşsizliğin boyutu, işsiz nüfusun toplam işgücü içindeki oranı hesap edilerek ortaya çıkmaktadır. Bir ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayan yetişkinlerin bulunması durumunda işsizliğin varlığından söz edilebilir.

Şekil 3: 2002- 2007 Döneminde İşsizlik Oranı

Kaynak TÜİK

Not: 2005 yılı ve sonrası veriler 2014 yılı Şubat ayında yapılan yeni düzenlemeye göre revize edilmiştir.

2002-2007 yılları arasındaki dönem incelendiğinde işsizlik oranında bir düşüş göze çarpmaktadır. Bu dönemde işsizlik oranı 1,6 puan azalmıştır.

İşsizlik oranına bakıldığında, 2002 yılında yüzde 10,8 olurken, 2003 yılında yüzde 11 oranına kadar yükselmiş, ancak, 2004 yılında tekrar yüzde 10,8'e düşmüştür. 2005 yılında yüzde 9,5 ile tek hanelere kadar düşen işsizlik oranı 2006 yılında daha azalarak yüzde 9' a kadar inmiş, 2007 yılında ise hafif yükselişle yüzde 9,2 olmuştur.

1.4. AB Tanımlı Borç Stoku¹⁷

AB içinde, “ekonomik ve parasal birliğe geçişin ön koşulu” olan “Maastricht Kriterleri çerçevesinde hesaplanmakta olan AB tanımlı borç stoku” bir “stok verisi”dir.

“AB tanımlı genel yönetim borç stoku” “ESA 95 Genel Yönetim Bütçe Açığı ve Borcu” kılavuzu çerçevesinde tanımlanmaktadır;

I. Genel yönetim kapsamında yer alan kurum ve kuruluşların iç borçları ile dış borçları toplandıktan sonra “genel yönetim brüt borç stoku”na ulaşılmaktadır.

II. Ayarlama kalemleri genel yönetim brüt borç stokuna yansıtılmaktadır.

Üç adet ana ayarlama kalemine yönelik hesaplama yapılmaktadır;

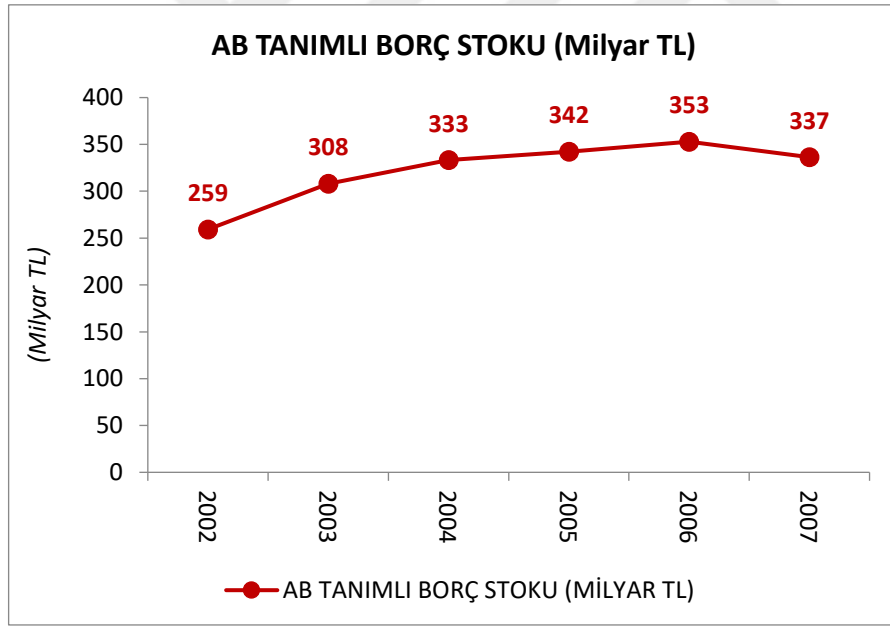
¹⁷ Hazine ve Maliye Bakanlığı

1. Genel yönetim kapsamındaki kurumların bünyesinde bulundurduğu ve bu kapsam içerisinde bulunan kurumların borçlanma senetleri çıkarılmaktadır,

2. “ESA 95 metodu” uyarınca, ihraç edilen senetlerin (kupsuz olarak) anapara ve faiz toplamı olan “yazılı değerleri” dikkate alınmakta ve anapara enflasyon farkı (TÜFE’ye endeksli senetlerin) “merkezi yönetim iç borç stoku”na dahil edilmektedir,

3. “Dolaşımdaki bozuk para” tutarı, merkezi yönetim iç borç stokuna eklenmektedir.

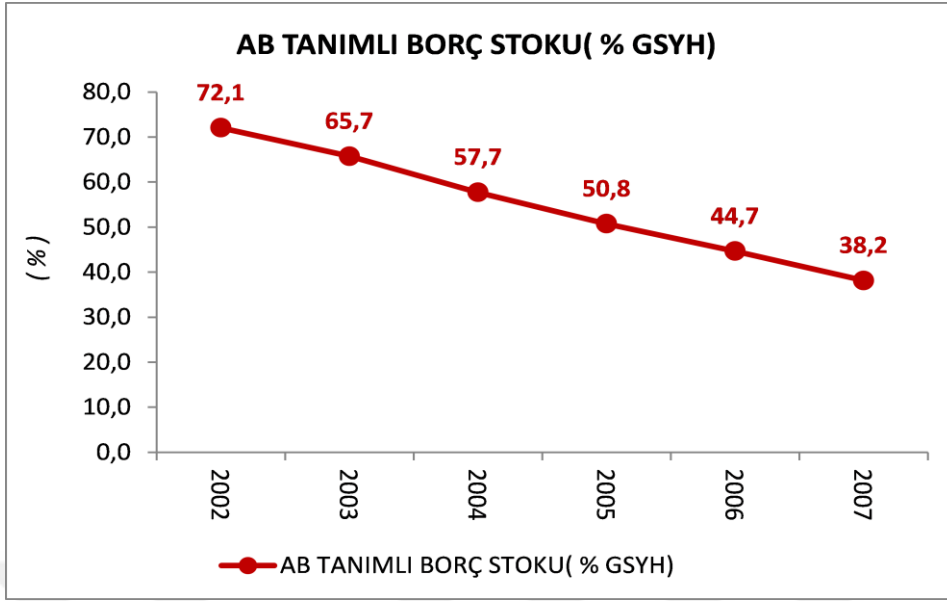
Şekil 4: AB Tanımlı Borç Stoku (2002- 2007 Dönemi)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

AB tanımlı borç stoku, 2002 yılında 259 milyar TL iken, bu tutar 2007 yılında 337 milyar TL’ ye yükselmiştir.

Şekil 5: AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH Oranı (2002- 2007 Dönemi)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

“AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH oranı”na bakıldığında, 2002 yılında yüzde 72,1 seviyesindeyken, sürekli olarak azalarak 2007 yılı sonunda yüzde 38,2 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir.

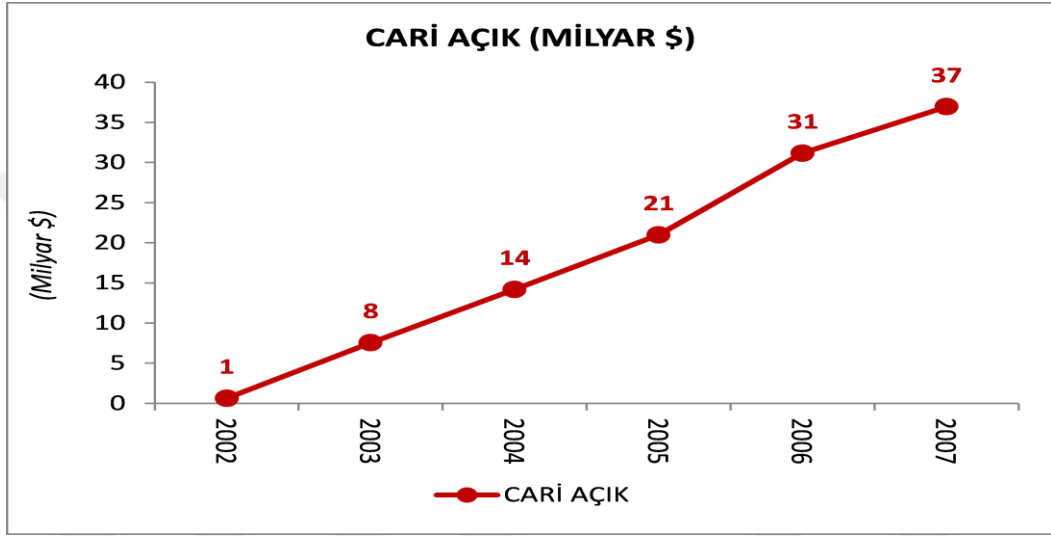
1.5. Cari Açık

Cari denge; net faktör (hizmetler, yatırım ve dış ticaret) gelirleri ile cari transfer dengelerinin toplamından oluşmaktadır.

2002 yılında 2007 yılı ile kıyaslandığında cüzi bir miktar olarak değerlendirilebilen cari açık bu yıllar arasında çok ciddi bir artış eğilimine girmiştir. Bu dönemde cari açık yaklaşık olarak 36,3 milyar ABD Doları artmıştır. 2002 yılında 626 milyon ABD Doları olan cari açık 2007 yılında neredeyse 60 katına çıkarak 36,9 milyar ABD Doları olarak sonuçlanmıştır.

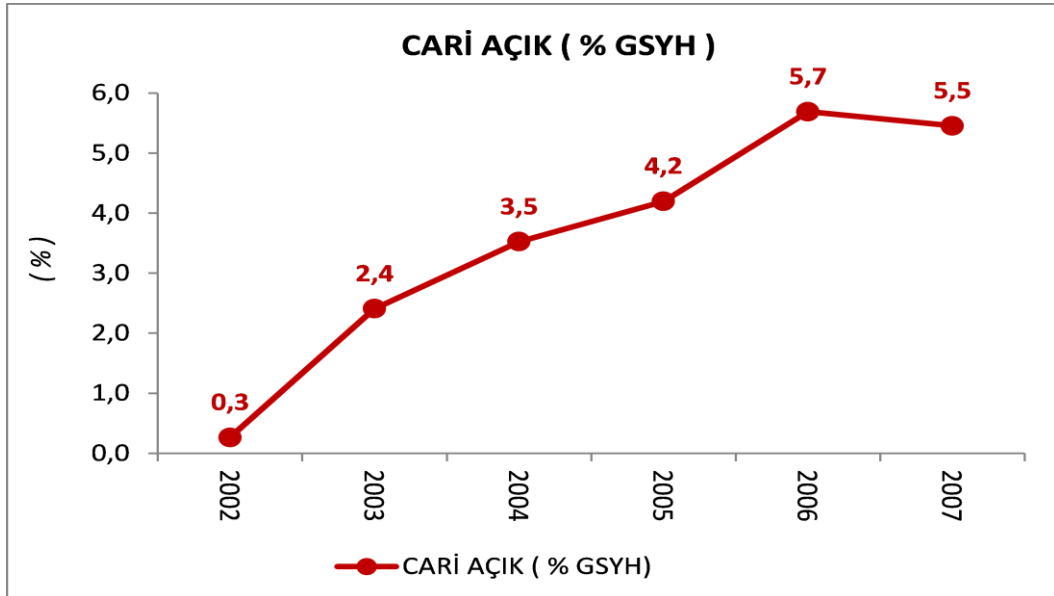
2003 yılında 7,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşen cari açık 2004 yılında daha da artarak 14,2 milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılında 21 milyar ABD Doları olan cari açık, 2006 yılında daha da artarak 31,2 milyar ABD Doları olmuştur. 2007 yılında ise cari açık 37 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 6: 2002- 2007 Döneminde Cari Açık

Kaynak: TCMB

Şekil 7: 2002- 2007 Döneminde Cari Açık/GSYH Oranı

Kaynak: TCMB

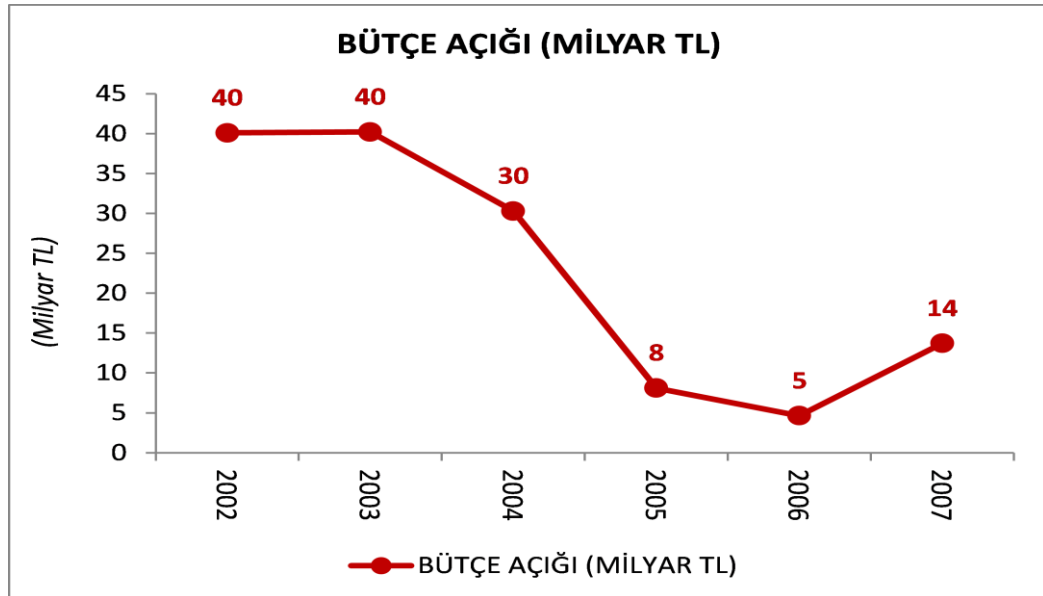
“Cari açık / GSYH oranı” incelendiğinde, 2002 yılında yüzde 0,3, 2003 yılında yüzde 2,4, 2004 yılında yüzde 3,5, 2005 yılında yüzde 4,2 ve 2006 yılında yüzde 5,7 oranında gerçekleştiği ve artış eğilimini sürdürdüğü; ancak, 2007 yılında gerileyerek yüzde 5,5 seviyesinde olduğu görülmektedir.

1.6. Bütçe Açığı

Bütçe açığı, kısaca bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki negatif fark olarak tanımlanmaktadır.

2000’li yılların başında yüksek rakamlarda seyreden bütçe açığı, 2005 yılında ciddi şekilde azalmış ve bu azalış 2006 yılında da devam etmiştir. Ancak krizin etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı 2007 yılında tekrar artış göstermiştir.

Şekil 8: 2002- 2007 Döneminde Bütçe Açığı

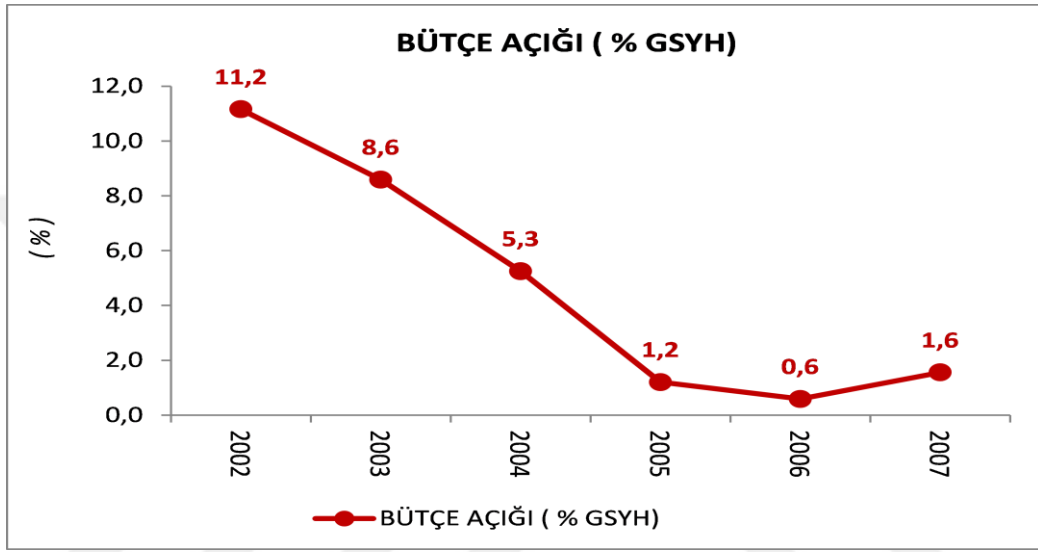

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımıdır.

Bütçe açığı, hem 2002 yılında hem de 2003 yılında 40,2 milyar TL' dir. Verilen açık 2004 yılında 30,3 milyar TL' ye, 2005 yılında 8,1 milyar TL' ye, 2006 yılında ise 4,6 milyar TL'ye kadar düşmüştür. Ancak, 2007 yılında artarak 13,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 9: 2002- 2007 Döneminde Bütçe Açığı / GSYH Oranı

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımlıdır.

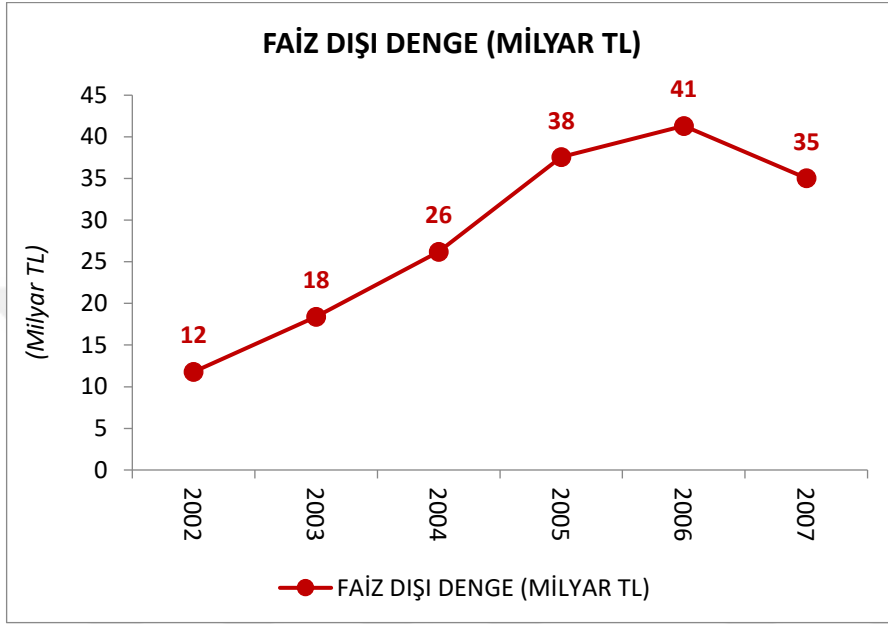
2002-2007 döneminde Bütçe açığı / GSYH oranına bakıldığında; yıldan yıla düşerek 2002 yılında yüzde 11,2' ye, 2003 yılında 8,6' ya, 2004 yılında 5,3' e, 2005 yılında 1,2' ye ve 2006 yılında 0,6' ya indiği görülmektedir. Bu oran 2007 yılında ise bir miktar artarak yüzde 1,6 olmuştur.

1.7. Faiz Dışı Denge

Bütçe gelirleri ile faiz hariç giderler arasındaki fark olarak tanımlanabilen faiz dışı denge, faiz giderlerinin bütçedeki ağırlığına göre değişmektedir.

2002 ve 2003 yıllarında faiz dışı fazla nispeten düşük gerçekleşirken sonraki yıllarda bir artış trendine girmiştir.

Şekil 10: 2002- 2007 Döneminde Faiz Dışı Denge

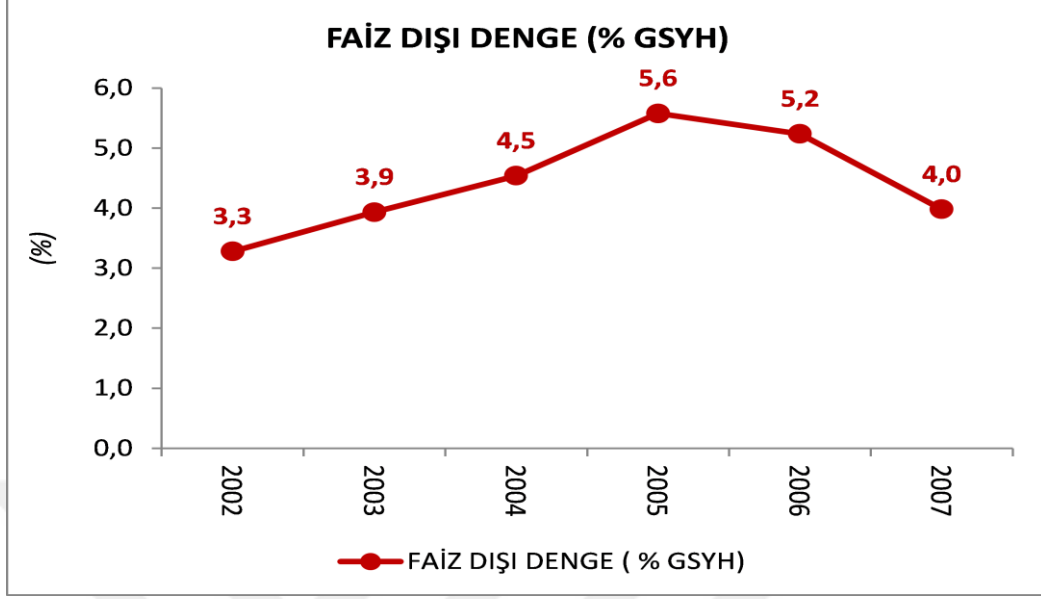
Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımlıdır.

2002 yılında 11,7 milyar TL olan faiz dışı fazla, 2003 yılında 18,4 milyar TL' ye yükselmiştir. 2004 yılında 26,2 milyar TL olarak gerçekleşen faiz dışı fazla, 2005 ve 2006 yıllarında ise 37,6 milyar TL ve 41,3 milyar TL olarak gerçekleşerek artış eğilimini sürdürmüştür. Dünyada patlak veren krizin etkisiyle 2007 yılında gerileyen faiz dışı fazla 35 milyar TL olmuştur.

2002-2007 yılları arasındaki dönemde faiz dışı fazla yaklaşık olarak 23 milyar TL artmıştır.

Şekil 11: 2002- 2007 Döneminde Faiz Dışı Denge / GSYH Oranı

Kaynak Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımlıdır.

Faiz dışı denge / GSYH oranı 2002 yılında yüzde 3,3 tür. 2003 yılından itibaren artışa geçerek önce yüzde 3,9' a, 2004 yılında yüzde 4,5' e çıkmıştır. Devamında 2005 yılında yüzde 5,6' ya, 2006 yılında da yüzde 5,2'ye çıkmıştır. Bu oran, 2007 yılında ise yüzde 4 seviyesine gerilemiştir.

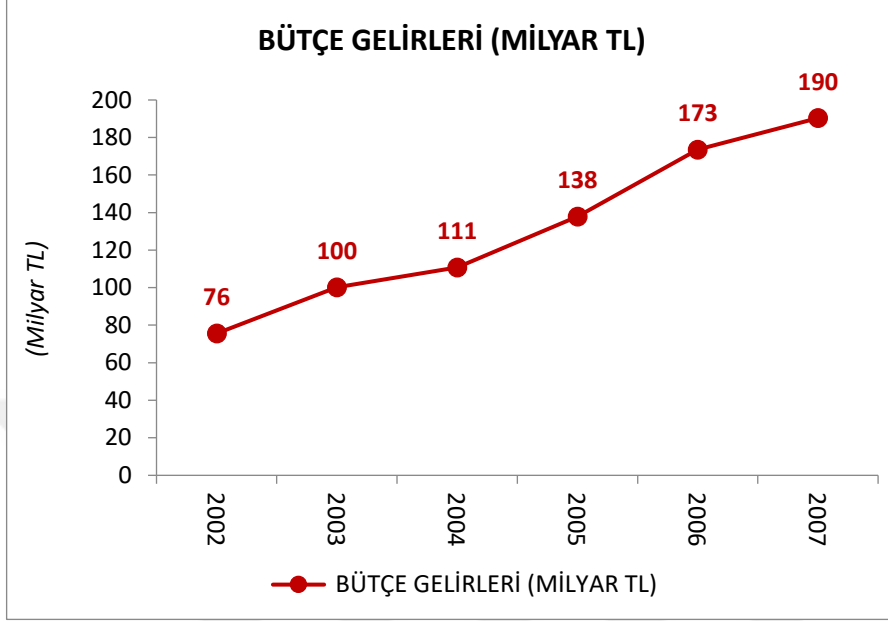
2. 2002-2007 DÖNEMİ BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

2.1. Bütçe Gelirleri

2002-2007 yılları arasındaki dönem incelendiğinde bütçe gelirlerinde bir artış trendi göze çarpmaktadır. Bu dönemde bütçe gelirleri yaklaşık 114,8 milyar TL artmıştır. Bu tutar 2002 yılından 2007 yılına kadar yüzde 151, 8 oranında bir artışa tekabül etmektedir.

Şekil 12: 2002- 2007 Dönemi Bütçe Gelirleri

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

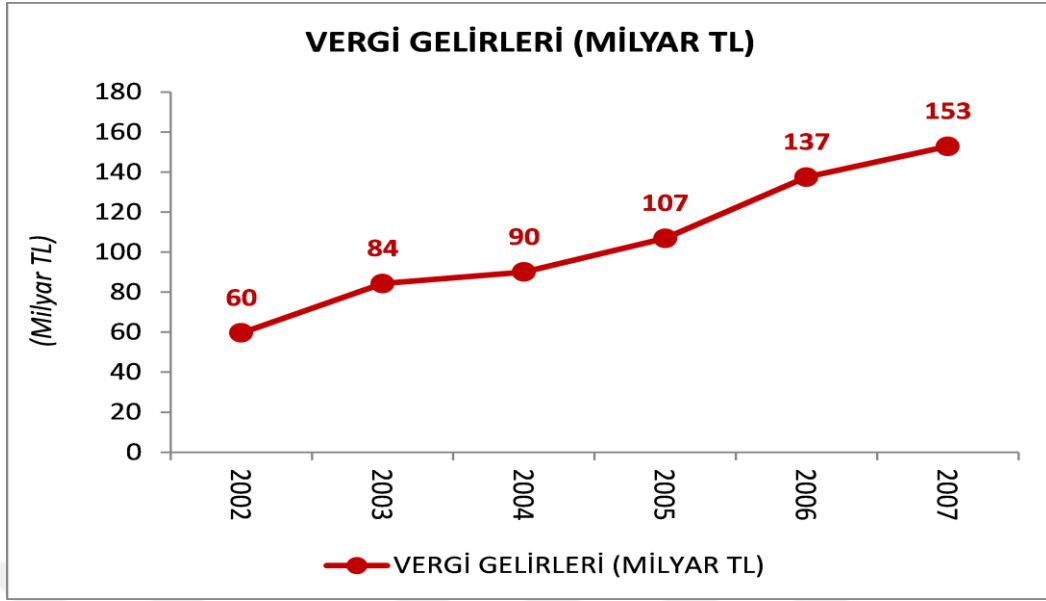
Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımlıdır.

Bütçe gelirlerine bakıldığında, 2002 yılında 75,6 milyar TL, 2003 yılında 100,3 milyar TL, 2004 yılında 110,7 milyar TL, 2005 yılında 138 milyar TL, 2006 yılında 173,5 milyar TL olmuştur. 2007 yılında 190,4 milyar TL olarak elde edilen gelirlerin artış eğilimini sürdürdüğü görülmüştür

2.2. Vergi Gelirleri

Bütçe gelirlerinin çok büyük bir kısmını oluşturan vergi gelirleri, 2002-2007 arasındaki dönemde bütçe gelirlerinin tamamındaki trende benzer bir seyir izlemiştir. Bu dönemde vergi gelirleri yüzde 156,3 oranında artış göstermiştir.

Şekil 13: 2002- 2007 Dönemi Vergi Gelirleri

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

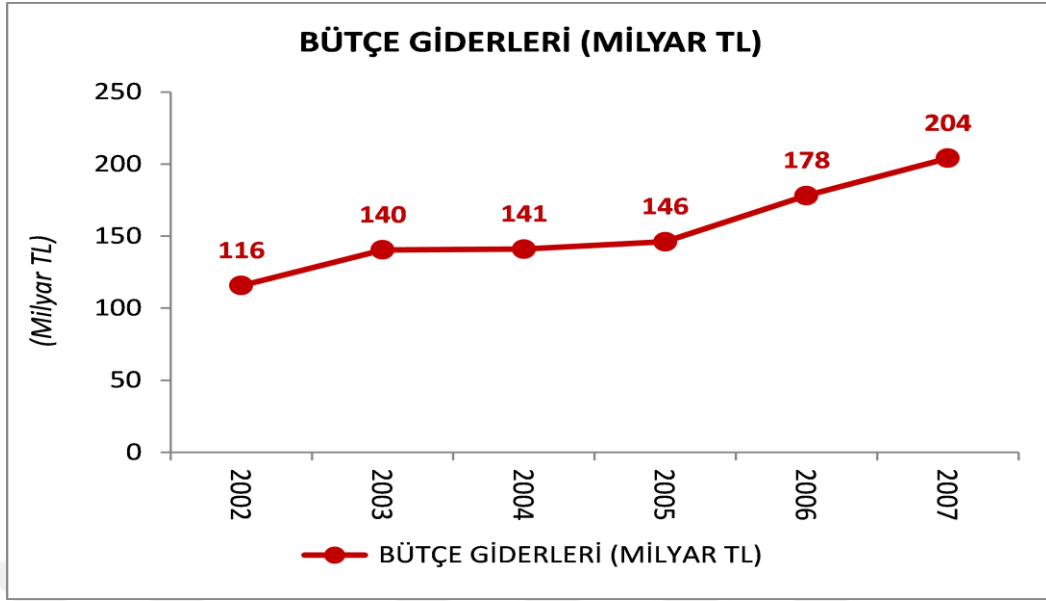
Not: 2002-2005 konsolide bütçe tanımıdır.

Vergi gelirlerine bakıldığında, 2002 yılında 59,6 milyar TL, 2003 yılında 84,3 TL, 2004 yılında 90,1 milyar TL, 2005 yılında 106,9 ve 2006 yılında 137,5 milyar TL, 2007 yılında ise 152,8 milyar TL' ye yükselmiştir. Vergi gelirleri 2002-2007 yılları arasında 93,2 milyar TL artış göstermiştir.

2.3. Bütçe Giderleri

2002-2007 döneminde bütçe giderleri de bütçe gelirleri gibi artış eğilimine girmiştir. Bu dönemde bütçe giderleri yüzde 76,4 oranında artmıştır. Bütçe giderlerindeki artışın bütçe gelirlerindeki artıştan düşük olması bütçe performansı açısından olumlu bir gelişmedir.

Şekil 14: 2002- 2007 Dönemi Bütçe Giderleri

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Not: 2002-2005 Konsolide bütçe tanımlıdır.

Bütçe giderleri, 2002 yılında 115,7 milyar TL, 2003 yılında 140,5 milyar TL, 2004 yılında 141 milyar TL' dir. 2005 yılında 146,1 milyar TL harcama yapılarak (2003 yılı hariç) sınırlı artış göstermiştir. 2006 yılına gelindiğinde 178,1 milyar TL'ye kadar çıkan bütçe giderleri, 2007 yılında 204,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

BÖLÜM III: KRİZ DÖNEMİNDE UYGULANAN POLİTİKALAR

Dünya ekonomisinde güç dengeleri 2008 krizi ile değişmeye başlamış ve yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Öncelikle, gelişmiş ülkeler küresel ekonomik krizden daha çok etkilenmiş, -kamu maliyesi göstergelerinin iyi olması sebebiyle- gelişmekte olan ülkeler daha az etkilenmiştir.

Bu dönemdeki harcamalar ve alınan önlemler hem Avrupa Birliğinde hem de dünyada, ülke ekonomilerinin borçları nedeniyle krize yakalanmalarına ve sürdürülmesi mümkün olmayan bütçe açıklarıyla yüz yüze gelmelerine neden olmuştur.

1. DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dünyayı kuşatan ve 2008 yılının ikinci yarısında artmaya başlayan krizin, hem ekonomik hem de mali bir çöküşe dönüşmesini engellemek üzere, gerek hükümetler, gerek merkez bankaları; mali sistemi işler hale getirip, sarsılan güveni yeniden tesis etmeye ve özellikle toplam talebi artırmaya yönelik, parasal ve mali geniş kapsamlı tedbirler almaya yönelmiştir.

Alınan önlemler sayesinde, dünya ekonomisinde 2009 yılında gerçekleşen durgunluk, öngörülenden daha hafif atlatılmış ve yüzde 0,013 oranında büyüme sağlanmıştır. Gelişmiş ekonomilerde krizin etkisi daha ağır hissedilmiş ve yüzde 3,4 oranında daralma görülmüştür. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde ise yüzde 3,1 oranında büyüme sağlanmıştır.

Alınan tedbirler karşısında beklenenden erken toparlanmaya başlayan küresel ekonomi, 2010 yılında tüm dünyada yüzde 5,4 lük bir büyüme performansı sergilemiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülke ekonomileri -büyüme performansı açısından- belirgin bir ayrışma yaşamıştır. 2010 yılında büyüme, gelişmekte olan ülkelere yüzde 7,5 iken, gelişmiş ülkelerde ise yüzde 3,1 oranında kalmıştır.

Gerek Kuzey Afrikada gerek Orta Doğuda meydana gelen siyasi kargaşa, gerekse Japonya depremi, emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar ve yeni oluşan risklere karşın dünya ekonomisi 2011 yılında yüzde 4,1 oranında büyümüştür. Ancak, büyüme performansı açısından gelişmekte olan ülkeler yüzde 6,2 oranında, gelişmiş ülkeler ise yüzde 1,7 oranında büyümüş ve toplam büyüme ayrışarak devam etmiştir.

Tablo 1: 2008-2010 G-20 Ülkelerinin Aldığı Önlemlerin Tahmini Maliyeti/GSYH Oranı

ÜLKELER	2008	2009	2010
Arjantin	0	1,3	...
Avustralya	0,7	2,1	1,7
Brezilya	0	0,4	0,2
Çin	0,4	2	2
Fransa	0	0,7	0,7
Almanya	0	1,5	2
Hindistan	0	0,5	...
Endonezya	0	1,3	0,6
İtalya	0	0,2	0,1
Japonya	0,4	1,4	0,4
Kore	1	1,5	0,3
Meksika	0	1,5	...
Rusya	0	1,7	...
Suudi Arabistan	2,4	3,3	3,5
Güney Afrika	1,7	1,8	0,6
İspanya	1,9	2,3	...
Türkiye	0	0	...
Birleşik Krallık	0,2	1,4	-0,1
ABD	1,1	2	1,8
ORTALAMA	0,5	1,5	1,1

Kaynak: IMF

Gelişmiş ülke ekonomilerinde, 2011 yılında yüksek işsizlik ve zayıf büyüme görülmüş olup, bu yılda işsizlik oranı ABD de yüzde 8,9 olurken, Euro bölgesinde yüzde 10,1 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki yüksek büyüme, bu ülkelerde ekonominin aşırı ısınmasına ve yüzde 6,9 enflasyona yol açmıştır.

Birçok ülke gibi G-20 ülkeleri de krize karşı çeşitli önlemler almış olup 2008 yılında ortalama GSYH' nin yüzde 0,5' i oranında, 2009 yılında yüzde 1,5' i oranında ve 2010 yılına gelindiğindeyse yüzde 1,1'i oranında canlandırıcı önlemler almışlardır. Yukarıdaki tabloda ülkelerin aldığı önlemlerin GSYH'larına oranları gösterilmiştir.

Kriz, gevşetici maliye politikaları uygulayan ve bankacılık sektöründen kaynaklanan sorunlar sonucunda, kamu dengeleri bozuk olan ülkelerin bütçe dengelerinin bozulmasına neden olmuştur. Genel Yönetim Brüt Borç Stokunun / GSYH oranı (Euro bölgesine bakıldığında) 2009 yılı sonu itibarıyla yüzde 80,2 dir. 2010 yılı sonunda yüzde 85,9' a, ABD'de ise yüzde 94,8' den yüzde 99' a yükselmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomideki bozulmanın 2011 yılında ekonomik hareketliliği daraltması nedeniyle, kısa vadede sıkılaştırma politikalarına ara verilmiştir. Öncelikle, AB ülkelerinde baş gösteren borç krizinin oluşturacağı en büyük risk olarak, Avrupadaki bankacılık sektörü görülmüştür.

2. AB ÜYESİ ÜLKELERİN KÜRESEL KRİZE KARŞI ALDIKLARI ÖNLEMLER

Dünya GSYH' sinin yüzde 20' sini oluşturan Avrupa Birliği, dünyanın en güçlü ekonomisi olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet etmektedir.

Euro bölgesinin ekonomik büyüklüğü ise Avrupa Birliği' nin toplam GSYH' sinin dörtte üçünden daha fazla bir orana karşılık gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin ekonomik büyüklük açısından en güçlü ekonomisi Almanya olup bunu İngiltere, Fransa ve İtalya izlemektedir. Bunlardan İngiltere, Euro bölgesine dahil olmayıp Avrupa' nın en güçlü ekonomileri arasındadır. Euro bölgesinin en küçük ekonomisi ise Malta' dır.

2008 yılında uç veren küresel kriz, sadece ABD ekonomisini etkilemekle kalmamış, İrlanda, Portekiz, Yunanistan, İtalya gibi AB üyesi ülke ekonomilerini de son derece sarsmıştır.

Küresel krizin Avrupa üzerindeki etkileri incelendiğinde; 2010 yılında Euro bölgesinin resesyondan çıkmayı başardığı, ancak toparlanma sürecinin kırılmalı bir şekilde devam ettiği gözlenmiştir. 2010 yılında Avrupa Birliği'nde yüzde 2' lik büyüme, Euro Bölgesi ise yüzde 1,9' luk büyüme gerçekleşmiş; 2011 yılında ise AB yüzde 1,8' lik ve Euro bölgesi yüzde 1,6' lık büyüme sağlamıştır.

2008 finansal krizinin etkilerini hafifletmek için 2010 yılında İrlanda ve Yunanistan Avrupa Birliğinden ve IMF'den önemli miktarda yardım elde etmiştir.

Euro bölgesinde yaşanan nakit krizinin en önemli nedenlerinden biri Maastricht kriterlerinin birçok ülkede ihlal edilmiş olmasıdır.

Bazı büyük AB ülkelerinin küresel krize karşı aldıkları önlemler aşağıda sıralanmaktadır.

2.1. Almanya

AB'nin en büyük ekonomiye sahip ülkesi olan Almanya'da kriz öncesinde kaydedilen iyileşme, krizin başlangıç yılı olan 2008 yılından itibaren zayıf iç talep nedeniyle ivme kaybetmiştir. Bankacılık faaliyetlerine dayalı olan finansal sistem içinde kredi dar boğazı reel sektör üzerinde risk yaratmıştır.

Durgunluk sürecinde iş piyasaları güçlü duruşunu korumuş ancak işsizlik yine de yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmiştir.

Sosyal güvenlik ve işsizlik ödemelerinin azaltılması (aile ve kira yardımı dahil) harcama tarafında alınan en büyük konsolidasyon önlemidir. Alınan önlemler sonucunda 2011-2014 yılları arasında GSYH' nin yüzde 1,13' ü oranında tasarruf yapılması planlanmıştır. Diğer taraftan, kamuda 2014' e kadar 10.000 adet kadronun daimi olarak iptal edilmesi planlanmıştır.

Gelir tarafında ise nükleer yakıt vergisi ile banka vergisini içeren bir dizi yeni vergi ilan edilmiş, özellikle ekonomik krizlerin maliyetini karşılayacak uygun düzeyde finansal işlem vergisi uygulamasına geçilmiştir. Söz konusu vergisel düzenlemelerin 6 milyar Euro (GSYH' nin yüzde 0,21' i) ilave gelir getirmesi planlanmıştır. Ayrıca, enerji vergi muafiyetinin azaltılması ve havayolu seyahat vergisi gelirlerinin GSYH' nin yüzde 0,19' u kadar artırılması öngörülmüştür.

Almanya'da bu dönemde (2012-2029) emeklilik yaşının kademeli olarak 65 yaştan 67 yaşa çıkarılacağı açıklanmıştır.

Tablo 2: 2008-2016 Döneminde Almanya'nın Mali Göstergeleri

Yıllar	Genel Yönetim Dengesi/GSYH (%)	Borç Stoku/GSYH (%)
2008	-0,2	65,1
2009	-3,2	72,6
2010	-4,2	80,9
2011	-1	78,6
2012	0	79,8
2013	-0,1	77,4
2014	0,3	74,6
2015	0,6	70,9
2016	0,8	68,1

Kaynak: Eurostat

2.2. Birleşik Krallık

AB'nin bir diğer büyük ekonomisi olan Birleşik Krallık'ta kriz dönemi boyunca alınan önlemler OECD tarafından cesur, somut ve kapsamlı olarak nitelendirilmiştir.

Kesintilerin çoğunluğu kamu harcamalarının kısılmasından kaynaklanmaktadır. 2010 yılı Haziran ayında açıklanan "Kemer Sıkma Bütçesi" ile 2014-2015 itibarıyla harcamalarda yıllık 30 milyar sterlin kesinti ve vergilerde artış öngörülmektedir. Sağlık sistemi ve denizaşırı yardım bütçeleri dışındaki kamu harcamalarında yüzde 25' lik kesinti öngörülmüştür. Düşük ve orta gelir düzeylerindeki gelirlerinin ve ikramiyelerinin ilk 10.000 sterlinlik kısmının gelir vergisinden istisna tutulması ve özel gider indiriminin artırılarak 2013 yılı Nisan ayında 9.205 sterlin üzerinden 1.100 sterlin olarak uygulanması planlanmıştır. 2012 yılı bütçesinde çocuk yardımının, geliri yıllık 50.000 sterlini geçenlerin

vergi yükünden düşülerek ödenmesi ve 60.000 sterlinin üzerinde kazananların çocuk yardımlarının ise tamamen kesilmesi söz konusu olmuştur.

Vergi önlemlerinin çoğunluğu tüketim üzerinde odaklanmıştır. Örneğin, KDV oranı Ocak 2011 itibarıyla yüzde 17,5 iken, yüzde 20' ye çıkarılmıştır.

Beş yıllık plan çerçevesinde, 149 milyar sterlinlik bütçe açığının yüzde 10,1'den 2015-2016 itibarıyla yüzde 1,1'e düşürülmesi hedeflenmiştir. 2012 yılı bütçesinde öngörülen politikalar çerçevesinde borçlanma maliyelerinin azaltılması öngörülmüştür.

Emeklilik yaşının 2020'ye kadar 65' ten 66' ya yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.

AB Ekonomik Raporunda ise, ekonomik krizin dip noktasında olduğu ve işsizlikteki artışın böyle büyük bir daralmada beklenenden daha düşük gerçekleştiği belirtilmiştir.

Tablo 3: 2008-2016 Döneminde Birleşik Krallık'ın Mali Göstergeleri

Yıllar	Genel Yönetim Dengesi/GSYH (%)	Borç Stoku/GSYH (%)
2008	-5,2	49,9
2009	-10,1	64,1
2010	-9,4	75,6
2011	-7,5	81,3
2012	-8,2	84,5
2013	-5,4	85,6
2014	-5,5	87,4
2015	-4,3	88,2
2016	-2,9	88,3

Kaynak: Eurostat

2.3. Fransa

GSYH olarak AB'nin ikinci büyük ekonomisi olan Fransa'da (Almanya ilk sırada yer alıyor) 2009 yılında vergi zamlarıyla 20 milyar Euro toplamayı hedefleyen hükümetin, kamu harcamalarında sadece 10 milyar Euro kesintiye gitmesi planlanmıştır. 2010 yılında ise geçici olarak maaşların dondurulması, emekli memurların çalıştırılmaması ve harcama tavanı oluşturulması gündeme gelmiştir.

Kriz sürecinde vergi artışlarından öncelikle zengin kesim ve büyük şirketlerin etkilenmesi hedeflenmiştir. Buna göre, 2011 yılında 1 milyon Euro'dan fazla yıllık geliri olanların yüzde 75 oranında yeni bir vergi vermesi kararlaştırılmışlardır. 2012 yılında ise 150 bin Euro'dan fazla yıllık geliri olanlardan yüzde 45 oranında vergi alınması öngörülmüştür.

Emeklilik yaşının kademeli olarak 2018 yılına kadar 60 yaştan 62 yaşa çıkartılması, borç geri ödemeleri ve emekli maaşları haricinde kamu harcamalarının dondurulması, büyük şirketlerin kullandığı kredilerde sağlanan vergi avantajının azaltılması alınan diğer tedbirler arasındadır.

2013 yılı bütçe planında, bütçe açığının yüzde 4,5'den yüzde 3'e düşürülmesi amaçlanmıştır. Buna göre, 20 milyar Euro ek vergi geliri elde edilmesinin yanı sıra 10 milyar Euro tasarruf edilmesi öngörülmüştür.

Tablo 4: 2008-2016 Döneminde Fransa'nın Mali Göstergeleri

Yıllar	Genel Yönetim Dengesi/GSYH (%)	Borç Stoku/GSYH (%)
2008	-3,2	68
2009	-7,2	78,9
2010	-6,8	81,6
2011	-5,1	85,2
2012	-4,8	89,6
2013	-4,1	92,4
2014	-3,9	95
2015	-3,6	95,8
2016	-3,4	96,5

Kaynak: Eurostat

2.4. İtalya

Küresel kriz İtalya'da borç stokunda ciddi bir artışa sebep olmuştur. 2009 yılında Genel Yönetim Borç Stoku / GSYH oranı yüzde 112,5' tir. Borç yükü Yunanistan'dan sonra en fazla olan ikinci ülke olmuştur.

Ülkede uzun süreli yapısal zayıflık küresel krizin sebep olduğu daralmanın daha da şiddetli hissedilmesine neden olmuştur. Ancak bankacılık sektörü krizi daha güçlü bir şekilde atlattır.

Kriz döneminde alınan önlemler kapsamında ilk olarak 2009 yılında enerji sektöründeki işletmelere ek kurumlar vergisi uygulanması gündeme gelmiştir. Kamu harcamaları açısından ise kamu çalışanlarının ücretlerinin azaltılması ve kadınlar için emeklilik yaşının 60'dan 65'e yükseltilmesi planlanmıştır.

2011 yılında 45 milyar Euro'luk tasarruf tedbir paketinin ardından 2013 yılına kadar bütçe açığını dengeye getirmek için 54,2 milyar Euro'luk ikinci paket açıklanmıştır. Bu kapsamda zengin kesim üzerindeki vergilerin yoğunlaştırılması, KDV oranının artırılması ve hazine bonusu dışındaki sermaye kazançları üzerinden alınan vergi oranının artırılması öngörülmüştür. Diğer taraftan, mahalli idarelerin harcamalarında kesintiye gidilmesi ve yerel hizmetlerin özelleştirilmesi planlanmıştır.

2012-2014 döneminde önlemler kapsamında 39,3 milyar Euro gelir elde edilmesi hedeflenmiştir.

Aile yardımlarının yanı sıra geliri yüksek olanların emeklilik maaşlarının kesilmesi önlemleri Temmuz 2012' de onaylanan tedbir paketinde yer almıştır.

Tablo 5: 2008-2016 Döneminde İtalya'nın Mali Göstergeleri

YILLAR	GENEL YÖNETİM DENGESİ/GSYH (%)	BORÇ STOKU/GSYH (%)
2008	-2,7	102,4
2009	-5,3	112,5
2010	-4,2	115,4
2011	-3,7	116,5
2012	-2,9	123,4
2013	-2,9	129
2014	-3	131,8
2015	-2,6	131,5
2016	-2,5	132

Kaynak: Eurostat

2.5. Yunanistan

Küresel krizden en çok etkilenen AB üyesi ülkeler Yunanistan, İrlanda ve Portekiz olmuştur. Bu sebeple bu ülkelerinde kriz döneminde aldıkları önlemlerin incelenmesinde fayda görülmektedir.

2010 yılında Yunanistan ciddi harcama kesintileri ve vergi indirimleri ile geniş çapta yapısal reformlar uygulayarak Euro bölgesindeki en büyük mali konsolidasyonu gerçekleştirmiştir.

2011 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 6,9 oranında küçülen ve iflas edeceği yönünde spekülasyonlar bile oluşan Yunanistan için alınan tedbirler yeterli olmamış ve 2012 yılında AB ve IMF'den 8 milyar Euro'luk 6. kredi dilimini alabilmek için 2,1 milyar Euro'luk yeni tedbir paketi açıklamıştır.

2012-2015 dönemi Orta Vadeli Mali Strateji Belgesi ile bazı tedbirler alınmıştır. 2012-2015 döneminde kamu sektöründe işgücünün azaltılması, çalışma saatlerinin artırılması, sözleşmeli personelin azaltılması, yarı zamanlı çalışma ve ücretsiz izin uygulamasının getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Personel, sağlık harcamaları, ilaç giderleri ve savunma harcamalarının azaltılması ile KİT'lerin yeniden yapılandırılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, 2015 yılına kadar sosyal yardımların rasyonalize edilerek, emekli maaşlarının yeniden belirlendikten sonra dondurulması planlanmıştır. Verginin tabana yayılması ve vergi muafiyetlerinin azaltılması öngörülmüştür.

Tablo 6: 2008-2016 Döneminde Yunanistan'ın Mali Göstergeleri

Yıllar	Genel Yönetim Dengesi/GSYH (%)	Borç Stoku/GSYH (%)
2008	-10,2	109,4
2009	-15,1	126,7
2010	-11,2	146,2
2011	-10,3	172,1
2012	-8,9	159,6
2013	-13,2	177,4
2014	-3,6	179
2015	-5,7	176,8
2016	0,5	180,8

Kaynak: Eurostat

2.6. İrlanda

Hükümet, kriz sürecinde yeni fon bulmada sıkıntı içine giren bankaların kurtarılması için bir takım önlemler almıştır. Bu kapsamda bankaların bilançolarındaki sorunlu krediler, 2009 yılında kurulan "varlık yönetimi şirketine" aktarılmış ve karşılığında bankalara devlet tahvili verilmiştir. Bu gelişmeler bütçe açığının ve borç stokunun yükselmesine neden olmuştur.

Bankacılık krizinin aşılması için yapılan devlet desteği nedeni ile oluşan bütçe açığını kapatmak amacıyla AB/IMF birlikteliğinde 85 milyar Euroluk kurtarma paketi devreye konulmuştur. Söz konusu paketin önkoşulu olarak İrlanda hükümeti, 2011 bütçesini hazırlamış ve bütçe açığını 2015'e kadar yüzde 3'ün altına düşürmeyi hedefleyen 2011-2014 Ulusal Kalkınma Planını onaylamıştır.

Bu dönemde hükümetin hem gelir vergisini arttırdığı hem de sosyal yardımlarda kesintiye gittiği görülmektedir. Buna göre, 2013 yılında KDV' nin yüzde 21' den yüzde 22' ye çıkarılması kararlaştırılmıştır. Dört yıl içinde de yüzde 23 olması öngörülmüştür. Ayrıca,

sosyal yardım harcamalarının (çocuk yardımı ve işsizlik maaşı gibi) 2014 yılına kadar 2,8 milyar Euro azaltılması öngörülmüştür. Ayrıca, emeklilik yaşı 65 yaştan 66 yaşa çıkarılmıştır.

Tablo 7: 2008-2016 Döneminde İrlanda'nın Mali Göstergeleri

YILLAR	GENEL YÖNETİM DENGESİ/GSYH (%)	BORÇ STOKU/GSYH (%)
2008	-7	42,4
2009	-13,8	61,5
2010	-32,1	86,1
2011	-12,7	110,3
2012	-8	119,6
2013	-6,1	119,4
2014	-3,6	104,5
2015	-1,9	76,9
2016	-0,7	72,8

Kaynak: Eurostat

2.7. Portekiz

Operasyonel maliyetleri düşürmek için; çalışanların ücretlerinin GSYH'ye oranını yüzde 10'a düşürmek amacıyla kamu sektöründe ortalama yüzde 5 ücret kesintisi ve personel istihdamını sınırlandırmayı da içeren bir dizi tedbir uygulanmıştır. Ayrıca askeri harcamaların yüzde 40 oranında azaltılması öngörülmüştür.

Harcama tarafında, sosyal harcamaların düşürülmesi için GSYH' nin yıllık yüzde 1' ine yakın tasarruf sağlanması önemli bir tedbir olarak planlanmıştır.

Hükümet aynı zamanda vergi tabanını güçlendirmek için bir dizi önlem almıştır. Örneğin, Ocak 2011 tarihinden itibaren, standart KDV oranı yüzde 21'den yüzde 23'e

çıkarılmıştır. Aynı şekilde gelir ve kurumlar vergisi oranları da 2 puan artırılmıştır. Bu vergi önlemlerinin 2013 GSYH'sine yaklaşık yüzde 1,6 oranında yansıtacağı öngörülmüştür.

Yüksek işsizlik, yüksek oranda dış borçlanma gereksinimi ve düşük verimlilik iyileşmeyi yavaşlatmıştır. Portekiz'de kemer sıkma politikasından sağlık sektörü de olumsuz etkilenmiştir. IMF, kemer sıkma önlemlerinin kamu sektöründe 250.000 kişinin işini kaybetmesine sebep olabileceğini bildirmiştir.

Tablo 8: 2008-2016 Döneminde Portekiz'in Mali Göstergeleri

Yıllar	Genel Yönetim Dengesi/GSYH (%)	Borç Stoku/GSYH (%)
2008	-3,8	71,7
2009	-9,8	83,6
2010	-11,2	96,2
2011	-7,4	111,4
2012	-5,7	126,2
2013	-4,8	129
2014	-7,2	130,6
2015	-4,4	128,8
2016	-2	130,1

Kaynak: Eurostat

3. TÜRKİYE'DE KRİZE KARŞI UYGULANAN ÖNLEMLER VE MALİYETİ

Küresel krizden, Türkiye ekonomisinin de negatif yönde etkilendiği açıktır. “Gerek dış talep gerekse iç talepteki gerilemeye bağlı olarak Türkiye ekonomisinde üretim, ihracat ve işsizlik göstergeleri olumsuz yönde etkilenmiştir”.¹⁸

¹⁸ www.hazine.gov.tr. , “Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri”, 27.03.2009

Küresel krizin “geçmişte yaşanmış krizlerden en önemli farkı, klasik bir bankacılık krizi olmaması, karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerini kapsamasıdır”.¹⁹

Hem Hükümet hem de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından, krizin yansımalarını azaltmak için, ekonomiyi canlandırarak teşvik paketleri uygulamanın yanı sıra bir dizi tedbir alınmıştır. “Hükümeti bu önlemleri almaya iten temel olgu, hiç şüphesiz kapasite kullanım oranındaki önemli düşüş ve işsizlik oranındaki artıştır. Krize cevap olması için, merkez bankasının faiz indirimi ve likidite desteği politikalarına ek olarak hükümet bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimleri ve son olarak da Türkiye’yi dört bölgeye ayıran, bölgeler ve sektörler bazında uygulanacak olan teşvik paketi açıklanmıştır”.²⁰

Başlangıçta para politikası tedbirlerine ağırlık verilmiştir. Ancak, alınan para politikası tedbirleri yetersiz kalınca, maliye politikası önlemleri olan mali canlandırma paketi devreye alınmıştır. Böylece, Hükümet kriz karşısında yoğun olarak maliye politikası aracı olan gelir ve harcama politikalarını kullanmıştır.

3.1. Para Politikasına İlişkin Önlemler

Emtia fiyatlarındaki düşüşle beraber ekonomideki küçülme enflasyonda ciddi bir düşüşe yolaçmış, böylece Merkez Bankasının, fiyat istikrarı ile karşı karşıya gelmeden, krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlı tutmasını sağlamıştır. Buna göre, “TCMB, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren bir yandan yüksek miktarlarda faiz

---

¹⁹ YILMAZ, Durmuş, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bakanlar Kurulu /TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Sunumu”, 21.04.2009

²⁰ KARAKURT, Bilal, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi”, C.24, S.2, s.167-195, 2010

indirimine giderken diğer yandan finansal sistemdeki akışkanlığın ve kredi piyasalarının etkin bir şekilde çalışmasının sağlanmasına yönelik bir dizi tedbir almıştır”.²¹

3.1.1. Likidite Destekleri

“Bankaların birbirlerinden ABD Doları ve Euro üzerinden döviz borç alıp vermelerine olanak sağlanması amacıyla, Merkez Bankası kendi nezdindeki Döviz Depo Piyasasında aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihinde yeniden başlamıştır. Ayrıca, bankaların bilanço büyüklükleri dikkate alınarak Döviz ve Efektif Piyasaları işlem yapma limitleri 14 Ekim 2008 tarihinde 5,4 milyar ABD Dolarına, 23 Ekim 2008 tarihinde ise 10,8 milyar ABD Dolarına yükseltilmiştir”.²²

MB 16 Ekim 2008 tarihinde “döviz alım ihaleleri”ni durdurmuş, 10 Mart 2009 tarihinde ise 50 milyon ABD dolarını geçmeyecek şekilde “döviz satım ihaleleri”ne (fiyatlarındaki oynaklığa son vermek için) başlamıştır.

Bankalararası döviz piyasasında, likiditeyi akışkan hale getirerek finans sistemini ve kredi piyasalarını efektif kılmak için,

-Bankaların, Döviz ve Efektif Piyasaları ile Döviz Depo Piyasasında kendilerine tanınan borçlanma limitleri çerçevesinde ABD Doları ve Euro cinsinden Merkez Bankasından alabilecekleri döviz depolarının vadesi 1 haftadan 3 aya yükseltilmiş,

²¹ www.tcmb.gov.tr. , “Enflasyon Raporu 2009-2”, s. 1

²² www.hazine.gov.tr. , “Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri”, 27.03.2009

-Buna paralel olarak bankaların söz konusu piyasada kendi aralarında gerçekleştirdikleri işlemlerin vadesi 3 aya kadar uzatılmış,

-Merkez Bankası taraflı işlemlerde ABD Doları ve Euro için yüzde 10 olan borç verme faiz oranları kademeli olarak düşürülerek sırasıyla yüzde 5,5 ve yüzde 6,5 olarak belirlenmiştir.

Yüzde 11 olan yabancı para zorunlu karşılık oranı 2 puan azaltılarak yüzde 9'a çekilmiştir. Zorunlu karşılık oranının, (yabancı para cinsinden) indirilmesiyle bankacılık sektörüne ilaveten döviz likiditesi oluşturulmuştur. Bu tutar 2,5 milyar ABD Dolarıdır.

Gerek mevduatı gerek kredileri TL cinsinden kullanırmak için, döviz cinsinden zorunlu karşılıklara faiz ödemesi sonlandırılmış, TL cinsinden zorunlu karşılıkların faiz oranı ise yükseltilmiştir. Bu nedenle, TCMB tarafından, TL cinsinden zorunlu karşılıklara ödenen “gecelik borçlanma faiz oranı” yüzde 75’ ten yüzde 80’e çıkarılmıştır.

Bankacılık sektörünün, öz kaynak yapısını kuvvetlendirmek için bankaların kar dağıtımını sınırlandırılarak BDDK tarafından onay şartı getirilmiştir.

Türkiye’de hane halkının, yabancı para cinsinden borcunun gelişmekte olan diğer ülkelerin aksine fazla olmayışı, finans sisteminin güçlü oluşu küresel krize rağmen risk priminin görece daha az etkilenmesi, TCMB nin de faizleri indirebilmesine yol açmıştır.

Bu dönemde, gelişmekte olan ülkeler enflasyon hedeflemesi uygulamıştır. Bu ülkeler arasında politika faizlerini en fazla TCMB düşürmüştür. “Bu bağlamda, 2008 yılı Kasım ayından 2009 yılı Ağustos ayına kadarki süreçte politika faiz oranları toplam 900 baz

puan indirilmiştir. Faiz oranları Kasım 2008'deki yüzde 16,25 düzeyinden Ağustos 2009'a gelindiğinde yüzde 7,75 düzeyine indirilmiştir".²³

Küresel krizin ardından, para otoriteleri tarafından alınan önlemler sayesinde, oluşan likidite sıkışıklığı büyük oranda giderilmiştir. Ancak, finansal kuruluşların sermayelerinin bu dönemde erimesi sonucu oluşan zararlar, bu kuruluşların bilançolarına olumsuz yansımıştır.

Hızla artan küresel işsizlik oranları, gerek yatırımcının gerekse tüketicinin güven kaybı, küresel talebin azalması, ülkelerin iç talebinin daralması, ekonomilerin toparlanmasının gecikmesi devamlı olarak fiyat düşüşüne neden olabilir.

"Diğer taraftan reel politika faiz oranlarının aşırı düşürülmesi, Merkez Bankasının piyasalara aşırı düzeyde likidite vermesi, genişleyici maliye politikaları, toparlanmanın beklenenden daha erken başlaması, maliye ve para politikalarının zamanında sıkılaştırılmaması, orta vadede enflasyonist etki yapabilir. Bu bakımdan kriz ile mücadelede para politikası araçlarının kullanılmasında enflasyon ve deflasyon arasındaki dengenin sağlanabilmesi büyük önem arz etmektedir".²⁴

"Para politikası önlemleri, kapsamlı bir ekonomik program içinde alınmaları halinde yaratabilecekleri olumlu etkiyi, başka politikalarla desteklenmediklerinde yeterince

---

²³ ÖZTÜRK, S. ; GÖVDERE, B. ; "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi", C.15, S.1, s.377 vd, 2010

²⁴ YILMAZ, Durmuş, "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bakanlar Kurulu /TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Sunumu", 21 Nisan 2009

yaratamamaktadır”.²⁵ Bu nedenle Türkiye’de para politikası önlemlerine ek olarak çeşitli maliye politikası tedbirleri de alınmıştır.

3.2.Maliye Politikasına İlişkin Önlemler

Küresel finansal kriz Türkiye’de gerek özel tüketim harcamaları gerekse yatırım harcamalarının azalması, bununla birlikte toplam talebin küçülmesi sonucunda üretim ve istihdamda azalış şeklinde görülmüştür.

Krizden kaynaklı etkileri azaltmak amacıyla başta vergi indirimleri olmak üzere, işletmelerin sermaye yapılarını güçlendirmek için yurt dışındaki varlıkları ekonomiye kazandırmak, yatırımları teşvik etmek, vergi borçlarını taksitlendirmek, kredi kullanım maliyetlerini azaltmak, kamu harcamalarını artırmak, yatırımların öncelik sırasını yeniden gözden geçirmek, istihdam teşvikleri gibi çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

3.2.1. Vergisel Düzenlemeler

Talep (özel tüketim harcamaları) azalışı sonucunda, üretimde meydana gelen daralmaya son vermek amacıyla, vergi indirimi yoluyla bir canlandırma paketi uygulamaya konmuştur.

Diğer bir deyişle “Küresel krizin etkilerinin görülmeye başlanması ile birlikte, krizin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla kamu otoritesince münferit veya toplu paket şeklinde ilan edilen vergi indirimleri uygulamaya konulmuştur”.²⁶

²⁵ TEPAV “Küresel Kriz Çalışma Grubu Türkiye Ekonomisi için Kriz Önlemleri”, Mart 2009

²⁶ KARAKURT, B. , a.g.e. s.167-195

5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanunla Getirilenler

Toplumda bilinen adıyla Varlık Barışı Kanunu, vatandaşların yurtdışındaki varlıklarını yurtiçine getirmelerini teşvik amacıyla vergi indirimleri ve vergi muafiyetlerini içeren 5811 sayılı “Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun” 22.11.2008 tarihli ve 27062 sayılı R.G.’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Kanunla; “yurt dışında bulunan” (para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları)nın ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, taşınmazları kayda alarak “yurt içinde bulunan” ancak (öz kaynaklar içinde yer almayan) bu türden varlıkların sermayeye konularak işletmelerin sermaye yapılarını güçlendirmek amaçlanmıştır. Böylece, yatırımlar için kaynak sağlanması ve işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilerek krize karşı reel sektörün dayanıklılığının artırılması hedeflenmektedir.

Bu düzenlemeye göre; ekonomik varlıkların, yurt dışından getirilenlerinin değerinin yüzde 2’ si oranında, yurt içindeki varlıklarınsa beyan edilen değerinin yüzde 5’ i oranında vergi tarh edilecektir.

5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla Getirilenler

18.02.2009 tarihli ve 5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun” ile “teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar için

indirimli kurumlar vergisi oranı” uygulaması getirilmiş ve “istihdamın artırılması”, “ekonomik yönden hızlı kalkınma”, “bölgelerarası gelişmişlik düzeyinin en aza indirilmesi”nin yanı sıra sektörel kümelenme olgusu çerçevesinde “yatırımların teşvik edilmesi” amaçlanmıştır.

Bu Kanun ile; yalnızca “tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörleri” nde faaliyeti olan; üretim tesislerini Bakanlar Kurulu tarafından “belirlenen illere” nakleden (31.12.2010 tarihine kadar) ve asgari “50 kişilik istihdam” sağlayan mükelleflere, kurumlar vergisi oranının yüzde 75’ ini geçmeyecek şekilde indirimli olarak uygulanması sağlanmıştır. Bu oran, nakil tarihini izleyen hesap dönemi başından itibaren, bu illerdeki işletmelerden sağlanan kazançlar için beş yıl süreyle uygulanmıştır.

Bu Kanunla; Özel İletişim Vergisi “kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmeti”ne ilişkin olarak yüzde 15 oranından yüzde 5’ e indirilmiştir. Diğer taraftan, “her çeşit telekomünikasyon işletmeciliği kapsamındaki tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri”nden (ön ödemeli kart satışları dahil) yüzde 15 Özel İletişim Vergisi alınması hükmolunmuştur.

Ayrıca, “1979 veya daha eski model motorlu taşıtların” 30.06.2010 tarihine kadar “kayıt ve tescillerinin silinmesi ve hurdaya çıkarılması durumunda, tahakkuk etmiş ve ödenmemiş motorlu taşıtlar vergisi ile bu vergiye ilişkin gecikme zammı, vergi cezaları ve plakaya kesilen cezaların terkin edilmesi”ne olanak sağlanmıştır.

Yine bu Kanunla, tapu harcı oranlarının düşürülmesine olanak sağlanmış, “dahilde işleme ve geçici kabul rejimi kapsamında” katma değer vergisi yönünden tecil / terkin süresi

iki yıl uzatılmış, “yağlama yağlarındaki ithal / yerli tedarik” arasındaki ÖTV’ ye dayalı haksız rekabet ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Diğer Vergisel Düzenlemeler²⁷

30.10.2008 tarihli ve 27039 sayılı R.G.’ de yayımlanan Tahsilat Genel Tebliği ile 11.09.2008 tarihinden önceki “vergi borçlarının, 18 ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi”ne imkan sağlanmıştır.

Buna göre, 01.09.2008 tarihi itibarıyla “*vadesi geldiği halde bu Tebliğin yayımı tarihine kadar ödenmemiş olan ve Devlete ait olup vergi dairelerince takip ve tahsil edilen, 2008 yılı gelir ve kazançları için tahakkuk eden geçici vergi ve bu vergi ile birlikte ödenmesi gereken damga vergisi hariç*” tüm amme alacakları tecil edilebilecektir.

Ayrıca, hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan stopaj 27.10.2008 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla yüzde 10’ dan yüzde 0 (sıfır)’ a indirilmiştir.

Yabancı fonların portföy yönetim şirketlerinin, (kurumlar vergisi mükellefi olma niteliği taşımayan) fonlarını Türkiye’de değerlendirmeleri teşvik edilmiştir.

Buna göre, “*Türkiye’de kurulu portföy yönetim şirketleri aracılığıyla*” “sadece elde ettikleri kazanç” oranında vergi ödemelerine yönelik düzenleme yapılmıştır.

---

²⁷ www.hazine.gov.tr. “Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri”, 27.03.2009

Gerek “menkul kıymet yatırım fonları” gerekse “menkul kıymet yatırım ortaklıkları”nın sermaye piyasasındaki işlemler sonucu oluşan gelirlerinin Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) nden muaf tutulması sağlanmıştır.

Son olarak, yurt dışı tedarikçilerin sağladığı krediler üzerindeki stopaj oranı, vergi yükünü azaltmak amacıyla yüzde 5’ e düşürülmüştür.

Bakanlar Kurulu Kararları

“16.03.2009 tarihli ve 27171 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine İlişkin 2009/14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı”yla, 15.06.2009 tarihine kadar;

Katma Değer Vergisi (KDV) Oranı;

Konutlarda, (net alanı 150 metrekare ve üzerinde bulunan) KDV oranı yüzde 18 den yüzde 8’e indirilmiştir.

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Oranı;

Ticari araçlarda yüzde 10’dan yüzde 1’e,

Motor silindir hacmi 1600 cm³ ’ü geçmeyen otomobillerde yüzde 37’den 18’e,

Kamyon ve otobüslerde yüzde 4’ ten yüzde 1’e,

250 cm³’ü geçmeyen motosikletlerde yüzde 22’den 11’e,

Beyaz eşya ve bazı elektronik eşyalarda yüzde 6,7’den yüzde 0’a

indirilmiştir.

Aynı tarih ve sayılı resmi Gazete ile yayımlanan 14803 sayılı BKK ile de;

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) Oranı;

Gerçek kişilere kullandırılan kredilerindeki kesinti yüzde 15'ten 10'a indirilmiştir.

29.03.2009 tarihli ve 27184 sayılı R.G.' de yayımlanarak yürürlüğe giren, "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespiti ile Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı"yla, 30 Haziran 2009'a kadar;

Katma Değer Vergisi (KDV) Oranı;

"Bina ve bağımsız bölüm şeklindeki iş yerleri, ev ve ofis mobilyaları, bilişim ve büro makinelerinin satışı", "KOBİ'lerin kullandığı bazı sanayi ve iş makineleri satışı"nda yüzde 18'den yüzde 8'e,

"Konut, iş yeri ve diğer gayrimenkullerin satışında alıcı ve satıcının her birinden alınan tapu harcı", üç ay süreyle binde onbeşten binde beşe düşürülmüştür.

Vergi indirimlerinin, harcanabilir gelire etkisi, bu indirimlerin ekonomiyi hangi oranda etkilediğine bakılarak anlaşılır. Eğer vergi indirimleri, piyasada bir canlılık sağlamakla beraber sektörlerin tümüne yönelik değilse (bazı sektörlerle kısıtlı ise) "tüketici harcamalarını uyarıcı etkisi" de kısıtlı olacaktır.

“İlave olarak, genişletici maliye politikasının uzun dönemde sürdürülebilirliğine ilişkin bütçe kısıtı vergi indiriminin daha uzun süreli olarak uygulanmasını imkansız kıldığından indirimin genişletici etkisinin sınırlanmasına neden olmuştur.

Kısa dönemde ifade edilen sektörlerde canlılık meydana getiren indirimin, uzun dönemde fiyat artışları ve borçlanma şeklinde kendini göstermesi olasıdır. Bu yüzden uygulanan vergi indirimlerinin istikrara katkı sağlayıcı rolü, enflasyon ve borçlanmanın mali canlandırma paketi uygulandığı dönem öncesine göre değişmemesine ve özel tüketim ve yatırım harcamalarını uyarmasına bağlıdır”.²⁸

3.2.2. Kamu Harcamalarına Yönelik Düzenlemeler

Krizin etkilerini azaltmak amacıyla, kamu yatırımlarının payı ivedi ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına kanalize edilmiş ve buna göre kamu harcamaları artırılmıştır. Diğer taraftan, krizden hızla çıkabilmek ve büyümeyi sürdürülebilir bir hale getirebilmek için özel sektörün yatırım yapması teşvik edilerek, ihracata ve istihdamı artırmaya dönük politikalar uygulamaya konmuştur.

Türkiye’ de mali krizin hissedilmesiyle birlikte, talebi canlı tutmak, istihdam kayıplarını önlemek ve reel sektörü desteklemek amacıyla 2008 ve 2009 yıllarında çeşitli önlemler alınmıştır.

---

²⁸ KARAKURT, B. , age. , s.167-195

5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla Getirilenler

İşsizliği azaltmak ve istihdamı teşvik etmek, ayrıca, ekonominin rekabet gücünü artırmak amacıyla yürürlüğe konulan “15.05.2008 tarihli ve 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”la, istihdam paketi çerçevesinde, Hazine tarafından, işveren sigorta primlerinin 5 puanlık kısmının karşılanması kararlaştırılmıştır.

Bu Kanunla, SGK primleri yeniden yapılandırılarak, bu düzenleme ile sosyal güvenlik açık finansmanının olumlu yönde etkilenmesi sağlanmıştır.

Ayrıca, aynı Kanunla Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı uygulamaya başlanmıştır.

5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla Getirilenler

Bu Kanunla, üç ay olan kısa çalışma ödeneğinin yararlanma süresi altı aya çıkarılmış (bu süre BKK ile 6 ay daha uzatılabilecektir), miktarı da yüzde 50 oranında artırılmıştır.

İşgücü piyasaları için en önemli konulardan birisi olan genç istihdamı ve kadın istihdamına yönelik olarak ise bu grupların istihdam teşvik süreleri uzatılarak istihdam şartlarına kolaylık sağlanmıştır. Buna göre, 5084 sayılı Kanunla getirilen “gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi”, yatırım ve istihdamın teşviki amacıyla 1 yıl uzatılmıştır.

Ayrıca, istatistiksel olarak bölge birimleri sınıflandırılarak, sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyi ve kişi başı milli gelir dikkate alınarak, illeri gruplara ayırmaya ve bu gruplara göre teşvik edilecek sektörlerle yönelik istihdam ve yatırım ölçeğini belirlemeye Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir.

Bu düzenlemeyle, Bakanlar Kurulu il grupları için, 50 milyon TL' ye kadar olan yatırımlarda yatırım tutarının yüzde 25' ini geçmemek üzere, bu tutarı aşan yatırımlarda da yatırım tutarının yüzde 45' ini geçmeyecek şekilde “oranı belirlemek” ve “kurumlar vergisi oranında yüzde 90' a kadar indirim” yapma hususunda yetki almıştır.

Ayrıca, Bakanlar Kurulu tarafından yatırım harcamaları içinde yer alan arsa, bina, yedek parça, kullanılmış makine, patent, yazılım ve lisansın yanı sıra know how (teknik bilgi) bedeli ve benzeri harcamaların oranlarına ayrı ayrı veya topluca sınır getirilebilecektir.

Diğer Önemli Düzenlemeler

Küçük ve orta boy işletmelere reel sektörün desteklenmesi amacıyla kredi desteği sağlanmıştır.

Bu çerçevede;

a. “Esnaf ve Sanatkar Destek Kredi Programı” sayesinde, imalat yapan esnaf ve sanatkarlara “sıfır faizli kredi desteği”,

b. İhracatçı KOBİ' lere “sıfır faizli ihracat destek kredisi”,

c. KOSGEB tarafından, vergi-prim borcu olan esnaf ve sanatkarlara, borçlarına mahsuben kredilerden faydalanma

imkanı getirilmiştir.

ç. Ziraat Bankası ile Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası arasında imzalanan protokolle;

Sendikaya üye olanlara avantajlı kredi verilmesine yönelik “kredi protokolü” imza edilmiştir.

d. TOBB ile Halk Bankası arasında imzalanan protokolle;

-nakdi ve gayri nakdi kredi ile

-ihracat kredisi

KOBİ’ lerin kullanımına sunulmuştur.

“Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)” ve “Küçük Sanayi Siteleri Projeleri Ödeneklerinin Kullanımı ve Kredilendirilmesine İlişkin Esas ve Usullere Yönelik Yönetmelik Değişikliği”yle, 01.01.2009 tarihinden itibaren,

“Küçük Sanayi Siteleri (KSS)” ve “Organize Sanayi Bölgesi (OSB)” nde yer alan inşaatların yapımı için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2018 yılındaki yapılanma sonucunda bugünkü Ticaret Bakanlığı) tarafından verilmiş olan kredilere ait yıllık faiz oranları indirilmiştir.

Kredilere ilişkin ödeme güçlüğü göz önünde bulundurularak;

“Küçük sanayi siteleri”nin, “altyapı ve üstyapı inşaatlarının tamamlanmasından 1 yıl sonra” başlatılan kredi geri ödemelerinin, 1 yıl daha ertelenerek “2 yıl sonra” başlamasına karar verilmiştir.

Yapılan düzenlemeyle, kredi teminatı alınırken “gayrimenkul ipoteği” nin yanı sıra “nakit teminatı” da alınabilmesi için imkan sağlanmıştır.

İhracat reeskont kredisi limiti (ihracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan), 500 milyon dolardan, 1 milyar dolara çıkarılmıştır.

Bunun dışında, “ihracat reeskont kredisi uygulama esas ve şartları” gözden geçirilerek, kullanıcılara kredi kolaylığı sağlanmıştır.

Bu çerçevede;

Akreditifli işlemlerde, bedelin TCMB’ ye temlik edilmesi koşul olmaktan çıkarılmıştır.

Eximbank’ ın uyguladığı, mal mukabili ihracatın finansmanı, sevk öncesi ihracat kredisi kapsamına alınmıştır.

“İhracatın finansmanı’nda reeskonta getirilecek senetlerde” önceden “yurt dışı bankalar”ın ödeme garantisi istenirken, bu uygulamaya son verilerek “Eximbank ve diğer ticari bankalar”ın ödeme garantisi yeter hale getirilmiştir.

Ayrıca, “5834 sayılı Karşılıksız Çek, Protestolu Senetler ile Kredi ve Kredi Kartları Borçlarına İlişkin Kayıtların Dikkate Alınmaması Hakkında Kanun” 28.01.2009 tarihli ve 27124 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Halk arasında sicil affı olarak da adlandırılan bu Kanunla, Kanunun yürürlüğe girmesinden önce ya da sonra ilgili borçların “6 ay içinde ödenmesi” ya da “banka ve özel

finans kurumları” tarafından “*yeniden yapılandırılması halinde*”, borcun tamamı ödendikten sonra TCMB’ nin tutmuş olduğu kayıtlar silinecektir.

Tarım Kredi Kooperatifleri ile Ziraat Bankasının verdiği “düşük faizli tarım kredileri”nin vadesi, “işletme ve yatırım kredileri”nde uzatılmıştır.

Eximbank tarafından verilen, “1 yıla kadar vadeli TL krediler” de *faiz oranları* 24.03.2009 tarihinden itibaren *2 puan aşağı çekilerek*, aynı yıl içinde, anılan kredilerdeki *indirim miktarı 5 puana* yükseltilmiştir.

Kayıtdışı Strateji Eylem Planı hazırlanarak, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) nca uygulamaya alınmıştır.

Çin’den yapılan vasıflı çelik ithalatında, Gümrük Müsteşarlığı (2018 yılında yapılan düzenlemeyle Ticaret Bakanlığı) tarafından 31.12.2008 tarihinde yapılan düzenleme sonucunda, gümrük vergisinden muaf ürünlere vergi getirilmekle kalınmayıp, vergiye tabi olanların da vergi oranları yükseltilmiştir.

“Sosyal güvenlik borçları nedeniyle, hakediş ödemelerinin zamanında ödenebilmesi için, borç sorgulaması Türkiye geneli yerine sadece hakedişin ödeneceği işle sınırlı tutularak, borç uygulaması işyeri dosyasının bulunduğu ünite ile sınırlandırılmıştır.”²⁹

---

²⁹ www.hazine.gov.tr. , “Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri”, 27.03.2009

Ayrıca, “5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun” 17.07.2008 tarihli ve 26937 sayılı R.G.’ de yayımlanmış ve mahalli idarelere merkezi yönetim bütçesinden ayrılan pay artırılmıştır.

2009 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda Yapılan Düzenlemeler

“Bu tedbirler daha çok bütçe giderlerinde tasarruf sağlayabilmek amacıyla gerçekleştirilen düzenlemelerdir;

5828 sayılı 2009 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 12 nci maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan düzenleme ile genel bütçeli idarelerin mal ve hizmet giderlerinden (tedavi, savunma-güvenlik, borçlanma giderleri hariç) yüzde 10 kesinti yapılmıştır. Bu uygulama ile bütçe giderlerinde 705 milyon TL tasarruf sağlanmıştır.

Tarımsal amaçlı desteklerde yüzde 10 kesintiye gidilerek 549 milyon TL tasarruf sağlanmıştır. Yine aynı fıkra hükmü gereğince Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve Ulaştırma Bakanlığı bütçelerindeki sermaye giderleri ödeneklerinin yüzde 16,5’ i iptal edilmiştir. Böylece, bütçe giderlerinde 1 milyar 808 milyon TL tasarruf sağlanmıştır.

Bütçe Kanununun 13 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yapılan düzenleme ile Maliye Bakanına; il özel idarelerine ve büyükşehir belediyelerine devredilen Köy Hizmetleri personeline yapılan transferlerde 1/3 oranında kesintiye gitme yetkisi verilmiştir. Bu uygulama ile de bütçe giderlerinde 483 milyon TL tasarruf sağlanmıştır.

Bütçe Kanununun 19 uncu maddesinin birinci fıkrasında yapılan düzenleme ile 2009 yılında, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanuna göre sağlanacak garantili imkan ve dış borç ikrazı limiti 1 milyar ABD Doları artırılarak 4 milyar ABD Dolarına yükseltilmiştir.

Bütçe Kanununun 29 uncu maddesinin dokuzuncu fıkrasında yapılan düzenleme ile de belediye gelirleri arasında yer alan elektrik ve havagazı tüketim vergisi gelirlerinin genel bütçe gelirlerine dahil edilmesi hükmü getirilmiştir. Bu uygulama ile 700 milyon TL gelir elde edilmesi hedeflenmiştir.

Bütçe Kanununun 22 nci maddesi ile 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede belirtilen kamu idare, kurum ve kuruluşlarının; serbest memur kadrolarına 2008 yılında emeklilik, ölüm, istifa veya nakil sonucu ayrılan memur sayısının yüzde 25' ini geçmeyecek şekilde açıktan veya diğer kamu idare, kurum ve kuruluşlarından nakil suretiyle atama yapabileceği şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. 2008 yılında bu oran yüzde 50 idi. Bu uygulama ile bütçe giderlerinde 200 milyon TL tasarruf sağlanmıştır".³⁰

3.3.Krize Karşı Alınan Önlemler ve Maliyeti

Gelir ve harcama önlemlerinin bütçeye ilave yük getireceği ve bu durumun da bütçe açığına yol açacağı açıktır.

---

³⁰ Maliye Bakanlığı, "Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü"

Kriz karşısında alınan mali tedbirler ile alınan tedbirlerin bütçeye maliyetleri özet olarak Tablo 9'un yanı sıra Tablo 10' da ve Tablo 11' deki gibidir.

Tablo 9: Gelir Önlemleri

GELİR ÖNLEMLERİ					
	Tahmini Mali Yük (Milyon TL)				
	2008	2009	2010	2008-10	
Bireysel Vergiler	-500			-500	5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun kapsamında elde edilen gelirler.
	70	80	90	240	Hisse senedi kazançlarında yeni yatırımcılara uygulanan stopaj sıfıra düşürülmüştür.
					31/10/2008 tarihi itibarıyla vadesi dolan vergi borçlarına ilişkin yüzde 3 faizle 18 ay taksitlendirme uygulamasına devam edilmektedir.
İşletmeler Üzerindeki Vergiler		451	982	1.433	Yeni teşvik modelinin gereği olarak indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasına ve yeni yatırımlar için yatırım yeri olarak Hazine'ye ait gayrimenkullere irtifak hakkı tesisine ilişkin yasal düzenleme yapılmıştır. Tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin, üretim tesislerini Bakanlar Kurulunca belediyece illere taşınmalarının vergi avantajı yoluyla desteklenmesine yönelik yasal düzenleme yapılmıştır.
		1.100		1.100	Halen 49 ilde uygulanan ve süresi 31/12/2008 tarihinde sona eren 5084 sayılı Teşvik Kanununun uygulama süresi bir yıl uzatılmıştır.
		3.358	3.959	7.317	2008 yılı Ekim ayından itibaren, işveren üzerindeki işgücü maliyetlerini azaltmak amacıyla işveren sigorta priminde (toplamı 21,5 puan) 5 puanlık indirim gerçekleştirilmiştir, bu miktar Hazine tarafından ödenecektir.
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Tüketim Vergileri		100	110	210	İnternette ÖTV oranı yüzde 15'den yüzde 5'e indirilmiştir.
		600		600	Motordan taşıtlardan alınan ÖTV'de geçici indirim gerçekleştirilmiştir.
		80		80	Beyaz eşya ve çeşitli elektronik ev eşyasında özel tüketim vergisi (ÖTV) geçici olarak yüzde 6,7'den yüzde 0'a indirilmiştir.
		500		500	150 m2 üzerindeki konut satışlarında KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
		200		200	Yeni işyeri satışlarında KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
		200		200	Mobilya satışlarında KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
		75		75	Bilgi teknoloji ürünlerinde KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
		150		150	Makine, teçhizat, ekipman alımlarında üç ay süreyle KDV yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
İstihdam ve Sosyal Güvenlik Ödemelerine Katkıları		208	176	384	İstihdam paketi kapsamında, 2008 yılı Mayıs ayından itibaren, genç ve kadın işçiler için sosyal güvenlik ödemeleri azaltılmıştır.
		66	84	150	İstihdam paketi kapsamında özürli çalışanlar için ödenen sigorta priminde işverenin payı Hazine tarafından karşılanacaktır (İstihdam paketinde yer alan tedbir).
Diğer Gelir Tedbirleri		100		100	Yaşlı araçların hurdaya ayrılması durumunda Motordan Taşıtlar Vergisi ve cezalarının tescini imkanı getirilmiştir.
		400	902	1.302	Bankalar ve finansman şirketlerince ticari amaçla kullanılmamak kaydıyla gerçek kişilere kullanılan tüketici kredilerinde, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi yüzde 15'den yüzde 10'a indirilmiştir.
		275		275	Tapu işlemlerinde harçlar üç ay süreyle binde 15'den binde 5'e indirilmiştir.
		100	106	206	Tapu işlem harçlarının sürekli olarak indirilmesi
Toplam	-430	8.043	6.409	14.022	

Kaynak: Katılım Öncesi Ekonomik Program, 2008

Tablo 10: Harcama Önlemleri

HARCAMA ÖNLEMLERİ					
	Tahmini Mali Yük (Milyon TL)				
	2008	2009	2010	2008-10	
Kamu Tüketim Malları	2.800			2.800	Karayollar yatırımları
	2.300	3.111	3.300	8.711	GAP, diğer altyapı projeleri ve sulama sistemleri için hükümet 2008-2012 döneminde ilave kaynak olarak 19,4 milyar TL kullanacaktır.
	900	2.519	2.690	6.109	Memur maaşlarında yapılan artışlar
Hanehalkına transferler	40	172	113	325	İşsizlik sigortası ödemeleri net yerine gayrisafi olarak hesaplanacaktır ve miktarı böylece yüzde 11 oranında artacaktır.
İşletmelere transfer		646		646	Elektrik enerjisi girişi maliyetinin azaltılması amacıyla, 2009 yılı için sanayide uygulanan indirimli gece tarifi, hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacaktır.
		1.300	229	1.529	Yapılan yasal düzenlemeyle kısa çalışma ödeneği miktarı yüzde 50 artırılmış, süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır.
		150		150	DFİF ve KOSGEB için ilave kaynak sağlanmıştır.
		375		375	5084 sayılı Teşvik Kanununun süresi bir yıl uzatılmıştır (enerji desteği)
		123	219	342	Yeni Teşvik Sistemi; firmaların faiz giderlerinin finansmana destek; şirketlerin fabrikalarını belli kentlere taşımaları için nakit desteği.
Diğer kamuya transferler	1.080	2.189	2.320	5.589	Merkezi hükümetten mahalli idarelere yapılan transferlerde artış.
Diğer harcamalar	500	500		1.000	Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 milyar TL'den 2 milyar TL'ye yükseltilecektir.
Toplam	7.620	11.085	8.871	27.576	

Kaynak: “Katılım Öncesi Ekonomik Program”, 2008

Tablo 11: Bütçe Üzerinde Doğrudan veya Hemen Etkisi Olmayan Mali Önlemler

BÜTÇE ÜZERİNDE DOĞRUDAN VEYA HEMEN ETKİSİ OLMAYAN MALİ ÖNLEMLER					
	Tahmini Mali Yük (Milyon TL)				
	2008	2009	2010	2008-10	
Finansal Kuruluşlar İçin Garanti ve Sigorta Programları		1.700		1.700	Hazine'nin Garanti Limiti 1 milyar dolar artırılarak 3 milyar dolardan 4 milyar dolara yükseltilmiştir. Artan 1 milyar dolarlık kısmı ağırlıklı olarak ihracat ve KOBİ'lere destek amacıyla kullanılacaktır. Bunun yanı sıra, Esimbank'a başvurulan her bir firma için limit 10 milyon dolardan 20 milyon dolara yükseltilmiştir.
		5.100		5.100	İhracat reeskont kredileri limiti 500 milyon dolardan 1 milyar dolara yükseltilmiştir ve bir yılda üç kez kullanılabilir. Bununla birlikte, bu tür kredilerin kullanım koşulları yeniden düzenlenmiş ve kolaylaştırılmıştır.
İşletmelere krediler	350	383		733	KOSGEB tarafından KOBİ'lere sıfır faizli kredi imkanı; toplam kredi miktarı 733 milyon TL.
	1.105	1.700		2.805	KOSGEB tarafından ihracatçı KOBİ'lere yüzde sıfır faizli kredi imkanı; 1.650 milyon dolar.
		1.500		1.500	TOBB ile Halk Bankası arasında yapılan anlaşma ile KOBİ'ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir. Bu protokole göre 800 milyon TL nakit ve nakit dışı ile 400 milyon dolar ihracat kredisi kullanılabilir.
		935		935	Türkiye Tekstil İşverenleri Sendikası ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokole KOBİ'ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir.
Toplam	1.455	11.318	0	12.773	

Kaynak: Katılım Öncesi Ekonomik Program, 2008

Tablolar incelendiğinde, gelirleri azaltmaya yönelik önlemlerin, harcamaları artıran önlemlerle kıyaslandığında çok daha az olduğu söylenebilir. Bir taraftan vergi gelirlerini azaltan, diğer taraftan harcamaları artıran tedbirler (paketlerin hacmi), 2009 yılında krizin etkisi daha yoğunken, 2010 yılında krizin etkilerinin azalmasıyla beraber küçülmüştür.

BÖLÜM IV: 2008-2017 DÖNEMİ TÜRK KAMU MALİYESİ³¹

1. BAŞLICA MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Küresel kriz sırasında ve sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimleri anlayabilmek için bu dönemlerdeki başlıca makroekonomik göstergelerin analiz edilmesinde fayda görülmektedir.

1.1. Büyüme

Küresel kriz beklendiği gibi ilk etkilerini ekonomik büyüme üzerinde göstermiştir. 2002 yılından beri büyüme eğilimi gösteren Türkiye ekonomisi, 2008 yılına gelindiğinde son çeyrekte, 2007 yılının aynı dönemine göre yüzde 7 küçülmüştür. 2008 yılı için Orta Vadeli Programda büyüme hedefi yüzde 5,5 olarak belirlenmiş ancak gerçekleşme yüzde 0,8 olmuştur.

Küresel krizin büyüme üzerindeki en derin etkisi 2009 yılında görülmüştür. Son yedi yıllık süreçte pozitif eğilim gösteren büyüme, 2009 yılına gelindiğinde yüzde -4,7 oranında negatif büyüme şeklinde kendini göstermiştir. 2009 yılı OVP’de yüzde 4 olarak öngörülen büyüme hedefi 13 Nisan 2009 tarihinde yayımlanan ve Avrupa Birliğine sunulan Katılım Öncesi Ekonomik Program (KEP) ile revize edilerek yüzde -3,6 seviyesine çekilmiştir. Buna rağmen gerçekleşme, beklentileri karşılayamamıştır. Böylece 2009 yılı, finansal krizden beri kişi başına milli gelirin TL cinsinden düştüğü ilk yıl olmuştur.

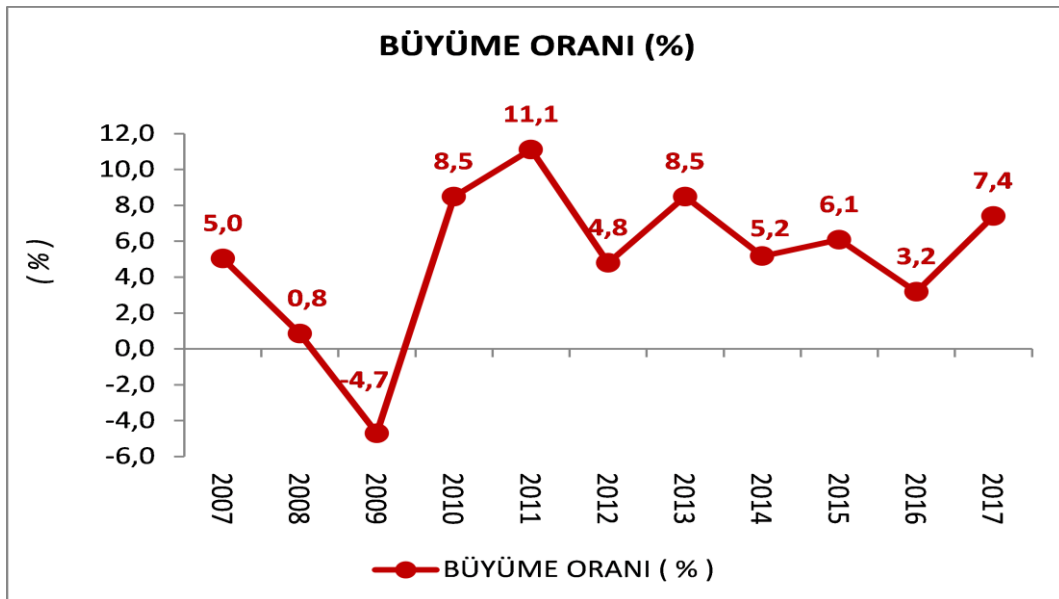
---

³¹ Bu bölümdeki makro ekonomik göstergeler 2009 yılı GSYH’si baz alınarak hesaplanmıştır.

Büyümenin öncü göstergesi sanayi üretiminde de 2008 yılı Ağustos ayından itibaren bir düşüş eğilimi görülmüştür. Sanayinin en önemli alt kolu olan imalat sanayinde kapasite kullanım oranında düşüşler söz konusu olmuştur. Ekonomideki hızlı daralmanın dört ana nedeni vardır: Bunlar, iç talepteki daralma (özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki düşüş), dış talepteki daralma (ihracattaki düşüş), yabancı para akımlarının azalması ve iç kredi kanallarındaki tıkanma şeklinde sıralanabilir.

2009 yılındaki doğal gerilemeye rağmen kriz sonrası dönemde Türkiye, özellikle yüksek büyüme performansı ile dikkat çekmiştir. 2010 yılında Türkiye yüzde 8,5'lik büyüme oranı ile Avrupa Birliği ülkelerinden daha fazla büyümüş, G-20 "Group of Twenty" ülkeleri içinde de en çok büyüyen ülke sıralamasında dördüncü sırayı almıştır. 2010 yılında sıkı maliye politikası uygulaması sonucu borç oranlarında düşüş sağlanmış ve büyüme rakamlarına olumlu yönde etki etmiştir. Borç yükünde meydana gelen azalma ekonomide hareket kabiliyetinin artmasına ve ülke ekonomisinin büyümesine olanak sağlamıştır.

Şekil 15: 2007-2017 Dönemi Büyüme Oranı

Kaynak: TÜİK

Türkiye 2011 yılında yüzde 11,1'lik oranla tüm AB üyesi ülkelerden daha fazla büyüme gerçekleştirmiş, G-20 ülkeleri arasında da en hızlı büyümeyi sağlamıştır.

Hem yurtiçinde hem yurtdışında meydana gelen siyasi ve ekonomik faaliyetlerin de tetiklemesiyle ekonomi oluşan büyüme performansı son yıllarda düşüş eğilimi göstermiştir.

Ancak, Türkiye' nin güçlü ve istikrarlı bir yapıya sahip olması ve iç ve dış talebi dengeleme çabaları sonuç vermiş, gerek en büyük ihracat pazarımız olan AB' deki krize gerek dünya ekonomisinde belirsizliklerin artmasına rağmen, 2012 yılında yüzde 4,8 oranında, 2013 yılında yüzde 8,5 oranında büyüme göstermekle kalmayıp 2014 yılında da yüzde 5,2 oranında büyüme göstermiştir.

Türkiye ekonomisinin büyüme performansı izleyen yıllarda da devam etmiş ve 2015 yılında yüzde 6,1 oranında, 2016 yılında ise yüzde 3,2 oranında büyüme sağlanmıştır.

Türkiye, 2017 yılsonunda 7,4 oranında büyüyerek G-20 ülkeleri içinde en fazla büyüyen ülke olmayı başarmıştır.

Bu kapsamda, Kredi Garanti Fonu (KGF) tarafından sağlanan desteğin artırılması ile vergi indirimleri büyümenin öncelikli kamu müdahalesi araçları olmuştur.

Tablo 12: Kredi Garanti Fonu İmkânları Tablosu (2010-2017)

	Milyon TL								Miktar	Değişim (Yüzde)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)	2017/16	2017/16
KGF AŞ Öz Kaynak										
İşletme Sayısı (Adet)	1.333	1.058	1.484	1.199	2.573	2.485	4.643	5.863	1.220	26,3
Kefalet Sayısı (Adet)	2.382	1.834	1.694	1.345	3.397	2.644	4.699	5.928	1.229	26,2
Kefalet Hacmi (Milyon TL)	663	601	499	451	573	846	1.285	697	-588	-45,8
Yeni Kredi Hacmi (Milyon TL)	868	812	676	585	724	1.020	1.554	811	-743	-47,8
Hazine Kaynaklı Kefalet										
İşletme Sayısı (Adet)	600	1.198	3.528	1.263	1.660	3.638	6.972	272.581	265.609	3.809,7
Kefalet Sayısı (Adet)	708	1.373	3.823	1.415	1.865	3.730	7.032	325.504	318.472	4.528,9
Kefalet Hacmi (Milyon TL)	275	522	614	610	819	1.721	2.765	171.378	168.613	6.098,1
Yeni Kredi Hacmi (Milyon TL)	434	809	877	882	1.164	2.380	3.904	191.641	187.737	4.808,8
Toplam										
İşletme Sayısı (Adet)	1.933	2.256	5.012	2.462	4.223	6.123	11.615	278.444	266.829	2.297,3
Kefalet Sayısı (Adet)	3.090	3.207	5.517	2.760	5.262	6.374	11.731	331.432	319.701	2.725,3
Kefalet Hacmi (Milyon TL)	938	1.123	1.113	1.061	1.392	2.567	4.050	172.075	168.025	4.148,8
Yeni Kredi Hacmi (Milyon TL)	1.302	1.621	1.553	1.467	1.888	3.400	5.458	192.452	186.994	3.426,1
GSYH'ya oran (yüzde)										
Kefalet Hacmi (Milyon TL)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	7,8		
Yeni Kredi Hacmi (Milyon TL)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	8,7		

Kaynak: Kredi Garanti Fonu, Kalkınma Bakanlığı, Öz, 2018(Eylül 2017 itibarıyla)

Kredi Garanti Fonu aracılığıyla, 2017 yılında “kredi kullanımı”nda “teminat gösterilmesi yoluyla” desteklenen, hem “işletme sayısı” hem de “kefalet miktarı” artmış ve böylece, bir önceki yıl 5,5 milyar TL civarında gerçekleşen kredi hacmi, 2017 yılı Eylül ayında otuzbeş misli artışla 192,4 milyar TL’ye çıkmıştır. Verilen krediler / GSYH oranı ise yüzde 7,8’ e kadar tırmanmıştır.

Bu şekilde, Hazine kaynakları ve Kredi Garanti Fonuyla, “Yeni Oluşturulan Kredi Hacmi / GSYH oranı” yüzde 0,2’ den 8,7’ ye çıkmıştır.

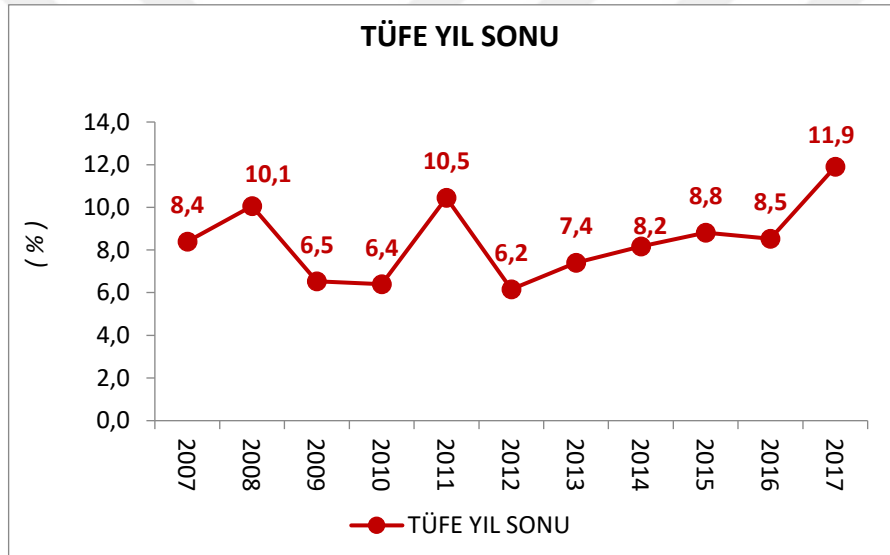
Buna karşın, kefalet ve kredi hacmindeki toplam artışa karşın, Kredi Garanti Fonu özkaynakları kullanımı yoluyla desteklenen, kefalet ve kredi hacmi ise yarı oranında azalma göstermiştir.

Hazine bazlı kaynakların oluşturduğu kaldıraç etkisi ise 2017 yılı büyüme kompozisyonunda yaklaşık olarak yüzde 1,5-1,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

1.2.Enflasyon

2008 yılında enflasyonun yüzde 4 olarak gerçekleşmesi öngörülmüş, ancak, söz konusu oran yılsonunda yüzde 10,1 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 16: 2007-2017 Dönemi TÜFE Yılsonu Oranı

Kaynak: TÜİK

Küresel krizin etkisiyle, bir önceki yıl hedeflen enflasyon ve gerçekleşen arasındaki farkın da dikkate alınmasıyla beraber 2009 yılı enflasyon hedefi daha temkinli bir şekilde yüzde 7,5 olarak öngörülmüştür. Fakat, iç ve dış talepte oluşan daralmanın yanı sıra maliyetlerde oluşan değişimin de etkisiyle, enflasyon oranları düşmüştür. Bu sebeple, 2009 yılı sonunda enflasyon oranı -beklentilerin altında- yüzde 6,5 olarak gerçekleşmiştir. Düşüş eğilimini 2010 yılında da sürdüren enflasyon yüzde 6,4 oranında, 2011 yılında yüzde 10,5 oranında ve 2012 yılına gelindiğinde ise yüzde 6,2 oranında olmuştur.

Ancak, 2013 yılına gelindiğinde, işlenmemiş gıda ve petrol fiyatları ile döviz kuru ve bazı mallardaki vergi düzenlemeleri dolayısıyla, enflasyon yukarı yönde hareket ederek yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir.

Devamında, TÜFE’deki yıllık artış hızı için 2014 yılında gerçekleşme (yüzde 9,4 olarak beklenmekte iken), yüzde 8,2 olarak, 2015 yılında yüzde 8,8 olarak, 2016 yılında yüzde 8,5 ve nihayet 2017 yılı sonunda yüzde 11,9 olarak gerçekleşmiştir.

1.3.İşsizlik

Küresel mali kriz en büyük etkiyi işsizlik oranları üzerinde göstermiştir. Ekonomide yaşanan daralmanın doğal bir sonucu olan işsizlik, 2008 yılında çift haneli sayıya ulaşarak yüzde 10 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye genelinde işsizlerin sayısına bakıldığında, 2008 yılına göre 800 bin kişilik artışla, 2009 yılında 3.095.000 kişiye yükselmiş ve işsizlik oranı yüzde 13,1 olmuştur. Bu oran 1980-2016 yıllarını kapsayan dönemdeki en yüksek işsizlik oranı olarak tarihe geçmiştir.

Şekil 17: 2007-2017 Dönemi İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK

2010 yılında işsizlik bir önceki yıla oranla gerileyerek yüzde 11,1 seviyesinde gerçekleşirken, 2011 yılında bu oran daha da gerileyerek yüzde 9,1 olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılına gelindiğinde ekonominin hızı yavaşlamasına rağmen, işsizlikle mücadele çerçevesinde, alınan tedbirlerin etkisinin görülmeye devam etmesi sonucunda, toplam istihdam beklentilerin üzerinde artış göstererek yüzde 2,9 olarak gerçekleşmiştir. İstihdamdaki artışta, *hizmetler sektörünün* özel bir katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bu gelişme sonucunda, işgücü piyasasındaki işsizlik oranı gerileyerek yüzde 8,4 olarak meydana gelmiştir.

2012 yılı başından itibaren, yeni istihdam serisi verileri dikkate alındığında (mevsimsel etkilerden arındırılmış), hem işgücüne katılma oranı hem de istihdam oranının artış eğiliminde olduğu görülebilir. Ancak, işgücüne katılma oranındaki artışın, istihdam artışına göre, *işsizlik oranı* üzerindeki etkisi daha kuvvetli olduğundan, 2012 yılının ikinci yarısından itibaren işsizlik oranında bir artıştan söz edilebilir.

İşsizlik oranının, 2013 yılında bir önceki yıla göre daha da yükselerek yüzde 9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

2014 yılında, yüzde 9,6 olacağı tahmin edilen işsizlik oranı, yılsonunda yüzde 9,9 olarak, 2015 yılında yüzde 10,3 olarak, 2016 ve 2017 yıllarında da artış eğilimini sürdürerek her iki yılda da yüzde 10,9 olarak gerçekleşmiştir.

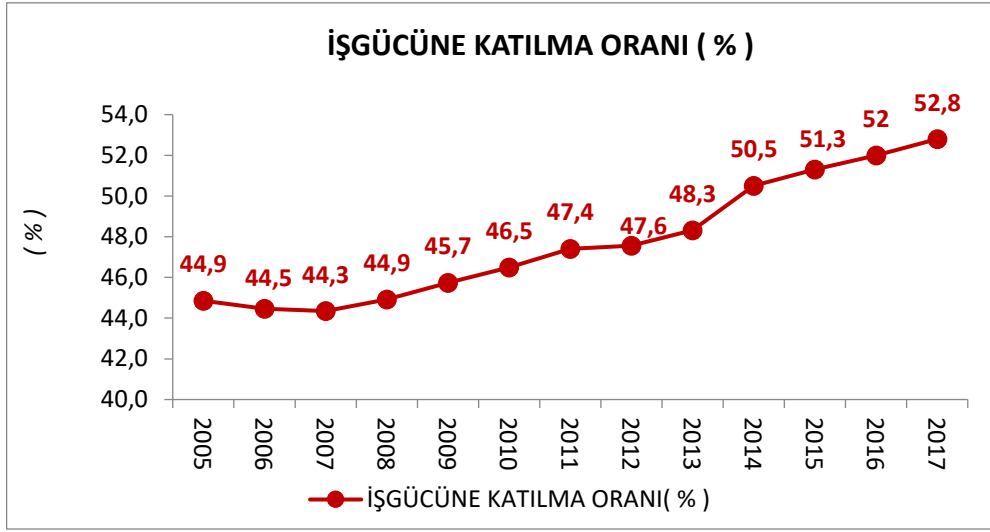
Tablo 13: İstihdam Oranları

	Yıllık										Ekim Dönemi	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2017
İşgücüne Katılma Oranı (%)	44,3	44,9	45,7	46,5	47,4	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0	52,4	53,1
Sivil İşgücü (Bin Kişi)	22.253	22.899	23.710	24.594	25.594	26.141	27.047	28.786	29.678	30.535	30.914	31.932
Sivil İstihdam (Bin Kişi)	20.209	20.604	20.615	21.858	23.266	23.937	24.601	25.933	26.621	27.205	27.267	28.645
Tarım	4.546	4.621	4.752	5.084	5.412	5.301	5.204	5.470	5.483	5.305	5.305	5.535
Tarım Dışı	15.663	15.983	15.863	16.774	17.854	18.636	19.397	20.463	21.138	21.900	21.962	23.110
Sanayi	4.403	4.537	4.179	4.615	4.842	4.903	5.101	5.315	5.332	5.296	5.282	5.470
Hizmetler	10.029	10.208	10.380	10.725	11.332	12.016	12.528	13.236	13.892	14.617	14.609	15.455
İnşaat	1.231	1.239	1.305	1.434	1.680	1.717	1.768	1.912	1.914	1.987	2.071	2.186
İşsiz (Bin Kişi)	2.044	2.295	3.095	2.737	2.328	2.204	2.445	2.853	3.057	3.330	3.647	3.287
İşsizlik Oranı (%)	9,2	10,0	13,1	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	11,8	10,3
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	11,2	12,3	16,0	13,7	11,3	10,3	10,9	12,0	12,4	13,0	14,1	12,3
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)	11,2	18,6	22,9	19,9	16,8	15,8	17,1	17,9	18,5	19,6	21,2	19,3
İstihdamın Sektörel Dağılımı (Yüzde Pay)												
Tarım	22,5	22,4	23,1	23,3	23,3	22,1	21,2	21,1	20,6	19,5	19,5	19,3
Tarım Dışı	77,5	77,6	76,9	76,7	76,7	77,9	78,8	78,9	79,4	80,5	80,5	80,7
Sanayi	21,8	22,0	20,3	21,1	20,8	20,5	20,7	20,5	20,0	19,5	19,4	19,1
Hizmetler	49,6	49,5	50,4	49,1	48,7	50,2	50,9	51,0	52,2	53,7	53,6	54,0
İnşaat	6,1	6,0	6,3	6,6	7,2	7,2	7,2	7,4	7,2	7,3	7,6	7,6

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Yukarıda yer alan tablonun incelenmesi sonucunda, Türkiye ekonomisinin son dönemdeki durumuna bakıldığında, istihdam yaratma açısından makroekonomik istikrarın gerekli olduğu, ancak, yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sorunu aşabilmek için, işgücü piyasasındaki yapısal sorunları çözmek amacıyla gerekli reformları süratle yapmanın zorunluluğu açıktır.

Şekil 18: Türkiye İşgücüne Katılım Oranı (2005-2017)

Kaynak: TÜİK

1.4.Cari Açık

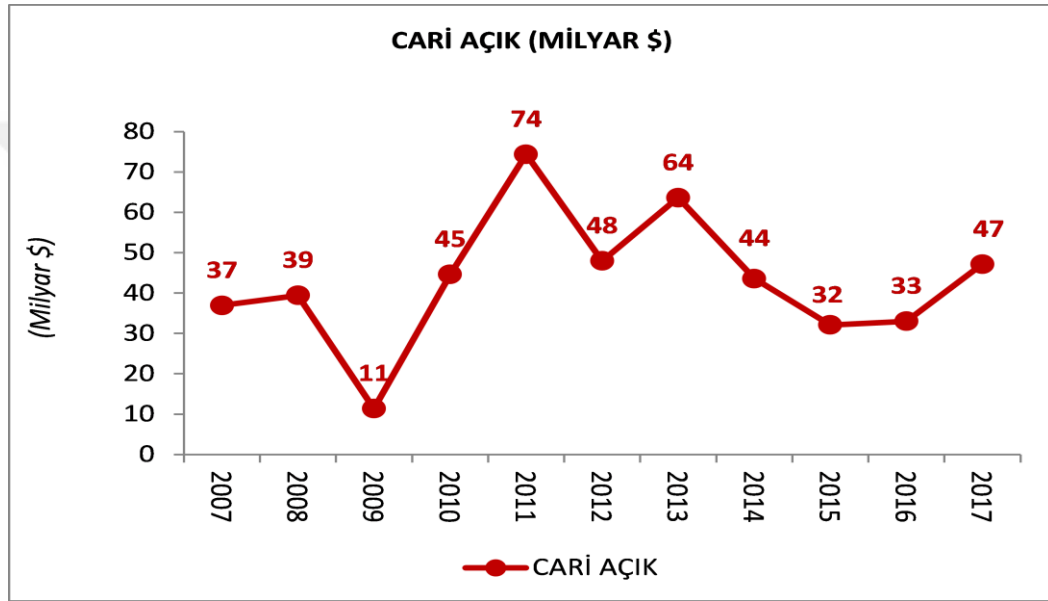
Bilindiği üzere, Türkiye ekonomisinin ihracatının önemli bir kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Öncelikle, AB ülke ekonomilerindeki daralma, sonrasında ise küresel gelirdeki küçülme, ihracatın büyük oranda bu ülkelere yapılması nedeniyle, ihracatı olumsuz yönde etkilemiş ve bu durum dış ticaret açığına yol açarak cari işlemler dengesinin seyrini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Küresel mali krizin etkisiyle 2008 yılının 3 üncü çeyreğinden itibaren cari açıkta ve dış ticaret açığında önemli bir gerileme yaşanmıştır. Cari işlemler açığı, iç talepteki düşüşe paralel olarak 2008 yılında 39,4 milyar ABD Doları olmuştur. Bu açık 2009 yılında gerileyerek 11,4 milyar ABD Doları olmuştur.

Cari dengenin en belirleyici kalemi olan dış ticaret dengesinde de bir daralma gözlemlenmiştir. 2008 yılında 69,9 milyar ABD Doları dış ticaret açığı verilmişken, 2009

yılında 38,8 milyar ABD Doları açık verilmiştir. Bu durum, özellikle milli gelir düzeyinin bir fonksiyonu olan ithalat eğiliminde görülen azalışın bir sonucudur. Diğer taraftan, dış talepteki düşüşle orantılı olarak ihracat eğiliminde de düşüş yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişindeki azalmanın ise ekonomik faaliyetleri genel olarak olumsuz yönde etkilediği açıktır.

Şekil 19: 2007-2017 Dönemi Cari Açık

Kaynak: TCMB

İç talep ve ithalat 2010 ve 2011 yıllarında hızlı bir şekilde artarken, dış talepteki artışın daha yavaş olduğu görülmektedir. Bu dönemde cari işlemler ve dış ticaret açığında önemli artışlar göze çarpmaktadır. 2010 yılında 44,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşen cari açık 2011 yılında artarak 74,4 milyar ABD Doları olmuş, dış ticaret açığı da artarak 105,9 milyar ABD Doları olmuştur.

Makro ihtiyati tedbirlerin uygulanması sonucunda,(cari açığı azaltmak amacıyla) 2012 yılında yurtiçi talep yüzde 0,1 oranında azalmıştır. Devamında, dış ticaret açığı 84,1 milyar ABD Dolarına inerken, cari işlemler açığı da 47,9 milyar ABD Dolarına inmiştir.

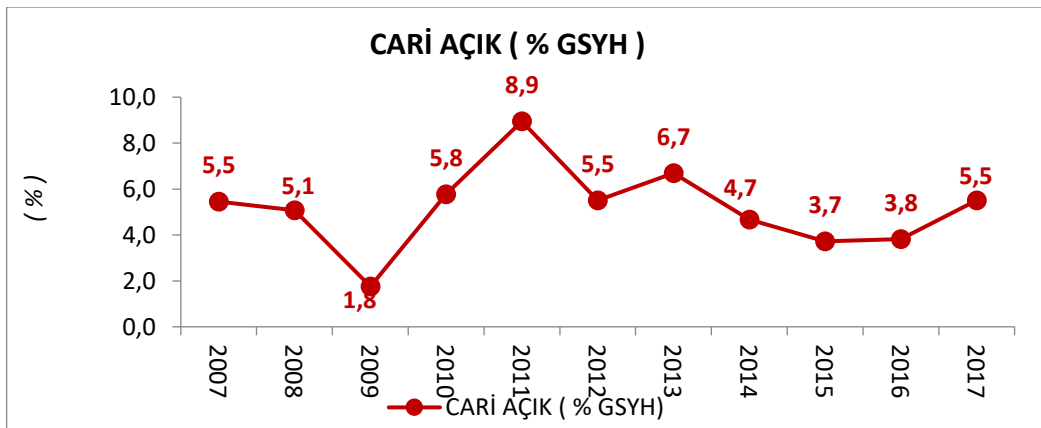
Özellikle iç talebin toparlanması sonucunda, Türkiye ekonomisi 2013 yılında 99,9 milyar ABD Doları dış ticaret açığı ve 63,6 milyar ABD Doları cari işlemler açığı vererek ılımlı bir yükseliş sergilemiştir.

2014 yılında ise 84,6 milyar ABD Doları dış ticaret açığı gerçekleşirken, 43,6 milyar ABD Doları cari işlemler açığı olmuştur.

“Dış ticaret açığı” 2015 yılında 63,4 milyar ABD Dolarıdır. 2016 yılında azalarak 56,1 milyar ABD Dolarına inmiştir. 2017 yılında artarak 76,8 milyar ABD Doları olmuştur

“Cari işlemler açığı” 2015 yılında 32,1 milyar ABD Doları olmuştur. 2016 yılında 33 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında 47,2 milyar ABD Doları olmuştur.

Şekil 20: 2007-2017 Dönemi Cari Açık/GSYH Oranı

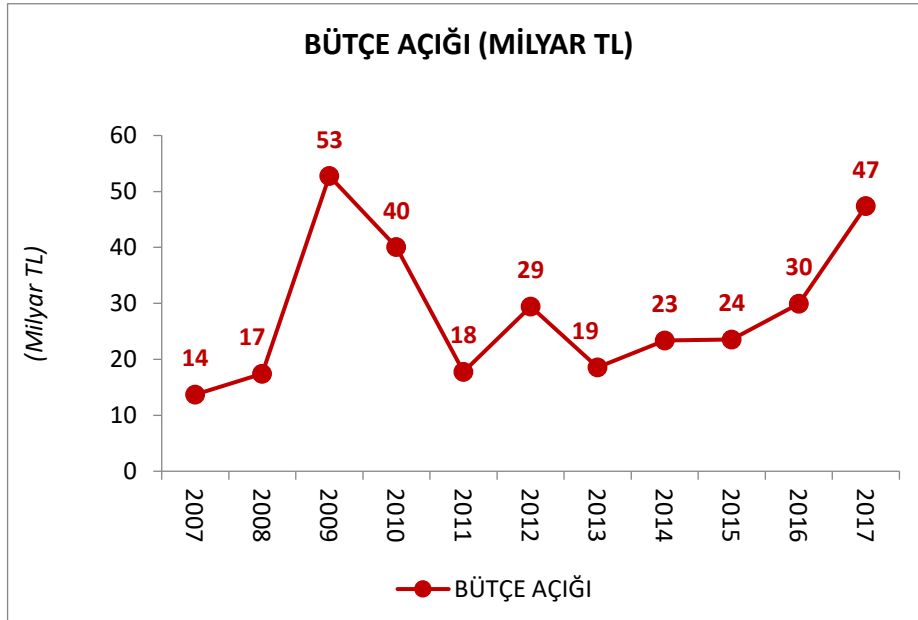
Kaynak: TCMB

2008 yılında, Cari açık / GSYH oranı yüzde 5,1 iken, 2009 yılında gerileyerek yüzde 1,8 olmuş, 2010 yılında ise yüzde 5,8' e ve 2011 yılında yüzde 8,9' a kadar çıkmış, 2012 yılında yüzde 5,5'e gerilerken, 2013 yılında yüzde 6,7' ye çıkmış, 2014 yılında ise tekrar gerileyerek yüzde 4,7' ye, 2015 yılında biraz daha düşerek yüzde 3,7' ye ve 2016 yılındaysa yüzde 3,8'e kadar inmiştir. Ancak, 2017 yılında beklentilerin üzerinde artarak yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiştir.

1.5.Bütçe Açığı

2008 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomide görülmeye başlayan daralma eğilimi bütçe dengelerini de olumsuz etkilemiştir. Ekonomik daralmanın büyüklüğü bütçe açığının büyüklüğünü de doğrudan belirlemektedir. Küresel krizin bütçe üzerindeki etkisi 2009 yılı incelendiğinde kolaylıkla görülebilmektedir.

Şekil 21: 2007-2017 Dönemi Bütçe Açığı

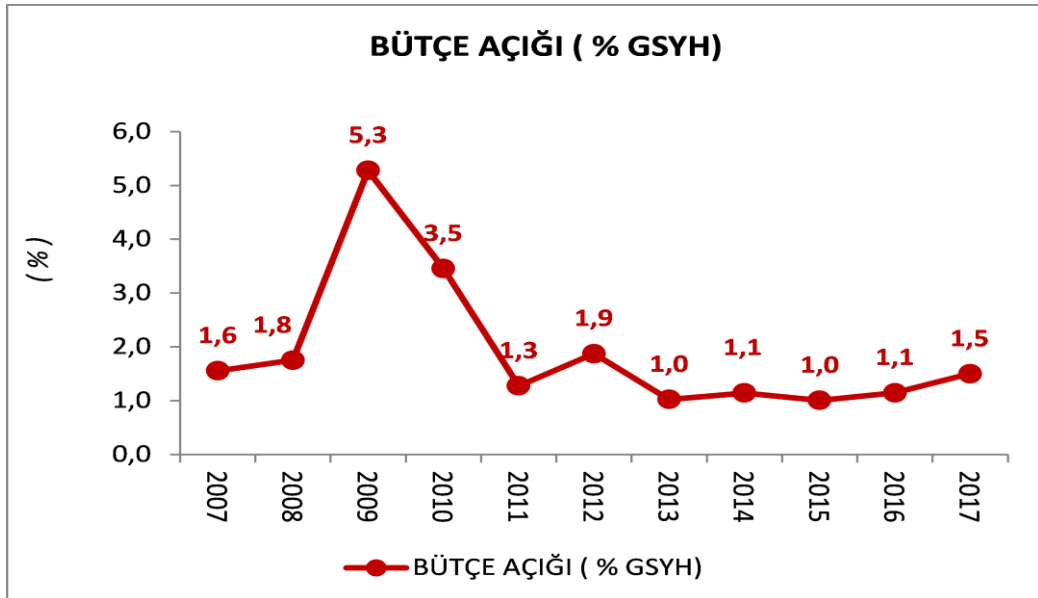
Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Merkezi yönetim bütçesine bakıldığında, 2008 yılında 17,4 milyar TL açık verirken, 2009 yılında bu açığın büyük bir artışla 52,8 milyar TL' ye yükseldiği görülmektedir.

Kriz sonrası alınan önlemler neticesinde, bütçe açığı 2010 yılında nispeten azalarak 40,1 milyar TL olarak, ardından 2011 yılında daha da azalarak 17,8 milyar TL olarak, 2012 yılında ise artarak 29,4 milyar TL olarak ve 2013 yılında tekrar azalarak 18,5 milyar TL, 2014 yılında bir miktar artarak 23,4 milyar TL olarak, 2015 yılında bir önceki yıl ile aynı seyirde devam ederek 23,5 milyar TL ve 2016 yılında makul denebilecek bir artışla 29,9 milyar TL olarak sonuçlanmıştır.

2017 yılına bakıldığında, bütçe açığının Orta Vadeli Program hedefi ile tutarlı olarak 47,4 milyar TL olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 22: 2007-2017 Dönemi Bütçe Açığı/GSYH Oranı

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

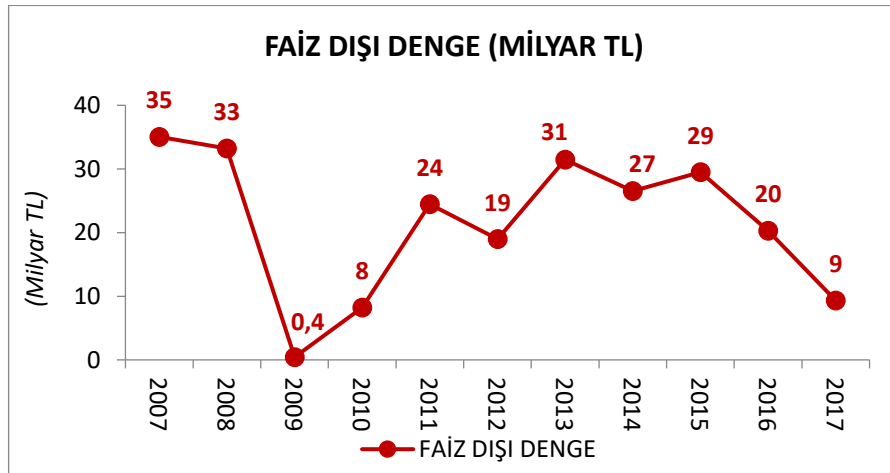
“Bütçe açığı / GSYH oranı” 2008 yılında yüzde 1,8’ dir. 2009 yılında yüzde 5,3 seviyesine çıkmıştır. Ancak, alınan tedbirlerle 2010 yılında yüzde 3,5’ e ve 2011 yılında da yüzde 1,3’ e inmiştir. 2012 yılında Bütçe açığı / GSYH oranı yüzde 1,9 olarak, 2013 yılında yüzde 1 olmuştur. 2014 yılında yüzde 1,1’ dir. 2015 yılında yüzde 1’e gerilemiştir. 2016 yılında yüzde 1,1 olmuştur. Nihayet 2017 yılında ise yüzde 1,5 olmuştur.

1.6.Faiz Dışı Denge

Bütçenin gelir ve gider kalemlerini etkileyen küresel kriz bunun sonucu olarak faiz dışı dengeyi de olumsuz etkilemiştir.

Faiz dışı fazla 2008 yılında 33,2 milyar TL olurken, 2009 yılında çok büyük bir şekilde düşerek 440 milyon TL olmuş, 2010 yılında toparlanma sergileyerek 8,2 milyar TL olarak gerçekleşmiş, 2011 yılında büyük artış göstererek 24,4 milyar TL’ ye yükselmiş, 2012 yılında da iyi denebilecek bir performansla 19 milyar TL olarak ve 2013 yılında yine artış göstererek 31,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

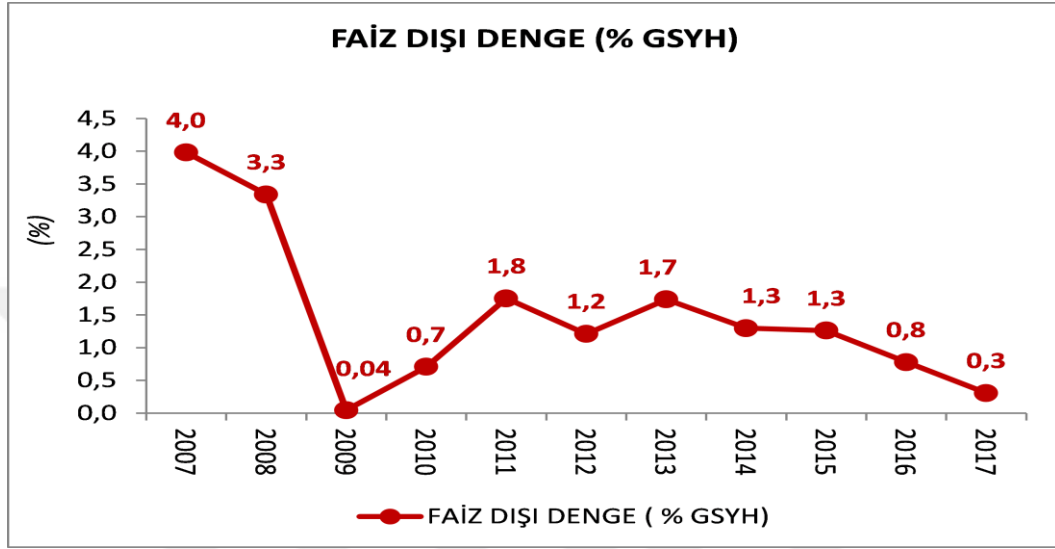
Şekil 23: 2007-2017 Dönemi Faiz Dışı Denge

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Faiz dışı fazla, 2014 yılında 25,8 milyar TL olarak hedeflenmesine rağmen 26,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında 29,5 milyar TL ve 2016 yılında ise 20,3 milyar TL olmuş, 2017 yılında ise 9,3 milyar TL'ye kadar gerilemiştir.

Şekil 24: 2007-2017 Dönemi Faiz Dışı Denge/GSYH Oranı

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Faiz dışı fazla / GSYH oranı incelendiğinde, 2008-2013 arası dönemde, 2008 yılında oran yüzde 3,3 olurken, hızlı bir düşüşle 2009 yılında binde 0,4'e gerilemiş, 2010 yılında ise yüzde 0,7 artmış, 2011 yılında artış eğilimi sürerek yüzde 1,8 olmuştur.

Bu oran 2012 yılında yüzde 1,2'ye düşmüştür. 2013 yılında yüzde 1,7 seviyesine gelmiş, 2014 yılına gelindiğinde yüzde 1,3 olarak, 2015 yılında yine yüzde 1,3 olarak ve 2016 yılında ise yüzde 0,8 olarak sonuçlanmıştır. 2017 yılında ise azalarak yüzde 0,3 olarak gerçekleşmiştir.

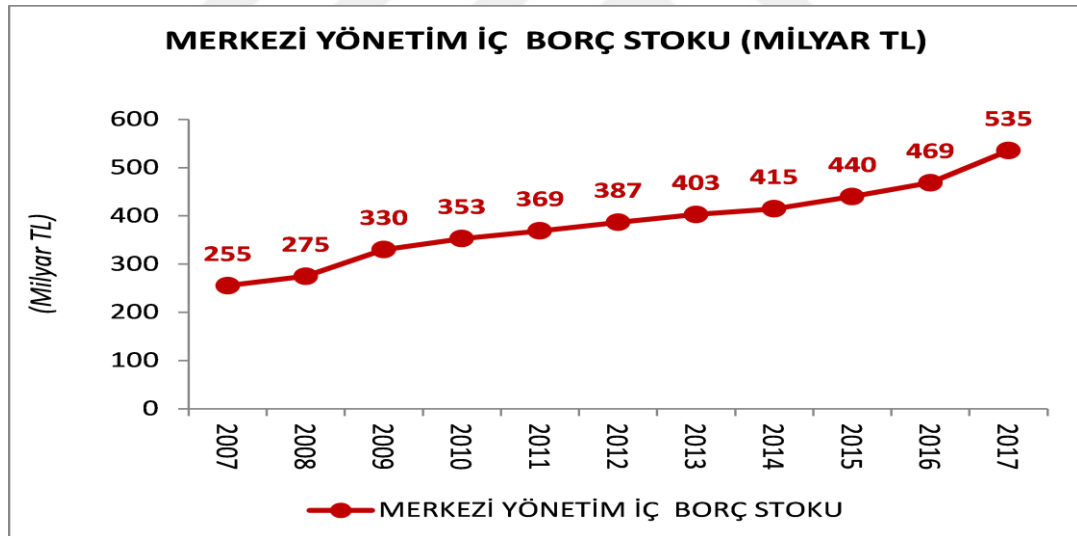
1.7.Borç Stoku

Büyümede yaşanan kaybın vergi gelirlerini azaltıp, kamunun finansman ihtiyacını dolayısıyla borçlanma gereksinimini artırması doğaldır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin borç stoku da kriz döneminde artmıştır.

1.7.1. İç Borç Stoku

İç borç stoku, 2008 yılında 274,8 milyar TL iken, yüzde 20,1' lik artışla 2009 yılında 330 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 25: 2007-2017 Dönemi Merkezi Yönetim İç Borç Stoku

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kriz sonrası dönemde artış süreci başlayan iç borç stoku, izleyen yıllarda da devam etmiştir. 2010 yılında 352,8 milyar TL' ye, 2011 yılında 368,8 milyar TL' ye çıkmıştır. 2012 yılında 386,5 milyar TL olmuştur. 2013 yılında 403 milyar TL' ye, 2014 yılında 414,6 milyar

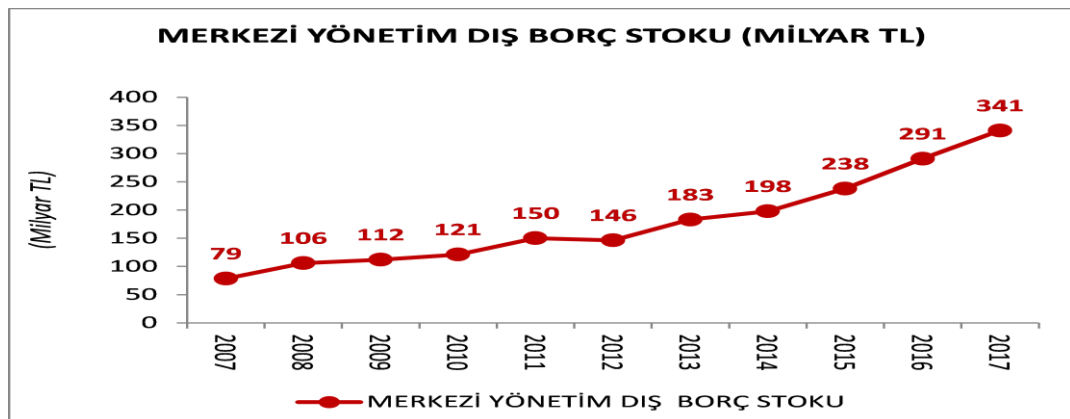
TL olmuştur. 2015 yılında 440,1 milyar TL' ye, 2016 yılında 468,6 milyar TL' ye yükselmiştir. 2017 yılında ise 535,4 milyar TL' ye çıkmıştır.

1.7.2. Dış Borç Stoku

Bir ülkeye borç veren uluslararası kurumlar için, dış borç / milli gelir oranı ve öncelikle de kısa vadeli borç / milli gelir oranı önemli bir göstergedir. Yüksek oranda dış borcu olan bir ülke için bu iki oranın yüksek olması o ülkenin -uluslararası finans piyasalarından borç alırken- ödeyeceği risk primini yükseltmektedir. “Diğer bir ifade ile yabancı yatırımcıların yeni borç verirken o ülkeden daha yüksek faiz oranı talep etmelerine neden olmaktadır”.³²

Kriz sonrası dönemde dış borçlarda da bir artış göze çarpmaktadır. Dış borç stokuna bakıldığında dış borç 2008 yılında 106 milyar TL' dir. İzleyen yıl olan 2009 yılında 112 milyar TL' ye çıktığı görülmektedir.

Şekil 26: 2007-2017 Dönemi Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku

³² KILIÇ, Serdar, “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi” S. 9, 2006

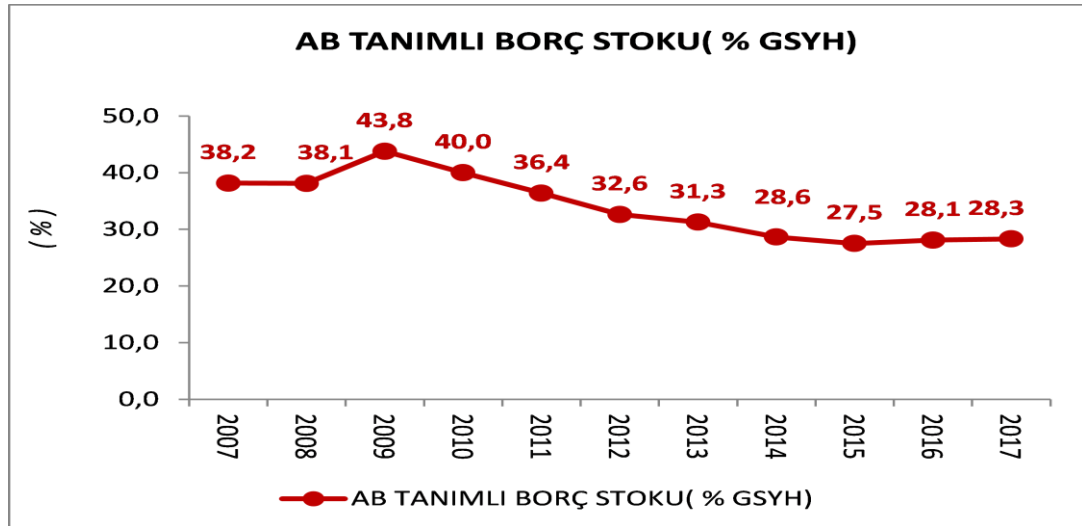
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Dış borç stokundaki artış trendi, sonraki yıllarda da devam etmiş, 2010 yılında 121,3 milyar TL' ye, 2011 yılında daha da artarak 150,3 milyar TL' ye çıkmış, 2012 yılında 146,4 milyar TL olmuştur. 2013 yılında 183,2 milyar TL' ye çıkarak, 2014 yılında artarak 197,9 milyar TL' ye yükselmiştir. 2015 yılında 238,1 milyar TL' ye, 2016 yılında ise 291 milyar TL' ye çıkmıştır. 2017 yılına gelindiğinde ise 341 milyar TL'ye ulaşmıştır.

1.7.3. AB Tanımlı Borç Stoku

Krizin Türkiye'de etkisini göstermeye başlamasıyla beraber, uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan AB tanımlı borç stoku / GSYH oranında da artış görülmüştür. Bu oran, 2008 yılında yüzde 38,1 dir. 2009 yılında artarak yüzde 43,8'e yükselmiştir.

Şekil 27: 2007-2017 Dönemi AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Krizin etkisinin nispeten azalmaya başladığı 2010 yılında bu oran yüzde 40' a; 2011 yılında 36,4' e düşmüştür. 2012 yılında yüzde 32,6' ya inmiştir. 2013 yılında yüzde 31,3' e,

2014 yılında yüzde 28,6' ya gerilemiştir. 2015 yılında yüzde 27,5' e inmiştir. 2016 yılında yüzde 28,1' e gerileyerek azalış eğilimine girmiştir. Bu oran, 2017 yılında ise yüzde 28,3 olarak gerçekleşmiştir.

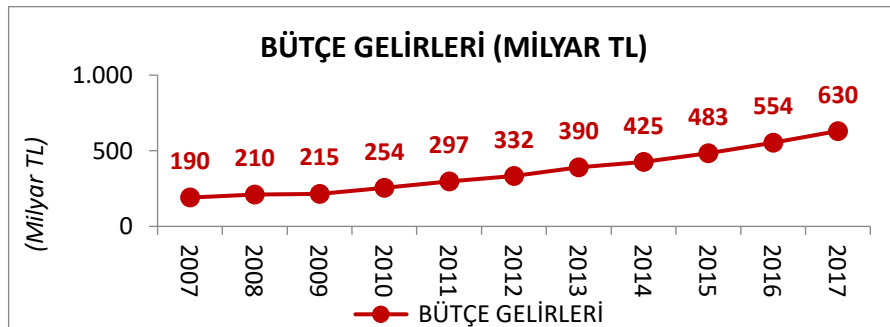
2. 2008-2017 DÖNEMİ MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ³³

2.1.Bütçe Gelirleri

Bütçenin özellikle gelir kalemleri milli gelirdeki değişimlere oldukça duyarlı bir yapıya sahiptir. Bu yapı nedeniyle krizle birlikte negatife dönen ekonomik büyüme ve bunun bir parçası olan özel tüketim harcamalarının azalması, bütçe gelirlerini olumsuz etkilemiştir.

Gelir kalemleri arasında en önemli kaynak vergi gelirleridir. Bilindiği üzere, Türk Vergi Sisteminde ağırlık dolaylı vergilerde bulunmaktadır. Dolayısıyla, kriz sebebiyle yavaşlayan ekonomik aktivite ve düşen tüketim harcamaları, özel tüketim vergisi (vergi gelirleri içinde en önemli payı olan) ve dahilde alınan katma değer vergisi tahsilatında önemli düşüşler yaratmıştır. Diğer taraftan, azalan kişi başına gelir seviyesi ve TL' nin değer kaybı sebebiyle de ithalatın da önemli ölçüde azalması, ithalattan alınan KDV gelirini olumsuz yönde etkilemiştir.

Şekil 28: 2007-2017 Dönemi Bütçe Gelirleri

³³ 2017 yılı merkezi yönetim bütçesi verileri kesin hesap sonuçları değildir.

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

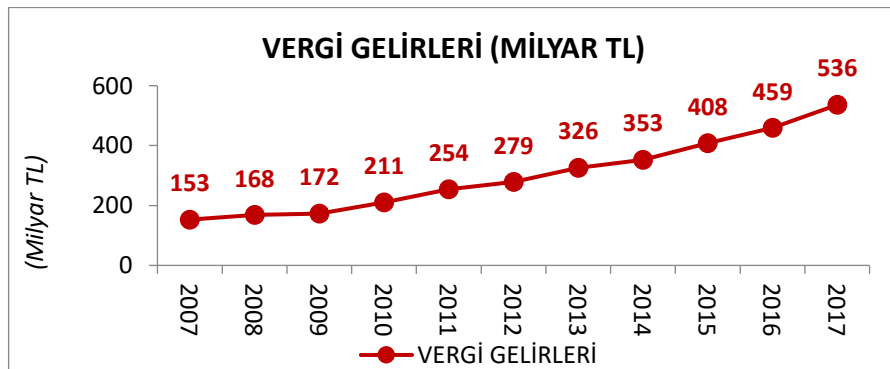
Merkezi yönetim bütçe gelirleri, 2008 yılında 209,6 milyar TL dir. 2009 yılında -248,8 milyar TL gelir tahsil edilmesi hedeflenmiş- yüzde 2,8 artışla 215,5 milyar TL' ye çıkmış, buna rağmen, bütçe gelir hedeflerinin tutturulması konusunda güçlük olmamıştır.

Gelir hedefleri 2010 yılında 254,3 milyar TL' ye, 2011 yılında 296,8 milyar TL' ye çıkmıştır. 2012 yılında 332,5 milyar TL' dir. 2013 yılında 389,7 milyar TL' ye çıkarak beklentileri aşmıştır. Ayrıca, 2014 yılında 425,4 milyar TL, 2015 yılında 482,8 milyar TL dir. 2016 yılında 554,1 milyar TL gelir sağlanmıştır. Son olarak 2017 yılında 630,3 milyar TL bütçe geliri elde edilmiştir.

2.1.1. Vergi Gelirleri

Bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde 80'ini vergiler oluşturmaktadır. Küresel kriz döneminde özellikle 2008 ve 2009 yıllarında vergi gelirleri tahsilatı hedeflerin altında kalmıştır. 2008 yılında 171,2 milyar TL vergi geliri hedeflenmişken 168,1 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Benzer şekilde 2009 yılında 202,1 milyar TL hedeflenmişken 172,4 milyar TL toplanabilmiştir. Bu gelişmede şüphesiz küresel kriz sebebiyle gerileyen ekonomik faaliyetlerin ve daralan tüketici talebinin önemi büyüktür.

Şekil 29: 2007-2017 Dönemi Vergi Gelirleri

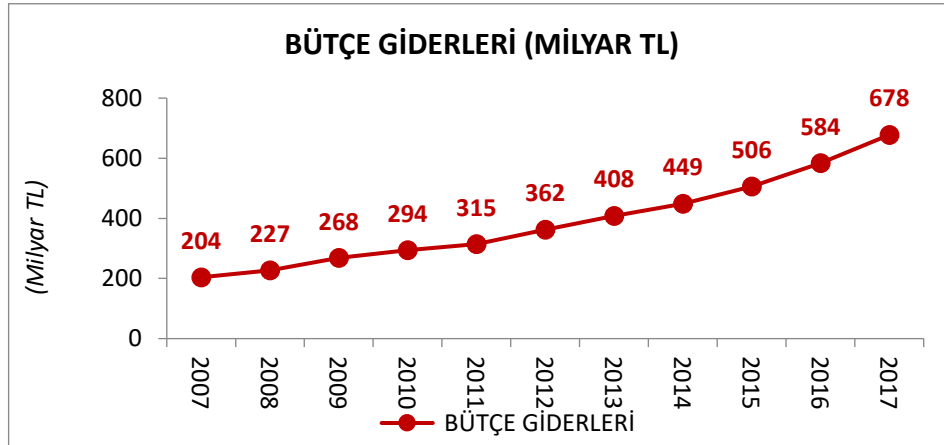
Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Alınan tedbirler ve teşvikler ile toparlanma sürecine giren vergi gelirleri 2010 yılında 210,6 milyar TL dir. 2011 yılında 253,8 milyar TL toplanmıştır. 2012 yılında 278,8 milyar TL, 2013 yılında 326,2 milyar TL, 2014 yılında artış eğilimini sürdürerek 352,5 milyar TL, 2015 yılında 407,8 milyar TL, 2016 yılında 459 milyar TL, 2017 yılına gelindiğinde 536 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

2.2.Bütçe Giderleri

Bütçe giderleri 2008 yılında bir yandan makroekonomik gelişmelerin yansımından kaynaklanan maliyet artırıcı etkilere maruz kalırken, diğer yandan ekonomik canlılığı sağlayabilmek için uygulamaya konulan programlarla ilgili harcama artışlarının etkilerini yansıtmaktadır.

Şekil 30: 2007-2017 Dönemi Bütçe Giderleri

Kaynak: Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Bütçe giderleri, 2008 yılında 227 milyar TL iken, 2009 yılında 268,2 milyar TL, 2010 yılında 294,4 milyar TL, 2011 yılında 314,6 milyar TL, 2012 yılında 361,9 milyar TL,

2013 yılında 408,2 milyar TL, 2014 yılında 448,8 milyar TL, 2015 yılında 506,3 milyar TL, 2016 yılında 584,1 milyar TL ve 2017 yılında ise 677,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

BÖLÜM V: KÜRESEL MALİ KRİZİN TÜRK ÖZEL SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Amerika Birleşik Devletleri konut piyasasında, 2007 yılının ortalarına doğru başlayıp 2008 yılından itibaren finans piyasalarına sıçrayan ve küresel ekonomide derin bir resesyona neden olan gelişmeler yumağı son tahlilde küresel finansal bir krize dönüşmüştür.

Dünya genelinde durgunluğa yol açan, ulusal borç krizlerini tetikleyen ve 2008 ortasında Türkiye’de de bu kriz etkisini göstererek, dış talebin azalması nedeniyle ihracatta meydana gelen düşüş ve dış finansman imkânlarının daralmasıyla banka ve şirketler finansal açıdan ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır.

Bir başka etki de, tüketim ve yatırım talebinde görülmüş ve gelecek beklentilerindeki bozulmalar tüketim ve yatırım talebini daraltmıştır. Türkiye’ nin geçmiş kriz tecrübelerine bakıldığında 1994 krizi ve 2001 krizinde öncelikle mali sektör etkilenirken, 2008 küresel krizinde birincil etki reel sektör üzerinde olmuştur. Bu kriz, hem mal hem hizmet hem de işgücü piyasalarını etkileyerek üretim ve istihdamda büyük bir daralmayla sonuçlanmıştır.

OECD’nin yaşanılan finansal krizlerden çıkarılan derslere yönelik olarak 2009 yılında yayımlanmış olduğu rapora göre, finansal krizler özel sektörü aşağıda belirtilen muhtelif kanallar üzerinden önemli derecede etkilemiştir;

Para Kanalı: Finansal koşulların kötüleşmesi para arzını düşürmüş ve üretimi negatif yönde etkilemiştir.

Kredi Kanalı: Talep tarafında finansal krizler hane halkı ve firmaların kredi almasını sağlayan teminatların değerlerini değiştirmiş, bu yolla yatırım ve tüketim negatif etkilenmiştir. Arz tarafında ise, bankalar kredi verme şartlarını sıkılaştırmış ve krediye ulaşım görece olarak zorlaşmıştır. Ekonomik yavaşlama, bankaların, hane halkının ve firmaların bilançolarını kötüleştirmiştir. Dahası gelirlerdeki bozulma ve bunların bilançolara yansımaları, hane halkı ve firmaların krediye ulaşmasını da zorlaştırmıştır.

Sermaye Maliyeti: Borç verenler ile girişimciler arasındaki bilgi asimetrisi firmaların sermayeye ulaşma maliyetini artırmış ve yatırımların ve dolayısıyla üretimin azalmasına neden olmuştur.

Servet Etkisi: Finansal krizler varlık fiyatlarındaki değişiklikler yoluyla özel tüketimi ve serveti de etkilemiştir.

Belirsizlikler: Finansal krizler ekonomik faaliyetleri etkileyerek piyasadaki belirsizlikleri artırır. Aslında, belirsizlik kaynaklarının etkin dağılımına zarar vermektedir. Belirsizlik, faiz oranlarını yükseltmekte ve talebi düşürmektedir. Kriz boyunca firmaların satış hacimlerinin düşmesi aynı zamanda firmaların üretim ve istihdam ihtiyaçlarını da düşürmüştür.

Döviz Kuru Oynaklığı: Finansal krizler ekonomik faaliyetleri döviz kuru krizini tetikleyerek de etkileyebilirler. Ulusal para da meydana gelecek büyük çaplı devalüasyonlar iç faiz oranlarını artırmakta, toplam üretim miktarında, reel ücretlerde ve firma sayısında ciddi düşüşlere yol açmakta ve işsizliğe sebep olmaktadır.

Finansal krizler ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiyi inceleyen Cecchetti ve diğerleri (2009)³⁴ yukarıda anlatılan mekanizmayı farklı başlıklar altında kategorize etmiştir.

Tablo 14: Finansal Krizlerin Reel Sektörü Etkileme Kanalları

Kanal	Mekanizma
Finansal Maliyet	“Yüksek faiz hadleri ve düşük varlık fiyatları finansman maliyetlerini artırarak yatırımları azaltır”
Kredi İmkanı	“Sıkı mali şartlar ve bankaların ve diğer finansal kuruluşların borç verme istekliliğini azaltır”
Riskten Kaçınma	“Riskten kaçınma risk primini yükselterek, kaliteden kaçınmaya yol açar”
İşletmelerin Net Serveti	“Düşük hisse senedi ve varlık fiyatları işletmelerin net servetini azaltır”
Hane Halkının Net Serveti	“Düşük hisse senedi ve varlık fiyatların hanehalkının net servetini azaltır”
Döviz Kurları	“Güvenli paralara kaçış ve sermaye akımlarının ters dönmesi döviz kurlarını etkileyerek ticaret etkilerine yol açar”
Güven	“Tüketici, işletme ve yatırımcı güvenindeki azalma birimlerin faaliyetlerini kısmasına yol açar”

Kaynak: “Cecchetti, Kohler, Upper, 2009”, s.5

Küresel mali kriz, Türkiye ekonomisini üç kanaldan etkilemiştir. Bunları “dış ticaret kapasitesindeki küçülme”, “finansman ve likidite ihtiyacının karşılanmasında yaşanan zorluklar” ve “beklentilerin kötüleşmesi” olarak sıralayabiliriz.

Bunun yanında, küresel kriz, dış talebin yanı sıra özellikle, beklentilerdeki bozulma sebebiyle yurt içi talebi de olumsuz yönde etkilemiştir³⁵.

³⁴ CECCHETTI S.G. ; M. Kohler, C. Upper, “Financial Crises and Economic Activity”, 2009, Erişim Tarihi: 11.09.2018, <http://www.bis.org/publ/othp05.pdf>

³⁵ Devlet Planlama Teşkilatı: 2010 Yılı Programı. Ankara, 2009

Küresel mali krizin Türkiye’de özel sektör üzerindeki etkileri, ilerleyen kısımda, hanehalkı sektörü, mali-olmayan şirketler (reel sektör) sektörü ve mali sektör (bankacılık sektörü) ekseninde ele alınmıştır.

1. KÜRESEL MALİ KRİZİN HANEHALKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu kriz sebebiyle, ihracattaki daralma ve beklentilerdeki bozulmaya bağlı olarak yurtiçi üretimde ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Üretimdeki daralma ise doğrudan işsizlikte ciddi bir artışa yol açmış ve bu durum hanehalkı gelir ve harcamalarını olumsuz etkilemiştir. Küresel mali krizin hanehalkı tüketim harcamalarının dağılımına etkileri önemli ölçüde krize karşı alınan tedbirlerden belirgin bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Gelir dağılımının ise kriz döneminde bozulduğu görülmektedir.

Küresel mali kriz döneminde hanehalkı gelir, yükümlülük ve faiz ödemelerindeki gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 15: Hanehalkı Gelir, Yükümlülük ve Faiz Ödemelerindeki Gelişmeler

Cari Fiyatlarla (Milyar TL)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hanehalkı Harcanabilir Geliri	335,2	352,8	408,9	448,8	531,2	613,9	335,2
Hanehalkı Yükümlülükleri	104,1	129	147,1	195,1	252	299,9	104,1
Hanehalkı Faiz Ödemeleri	15,6	19,7	21,1	20,4	23,1	30	15,6

Sabit Fiyatlarla (Milyar TL)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hanehalkı Harcanabilir Geliri	335,2	314,9	346,3	355,1	388,5	418	335,2
Hanehalkı Yükümlülükleri	104,1	115,1	124,6	154,4	184,3	204,2	104,1
Hanehalkı Faiz Ödemeleri	15,6	17,5	17,9	16,1	16,9	20,4	15,6
Borç / Hahehalkı Harcanabilir Gelir (%)	31,1	36,6	36	43,5	47,4	48,8	31,1
Faiz Ödemeleri / Hanehalkı Harcanabilir Gelir (%)	4,6	5,6	5,2	4,5	4,3	4,9	4,6

Kaynak: TCMB, 2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2012, 2013 yararlanarak hazırlanmıştır. Sabit fiyatlarla 2007 yılı fiyatlarının elde edilmesinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan GSYH serisinden elde edilen zımnî deflatörler kullanılmıştır.

“Hanehalkı yükümlülükleri, bankalar ve tüketici finansman şirketlerince kullanılan krediler (TGA dahil) ve kredi kartı bakiyeleri (TGA dahil) ile TOKİ'nin vadeli konut satışları karşılığı borçlardan oluşmaktadır.

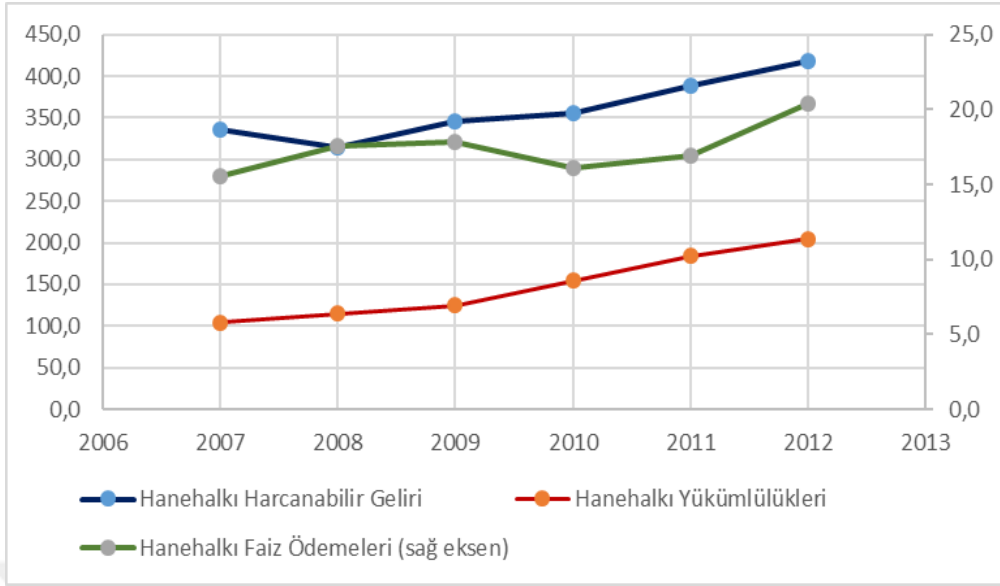
TCMB, tarafından TOKİ'nin vadeli konut satışları karşılığı borçlara ilişkin geri ödemeler memur maaşlarına endeksli olduğu gerekçesiyle faiz ödemelerine dahil edilmemiştir”.^{36 37}

Türkiye’de hanehalkı gelir, yükümlülük ve faiz ödemelerindeki gelişmeler incelendiğinde 2008 yılında küresel mali krizin ekonomideki olumsuz yansımalarına bağlı olarak hanehalkı harcanabilir gelirinde cari fiyatlarla yüzde 5,3 artış olurken, sabit fiyatlarla yüzde 6,1 oranında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık hanehalkı yükümlülüklerinde ise cari fiyatlarla yüzde 23,9 ve sabit fiyatlarla ise yüzde 10,6 oranında artış kaydedilmiştir.

³⁶ Memur maaş artış oranları yıldan yıla değişmekte ve ödenecek tutarın toplamında bir artışa yol açmaktadır. Piyasa faiz oranları içerisinde zaten beklenen enflasyon oranı yer aldığından, memru artış oranları beklenen enflasyon oranı ve büyümeden pay şeklinde tasarlanmakta ve her ne kadar piyasa faiz oranlarının altında olsa bile özü itibarıyla borçlu açısından değişken faiz oranından farklı bir nitelik göstermemektedir. Bu bakımdan TCMB tarafından yapılan bu değerlendirmenin sağlıklı olmadığı düşünülmekle beraber buna ilişkin gerekli düzeltme yapma imkanı olmadığından TCMB verileri olduğu haliyle kullanılmıştır.

³⁷TCMB tarafından Finansal İstikrar Raporlarında herhangi bir yılailişkin açıklanan son verinin güncel ve doğru olduğu varsayılmıştır. TCMB tarafından finansal hesaplar raporunda 2010 sonrasına ilişkin hanehalkı gelir ve yükümlülüklerine ilişkin veriler yayımlanmakla beraber çalışmamızda kriz dönemi verileriyle metodolojik tutarlılığın sağlanması amacıyla veri setinde yer alan dönemler için de Finansal İstikrar Raporlarında yer alan veriler kullanılmıştır.

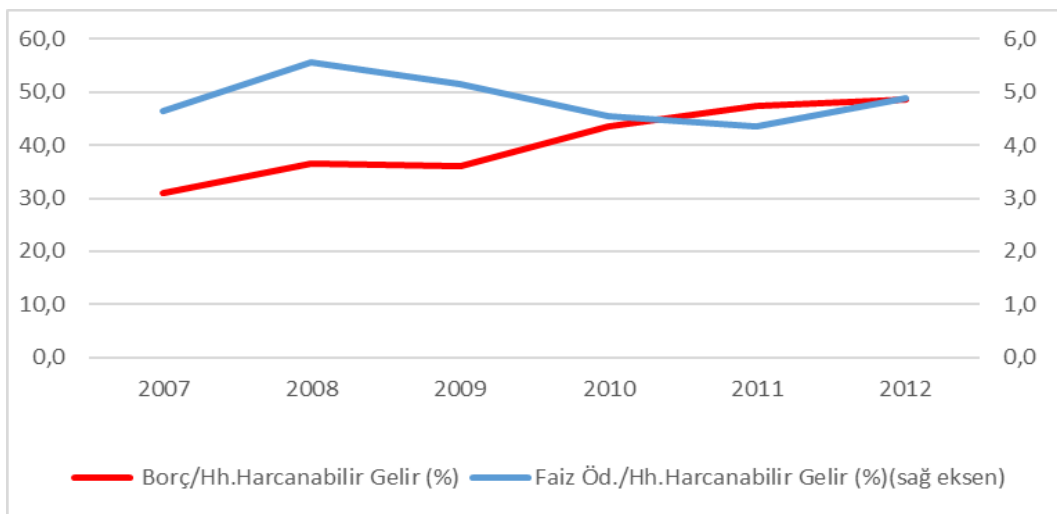
Şekil 31: Kriz Döneminde Hanehalkının Mali Durumu (Sabit Fiyatlarla, 2007=100)

Kaynak: TCMB

Kriz döneminde, hanehalkı mali durumu yukarıdaki şekilde de ortaya konulduğu üzere, hanehalkı yükümlülüklerindeki artışa bağlı olarak hanehalkı faiz ödemelerinde belirgin bir artış olmuş, ancak, 2010 yılına gelindiğinde krizden önceki duruma bir geri dönüş yaşanmıştır.

Şekil 32: Hanehalkı Borcu ve Faiz Ödemelerinin Harcanabilir Gelire Oranı (yüzde)

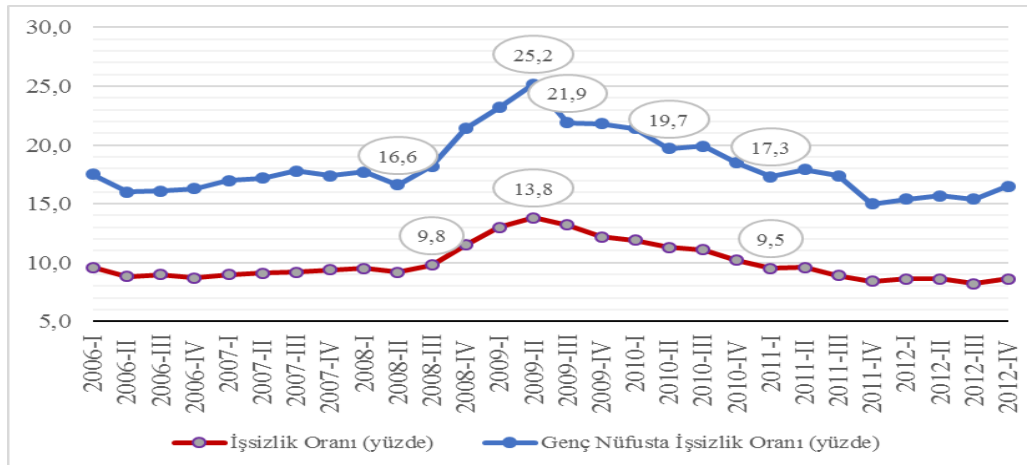
Kaynak: TCMB

Yukarıdaki hanehalkı borcu ve faiz ödemelerinin hanehalkı harcanabilir gelirine oranındaki gelişmelerin yer aldığı şekilden de görüleceği üzere, kriz döneminde hanehalkı yükümlülüklerinde hanehalkı harcanabilir gelirindeki daralmaya rağmen kaydedilen artışa bağlı olarak, borcun hanehalkının harcanabilir gelire oranı 5,5 puan artışla yüzde 17,7 oranında artmıştır.

Bu durum, hanehalkının kriz döneminde mali ihtiyaçlarını dönemlerarası tüketimini dengeleyecek şekilde borçlanma yoluyla giderdiğini göstermektedir. Anılan dönemde, TCMB tarafından diğer merkez bankalarına benzer şekilde, gösterge faiz oranlarında yapılan indirimle ve genişletici maliye politikası tedbirleri kapsamında gerçekleştirilen vergi indirimleri sayesinde hanehalkı tüketiminin teşvik edildiği ve bunun için de hanehalkının da bunu kredi kartı imkânları başta olmak üzere borçlanma yoluyla finanse ettiği görülmektedir.

1.1.Hanehalkı Gelirlerine Etkileri

Şekil 33: İşsizlik Oranları (yüzde)

Kaynak: TÜİK

Krizin hanehalkına etkilerinin belirleyici kanalı, temel gelir kaynağı olan ücret geliri elde etme açısından kritik nokta olan işsizlik oranlarındaki gelişmelerdir. Daha önce belirtildiği üzere, küresel mali kriz öncesinde 2006 yılında yüzde 9 ve 2007 yılında yüzde 9,2 olan işsizlik oranı, krizin Türkiye’de etkilerinin görülür olduğu 2008 yılı ikinci yarısındaki gelişmelere bağlı olarak önce yüzde 10’a çıkmış, ardından 2009 yılında yüzde 13,1’ e yükselmiştir.

Genç nüfusta işsizlik oranı ise kriz öncesindeki 2006 yılında yüzde 16,5 tir. 2007 yılında yüzde 17,3 seviyesindedir. 2008 yılında yüzde 18,6’ ya ve 2009 yılında da yıllık ortamlama yüzde 22,9’a çıkmıştır. Genç işsizlik oranı 2009 yılı içerisinde, 2. Çeyrekte yüzde 25,2 oranına yükselerek rekor kırmıştır.

Hanehalkı açısından, krizin dip noktasının 2009 yılının 2. çeyreği olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, işsizlik oranları bu çeyrekte sonra gerileme trendine girmiş, ancak işsizlik oranı kriz öncesindeki seviyesine ancak 2011 yılı ilk çeyreğinde, genç işsizlik oranı açısından ise aynı yılın son çeyreğinde gelebilmiştir. Bu durum, hanehalkı içerisinde çalışma çağındaki genç kesimin krizden hem daha derin hem de daha uzun süre etkilendiğini ortaya koymaktadır.

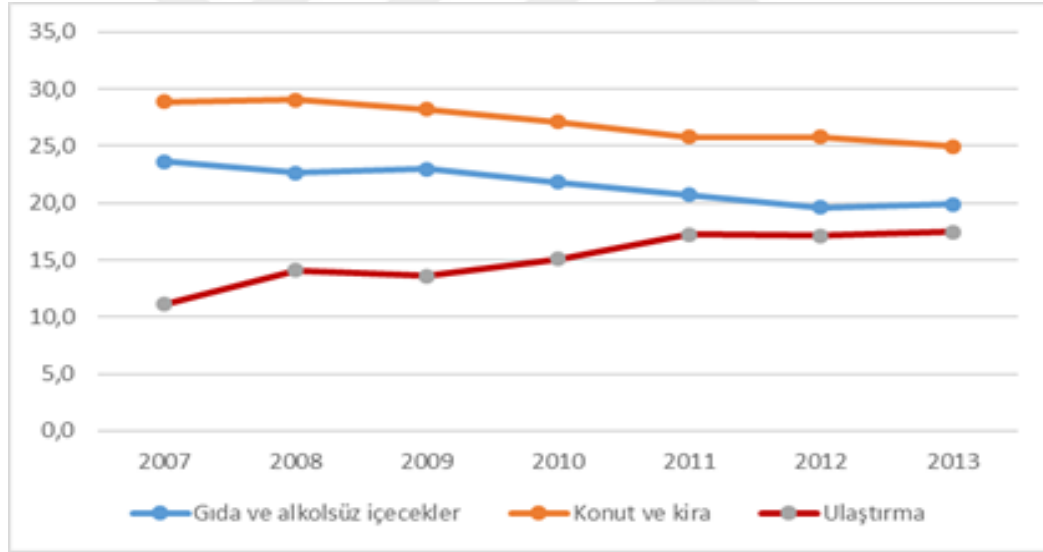
Ayrıca, küresel finansal krizin Türkiye’deki kırılgan gruplar üstündeki etkisine bakıldığında, ekonomideki daralma karşısında hem kayıtlı hem de kayıtdışı sektörlerde çalışanların işlerini kaybettiği görülmekle beraber, iş kayıplarının kayıtdışı çalışanlarda daha az olduğu, kayıtlı çalışanların -istihdam piyasasında- krizlerden daha çok etkilendiği bir

gerçekdir. Diğer taraftan, “ani bir durgunluk neticesinde yoksulluk sınırının altına düşenlerin yarıya yakınının tarım dışı kayıtdışı çalışanlar olduğu anlaşılmaktadır”.³⁸

1.2.Hanehalkı Harcamalarına Etkileri

TÜİK tarafından 2007 yılı ve sonrasında yeni nüfus projeksiyonları çerçevesinde Türkiye geneli için 2002-2017 dönemine ilişkin açıklanan hanehalkı tüketim harcamalarının hanehalkı harcamaları içerisindeki dağılımı incelendiğinde, harcamaların gıda, konut-kira ve ulaştırma harcamalarının yaklaşık üçte ikisini oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 34: Hanehalkının Gıda, Konut, Kira ve Ulaştırma Harcamaları (%)

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki şekil çerçevesinde gıda, kira ve ulaştırma harcamaları incelendiğinde, krizin ilk etkilediği yıl olan 2008 yılında büyümeye bağlı olarak gıda harcamalarının payının

³⁸ The World Bank (2010), “Türkiye Ülke Ekonomik Raporu: Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar (Country Economic Memorandum (Turkish) No. 48523–TR). Washington, DC.: World Bank. Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1277211666558/CEM2010_tr.pdf”

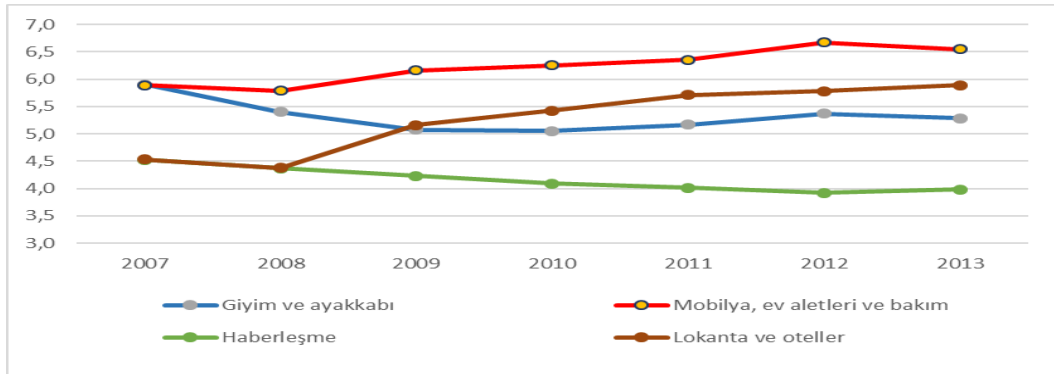
azaldığı, buna karşılık ulaştırma harcamalarının payında ciddi bir artış olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, kira paylarında bir önceki yıla göre kayda değer bir değişim görülmemektedir. Ekonomideki daralmaya bağlı olarak, 2009 yılında konut kiralari ve ulaştırma harcamalarının payları gerilemiş; gıda harcamalarında, gıda tüketim talebinin gelir esnekliğinin düşük olması sebebiyle -özel tüketim harcamaları daralsa da- kısmi bir artış kaydedilmiştir.

Kriz sonrasında, özellikle, kamunun akaryakıt tüketim vergileri üzerinden yaptığı fiyat müdahaleleri neticesinde, ulaştırma harcamalarının payı istikrarlı bir şekilde artarken, gıda ve kira harcamalarında da belirgin bir azalış meydana gelmiştir.

Ayrıca, toplam harcamalar içerisinde yer alan giyim, ayakkabı, mobilya, haberleşme ve turizm (lokanta ve otel) harcamaları toplamının payı beşte bir seviyesindedir. Kriz döneminde, sözkonusu harcamaların hanehalkı bütçe paylarındaki gelişmeler aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 35: Hanehalkının Giyim, Mobilya, Haberleşme ve Turizm Harcamaları (%)

Kaynak: TÜİK

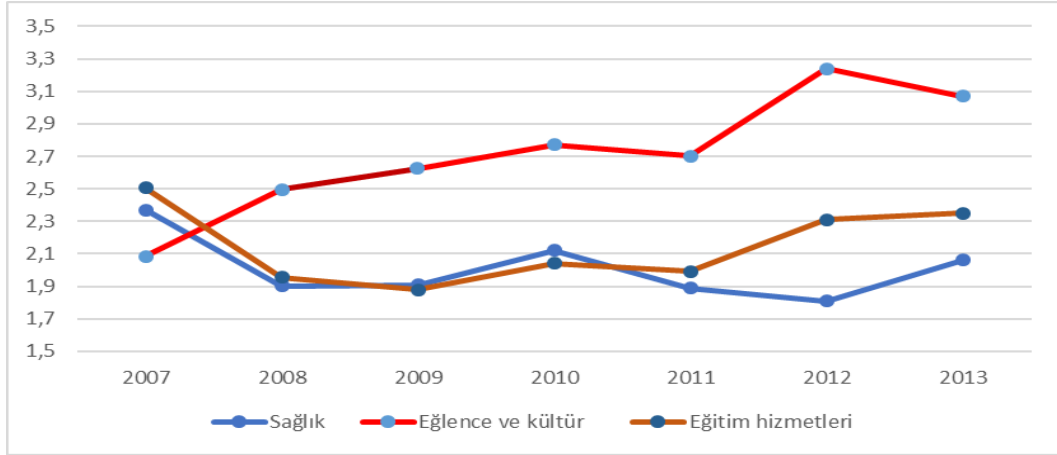
Yukarıdaki şekil incelendiğinde, 2007 ve 2008 döneminde giyim ve ayakkabı ile haberleşme harcamaları gerilerken, mobilya ve turizm harcamalarının payında belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Krizle başlayan bu trend ilerleyen yıllarda da önemli ölçüde devam etmiştir.

Giyim ve ayakkabı harcamalarının payında 2011 yılından itibaren bir toparlanma olduğu belirgindir. Hanehalkı tüketim harcamalarındaki gerilemenin yanında, giyim ve ayakkabı harcamalarının payındaki daralma, tekstil sektörü üretimine olan talebi önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir.

Bu noktada, kriz döneminde mobilya, turizm ve haberleşme sektörlerine sağlanan vergi indirimlerinin tekstil sektörüne tanınmaması, sadece fabrikaların nakledilmesine yönelik düzenleme yapılması, işsizlik sebebiyle hanehalkının alım gücünü düşürürken, tüketim maddeleri arasında da harcama kompozisyonu içerisinde sektörlerarası rekabetin giyim ve ayakkabı kalemlerinden yapılan tüketim aleyhine işlediği görülmektedir.

Diğer taraftan, haberleşme sektörüyle ilgili olarak, hem krizin etkilerinin azaltılması kapsamında mobil veri kullanımı üzerinden alınan vergilerde yapılan indirimin, hem de teknolojik yeniliklerin maliyet düşürücü etkileri dolayısıyla, bu sektörde kaydedilen piyasa genişlemesine bağlı olarak, piyasadaki rekabet baskısı sebebiyle, fiyat indirimlerinin hanehalkının haberleşmeye ayırdığı payın kriz döneminden itibaren azalmasına katkı sağladığı açıktır. Mobilya sektörüne sağlanan vergi indirimleri de sektörün hanehalkı harcamaları içerisindeki payını artırmıştır.

Şekil 36: Hanehalkı Eğitim, Sağlık ve Kültür Harcamalarının Toplam Harcamaları İçerisindeki Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK

Hanehalkının, kriz öncesi dönemde aynı seviyede seyreden sağlık, eğitim ve kültür harcamaları birlikte değerlendirildiğinde ise eğitim ve sağlık harcamalarında benzeri bir trendin sözkonusu olduğu, kriz döneminde bu harcamaların kriz öncesi döneme göre gerilediği, ancak, 2010 yılında kısmi bir toparlanmanın olduğu görülmektedir.

1.3.Gelir Dağılımına Etkileri

Küresel krizin temelde işsizlik üzerinden hanehalkı gelir dağılımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, Gini katsayısı (*eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan*) 2009 yılı için 0,415 olmuştur. Bu oran, önceki ve sonraki dönemlerin oldukça üzerindedir.

Hesaplamalara esas olan gelirlerin referans döneminin bir önceki takvim yılında elde edilen gelirler olduğu dikkate alındığında, bozulmanın esas olarak 2008 yılında gerçekleştiği ve 2009 yılında ise kriz öncesi dönemin de altına gerilediği görülmektedir. Bu

gelişmenin, krize karşı alınan tedbirler kapsamında artırılan kamunun sosyal harcamalarının gelir dağılımına olumlu katkı yaptığı değerlendirilebilir.

Tablo 16: Küresel Krizin Gelir Dağılımına Etkisi

	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gini katsayısı	0,430	0,410	0,410	0,415	0,402	0,404	0,402	0,400	0,391	0,397	0,404	0,405
P80 / P20 Oranı	9,6	8,1	8,1	8,5	7,9	8,0	8,0	7,7	7,4	7,6	7,7	7,5

Kaynak: TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması”

En üst gelir tabakasındaki gelir grubunun ortalama gelirlerinin, en alt gelir grubunun ortalama gelirine bölünmesiyle elde edilen P80/P20 oranında da benzeri bir gelişme yaşanmış ve “en üst gelir grubunun ortalama gelirinin” “en alt kesimin ortalama gelirine” oranı, kriz öncesindeki *8,1 kat seviyesinden 8,5 kat seviyesine yükselmiştir.*

2. KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MALİ YAPISINA ETKİLERİ

Bankacılık sektörü finans sisteminin temelini oluşturan en önemli yapı taşlarından biridir. Dolayısıyla yaşanan küresel krizin bankacılık sektörünün mali yapısı üzerinde yarattığı etkiyi incelemek ve anlamak olası krizlerde alınacak önlemler açısından da önem arz etmektedir.

“Küresel finansal kriz, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörü üzerinde daraltıcı etkilere yol açmasına karşın, daha önce Türkiye ekonomisinde karşılaşılan 1994 ve 2000-2001 finansal krizleri gibi bir krize yol açmamıştır. Bunun temel sebebi Türkiye

ekonomisinde, küresel finansal kriz döneminde bankacılık sektörü ve kamu maliyesinin göreceli sağlam yapısıdır”.³⁹

Finans sektörünün aktif büyüklüğü, Tablo 17’ de yer almaktadır. Bu tabloya göre, 2009 yılında zirve yapan küresel kriz, finans sektörünü derinden etkileyerek sektörün toplam aktiflerinin büyüme hızını düşürmüştür. Krizin etkisinin yavaşlamasıyla, aktif büyüklüğü de artış eğilimine girmiştir.

Finans sektörünün, aktif büyüklüğüne bakıldığında, (Eylül 2011 itibarıyla) bir önceki yılın aynı ayına göre, 1,56 trilyon TL’ ye yükseldiği görülmektedir. Finans piyasasında, sektör bileşenleri büyürken en büyük pay da bankacılık sektörüne aittir.⁴⁰

Tablo 17: Finans Sektörünün Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)

	2007	2008	2009	2010	09/2011	% Dağılım
Toplam	806,5	972,4	1095,2	1.324,2	1.559,8	100,0
Toplam “Önceki yıla göre %”	-	20,6	12,6	20,9	27,6	
TCMB	106,6	113,5	110,0	128,5	149,9	9,6
Bankalar	581,6	732,5	834,0	1006,0	1213,7	77,8
Finansal Kiralama Şirketleri	13,7	17,1	14,6	15,7	18,3	1,2
Faktoring Şirketleri	7,4	7,8	10,4	14,5	15,3	1,0
Tüketici Finansman Şirketleri	3,9	4,7	4,5	6,0	8,0	0,5
Varlık Yönetim Şirketleri	0,2	0,4	0,4	0,6	0,8	0,1
Sigorta Şirketleri	22,1	26,5	31,8	35,1	38,3	2,5
Emeklilik Yatırım Fonları	4,6	6,0	9,1	12,0	13,4	0,9
Menkul Kıymet Aracı Kur.	3,8	4,2	5,2	7,5	8,7	0,6
Menkul Kıymet Yatırım Ort.	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,0
Menkul Kıymet Yatırım Fonu	26,4	24,0	29,6	33,2	33,2	2,1
Gayrimenkul Yatırım Ort.	4,1	4,3	4,7	17,2	19,1	1,2
Gir. Serm. Yatırım Ort.	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,0
Portföy Yönetim Şir.	31,2	30,7	40,0	46,9	40,2	2,6

Kaynak: “BDDK, Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011, S.23”, s.17

³⁹ KİBRİTÇİ ARTAR, Okşan, ; ATILGAN SARIDOĞAN, Ayşe, “Küresel Finansal Krizin Türkiye’de Bankacılık Sektörü Mali Yapısına Etkileri, Marmara Sosyal Araş. Dergisi S.2, s.4, Haziran 2012”

⁴⁰ BDDK, “Finansal İstikrar Raporu”, Eylül, 2011:17

Tablo 18’ de finans sektörünün kârlılık görünümüne yer verilmekte olup, bankacılık sektörünün karlılığının, 2007 yılına göre 2008 yılında azaldığı, bir önceki yıla nazaran ise 2009 yılında yüzde 50’ nin üzerinde arttığı görülmektedir. Aynı yıl finans sektörünün karlılığı yüzde 40,6 düzeyinde kalmıştır.

Buna göre, finans sektörünün karlılığındaki artışın kaynağının bankacılık sektörü, oradaki karlılığın kaynağının da, *net faiz marj*ındaki artış olduğu söylenebilir.

Tablo 18: “Finans Sektörünün Karlılık Görünümü”

Milyon TL	2007	2008	2009	2010	09/2010	09/2011
Toplam Kârlılık	16.718	15.549	21.864	23.516	18.124	15.870
Toplam Kârlılık (%)		-7.0	40.6	7.6		
Bankalar Kârlılığı	14.859	13.422	20.182	22.119	16.849	14.620
Bankalar Kârlılığı (%)		-9.7	50.4	9.6		
“Finansal Kiralama Şirketleri”	348	590	523	463	373	428
“Faktoring Şirketleri”	427	440	331	390	295	364
“Tüketici Fin. Şirketleri”	47	10	13	43.0	46	71
“Varlık Yönetim Şirketleri”	-21	-55	24	54.2	42	50
“Sigorta Şirketleri”	629	840	455	114	195	121
“Reasürans Şirketleri”	73	132	89	64	44	-60
“Menkul Kıymet Aracı Kurumları”	356	170	247	366	280	276

Kaynak: “BDDK, Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011”, S. 23, s.20

“Türk bankacılık sektörünün sorunlarının kalıcı olarak çözümlenmesi amacıyla 2001 yılı Mayıs ayında uygulamaya konulan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı çerçevesinde gerçekleştirilen reformlar sonucunda bankacılık sektörünün karlılığında iyileşme kaydedilmiştir”.⁴¹

Türk bankacılık sektörü, küresel finansal krizden öncelikle krediler kanalı ve getiri oranlarındaki daralma nedeniyle etkilenmiştir. Ancak, 2000-2001 krizi sonrasında bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler sonucunda, küresel finansal krizin daraltıcı

⁴¹ BUMİN, Mete, “Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008, Maliye Finans Yazıları, S.84”, s. 39 vd

etkileri zorlanmadan aşılmıştır. Hatta küresel finans krizinin oldukça yoğunlaştığı 2009 yılında Türk bankacılık sektörü, yukarıda da açıklandığı üzere, *net faiz marjındaki* artıştan dolayı net gelirini ve karını artırmıştır.

Bankacılık sektörünün, finansal sağlamlık endeksi Şekil 37’ de yer almaktadır. Krizin etkilerinin 2007 yılında görülmeye başlamasıyla beraber, bankacılık sektörünün finansal sağlamlık endeksi de düşüşe geçmiştir. Ancak, süratle alınan önlemler 2008 yılında etkisini göstermiş ve finansal sağlamlık endeksi de yeniden yukarı yönde harekete geçmiş, bu ivme 2009 yılında da artarak devam etmiştir.

Şekil 37: Bankacılık Sektörü Finansal Sağlamlık Endeksi

Kaynak: “TCMB, Finansal İstikrar Raporu, Kasım 2011, s. 54”

Sektörün, temel göstergelerine ise Tablo 19’da yer verilmiştir. Göstergeler incelendiğinde, sektörün finansal sağlamlığında herhangi bir sorun olmadığı net olarak görülmektedir.

Ancak, sektörün aktif kalitesi olumlu olmakla beraber net faiz marjında daralma ve faiz dışı giderlerde artışın yanı sıra karlılık performansında azalış göze çarpmaktadır.

Bununla birlikte, sermaye yeterliliği rasyosu gerilemekle beraber (kredilerdeki artışa dayalı olarak), yasal ve hedef rasyoların üstünde seyretmektedir.

“Bilanço içi, yabancı para pozisyon açığı” artmasına rağmen; “bilanço dışı, yabancı para fazlası” olması, “*yabancı para net genel pozisyonu*”nun aşağı bir seviyede seyrini sağlamıştır.

Finans sisteminin lokomotifini olan bankacılık sektörünün, gerek birinci gerek ikinci vade dilimlerine bakıldığında, hem döviz cinsi hem toplam para dikkate alındığında likidite yeterlilik oranlarının yasal sınırın üstüne çıktığı görülmektedir. Buna karşın, “likidite oranları menkul değerlerdeki belirgin azalışın etkisiyle düşüş eğilimine girmiş ve zorunlu karşılıklardaki değişiklikler söz konusu oranın değişiminde belirleyici olmuştur”.⁴²

Tablo 19: Bankacılık Sektörü Sağlık Göstergeleri

(%)	2007	2008	2009	09/2010	09/2011
“Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu”	19	18	20,5	19,3	16,4
“Ana Sermaye / Özkaynaklar”	96,4	95,5	90,4	90,5	90,5
“Serbest Sermaye / Toplam Özkaynaklar”	75,3	77	79,6	81,2	81,2
“Takipteki Alacaklar (Brüt) / Krediler”	3,5	3,7	5,3	4,3	2,7
“TGA Karşılığı / Takipteki Alacaklar”	86,8	79,8	83,6	83,8	81,4
“Vergi Sonrası Aktif Karlılığı”	2,8	2	2,6	2,5	1,8
“Vergi Sonrası Özkaynak Karlılığı”	21,7	16,8	20,2	18,2	14,6
“Likit Varlıklar / Toplam Varlıklar”	54,1	45,3	48,3	47,2	43,3
“Likit Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar”	93,7	75,2	80,1	75,8	73,6
“Krediler / Mevduat”	80	80,8	76,3	83	96,7
“Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Özkaynaklar”	0,3	-0,1	0,5	2,4	-0,6
“YP Krediler / Toplam Krediler”	24	28,7	26,6	25,8	29,3
“YP Mevduat / Toplam Mevduat”	35,4	35,3	33,7	31,4	33,1
“YP Aktifler / Toplam Aktifler”	28,3	30,3	26,7	25,5	29
“Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler”	87	88,2	86,7	86,3	88,3
“Yabancı Kaynaklar / Özkaynaklar”	671,1	746,3	653,6	628,9	751,9
“Krediler / Toplam Aktif”	49,1	50,1	47,1	51,3	54,5
“Menkul Kıymetler / Toplam Aktif”	28,3	26,5	31,5	29,6	23,8
“Bilanço Dışı İşlemler / Toplam Aktifler”	66,3	65	69,5	101,1	107

Kaynak: “BDDK, Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011, S. 23, s.20”

⁴² TCMB, Finansal İstikrar Raporu, Kasım 2011:52

Finansal sağlamlık göstergelerine bakıldığında, görünümün genel olarak olumlu seyrettiği söylenebilir. Sermaye yeterliliği rasyolarında ılımlı bir azalma görülse de güçlü bir görünüm izlenmektedir. “Takipteki alacaklar karşılığı / zkaynak” oranı ile “takipteki alacaklar / brüt krediler” oranları da bir önceki dönemle kıyaslandığında, görülen azalmanın aktif kalitesini olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

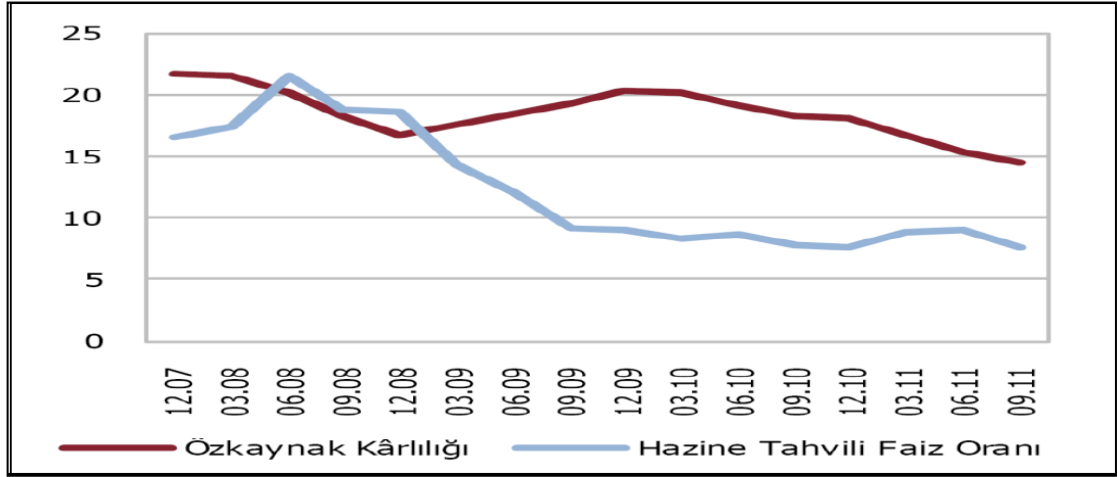
“2010 yılı başından itibaren kârlılık göstergelerinde yaşanan kısmi azalma devam etmektedir. Sektörün likiditesindeki tedrici azalma sürmekle birlikte likidite oranları yeterli düzeyde olup, likit varlıkların kısa vadeli borçları karşılama oranı 2011 yılı nc çeyreğinde bir önceki döneme göre yükselmiştir. Bilanço dışı işlemler/toplam aktifler oranında 2010 yılı başından itibaren gözlenen artış eğilimi 2011 yılı nc çeyreğinde de devam etmiştir”.⁴³

Bankacılık sektörünün, zkaynak krlılığı ve risksiz faiz oranları Şekil 38’ deki gibidir. Şekle bakıldığında, krizin etkilerinin ilk kez hissedildiği 2008 yılında bankacılık sektörünün zkaynak karlılığının azaldığı görülmektedir. Krizin en yoğun olduğu 2009 yılındaysa “net faiz marjı” arttığından sektörün karlılığı da artmıştır. Artış 2010 yılının birinci dilimine kadar devam etmiş, aynı yılın ikinci yarısından itibaren ise -net faiz marjındaki dş nedeniyle- zkaynak karlılığı da azalmıştır.

---

⁴³ BDDK, Finansal İstikrar Raporu, 2011:20

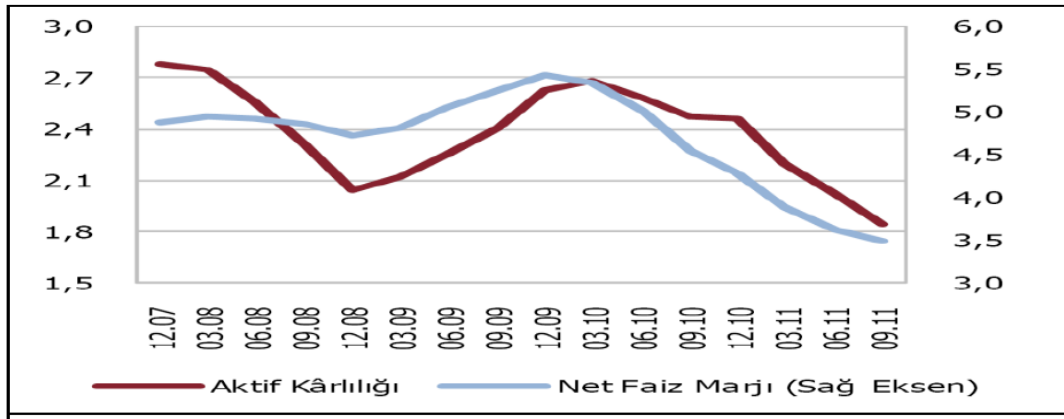
Şekil 38: “Bankacılık Sektörü Özkaynak Karlılığı ve Risksiz Faiz Oranı (%)”

Kaynak: “TCMB Finansal İstikrar Raporu, Kasım 2011, s. 49”

Sektörün, “aktif karlılığı”nın yanı sıra “net faiz marjı” Şekil 39’ da yer almaktadır. Görüldüğü üzere, bankacılık sektörünün, “aktif karlılığı”, “net faiz marjı= (Net Faiz Geliri / Ortalama Aktifler)” na göre hareket etmiştir. Net faiz marjındaki azalış sektörün karlılığını azaltmış, net faiz marjındaki artış ise sektörün karlılığını artırmıştır.

Şekil 39: “Bankacılık Sektörü Aktif Karlılığı ve Net Faiz Marjı” (%)

Kaynak: “TCMB Finansal İstikrar Raporu, Kasım 2011, s. 49”

Sektörün, 2008-2010 dönemine ilişkin gelir ve gider kalemleri Tablo 20’de yer almaktadır. Bu tabloya göre, Türkiye ekonomisi küresel finans krizinden olumsuz yönde

etkilenmesine karşın, daha önce de açıklandığı üzere, bankacılık sektörü 2000' li yıllarda yapılan düzenlemeler sonucunda (izleme değerlendirme, risk yönetimi ve riski düşük türev ürünler vb) şiddetli krize rağmen güçlü mali yapısını korumayı başarmıştır.

Bankacılık sektörü, finans krizinden karlılığını artırarak çıkmıştır. Faiz gelirleri analiz edildiğinde 2008 yılını 84.130 milyon TL karla kapatmışken, 2009 yılını 83.610 milyon TL ve 2010 yılını da bir miktar gerilemeyle 75.921 milyon TL kar elde ederek kapatmıştır.

Zorunlu karşılıklardan, para piyasası işlemlerinden ve bankalardan alınan faizler faiz gelirlerinin azalışına neden olmuştur. Kredilerden alınan faizler ise 2009 yılında önce yükselişe geçmiş, sonradan düşüş trendine girmiştir.

Kredi faiz oranlarının düşmesi sonucunda, bankaların (mevduata, kullanılan kredilere ve para piyasası işlemlerine verilen) kredi faiz giderleri de düşmüştür.

Net faiz gelir-gideri, 2009 yılı aralık ayında 41.818 milyon iken, 2010 yılında azalarak 38.745 milyon TL; faaliyet gelir-gideri ise, 2009 yılı aralık ayında 57.585 milyon TL iken, 2010 yılı sonunda azalarak 57.543 milyon TL; net dönem karı-zararı ise 2009 yılı aralık ayında 19.477 milyon TL iken, 2010 yılı aralık ayında artarak 21.360 milyon TL olmuştur.

2009 yılında, bankacılık sektörünün karlılık yapısını azaltacak yönde, “kredi ve diğer alacaklar değer düşüş karşılığı” ile “kredi ve diğer alacaklara ilişkin özel karşılıklar” artmıştır.

Tablo 20:” Türkiye’ de Bankacılık Sektöründe Gelir/Gider Kalemleri”

Kalemler (Milyon TL)	2008	2009	2010
“Faiz Gelirleri”	84.130	83.610	75.921
“Kredilerden Alınan Faizler”	51.914	52.321	47.662
“Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler”	1.248	707	294
“Bankalardan Alınan Faizler”	2.485	1.316	1.120
“Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler”	786	727	450
“Menkul Değerlerden Alınan Faizler”	27.246	28.140	26.063
“Faiz Giderleri”	53.277	41.792	37.176
“Mevduata Verilen Faizler”	43.445	34.142	30.690
“Kullanılan Kredilere Verilen Faizler”	4.682	3.710	3.010
“Para Piyasası İşlemlerine Verilen Faizler”	4.610	3.504	3.034
“İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler”	0	3 433	67 375
“Net Faiz Geliri / Gideri”	30852	41.818	38.745
“Net Ücret ve Komisyon Gelirleri / Giderleri”	8450	9.283	9.924
“Alınan Ücret ve Komisyonlar”	10.394	11.115	11.662
“Verilen Ücret ve Komisyonlar”	1.945	1.832	1.738
“Temettü Gelirleri”	889	771	842
“Ticari Kar / Zarar (Net)”	-206	1.663	169
“Sermaye Piyasası İşlemleri Kar / Zararı”	1.482	2.647	2.678
“Türev Finansal İşlemlerden Kar / Zarar”	0	-1.662	-3.079
“Kambiyo İşlemleri Kar / Zararı”	-1.688	677	570
“Diğer Faaliyet Gelirleri”	4179	4.049	7.863
“Faaliyet Gelirleri/Giderleri Toplamı”	44165	57.585	57.543
“Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı (-)”	7.583	12.086	6.745
“Kredi ve Diğer Alacaklara İlişkin Özel Karşılıklar”	5.206	9.186	4.843
“Genel Karşılık Giderleri”	1.090	715	1.117
“Diğer Faaliyet Giderleri (-)”	20.759	21.432	24.580
“Personel Giderleri”	9.231	9.757	10.925
“Net Faaliyet Karı/Zararı”	15.822	24.067	26.218
“Sürdürülen Faaliyetler Vergi Öncesi Kar/Zarar”	15.822	24.067	26.218
“Sürdürülen Faaliyetler Vergi Karşılığı (±)”	-3.041	-4.730	-4.949
“Sürdürülen Faaliyetler Dönem Net Kar/Zararı”	12.781	19.336	21.269
“Durdurulan Faaliyetler Vergi Öncesi Kar/Zarar”	-3	197	101
“Durdurulan Faaliyetler Vergi Karşılığı (±)”	-4	-56	-10
“Durdurulan Faaliyetler Dönem Net Kar/Zararı”	-7	141	91
“Net Dönem Karı / Zararı”	12.774	19.477	21.360
“Net Dönem Karı / Zararı (Önceki yıla göre %)”		52,5	9,7

Kaynak: “TBB, Bankalarımız 2010, s. II.12”

“TBB, Bankalarımız 2009, s. II.12”

Türk bankacılık sektörünün gelir-gider kalemleri incelendiğinde, hem 2009 yılında hem de 2010 yılında farklı derecede artış ve azalışlar olmakla beraber, sonuç olarak net dönem karı-zararı artmıştır. Sektörün net karlılığı, bir önceki yıla göre 2009 yılında yüzde 52,5 düzeyinde 2010 yılında ise yüzde 10 civarında artmıştır.

Küresel finans krizinin etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, uygulanan genişleyici para politikaları sonucunda, bankaların kaynak maliyetinin azalması, diğer taraftan, kredi faizlerindeki azalışın sınırlı düzeyde kalması, sektörün kar etmesinde etkili olmuştur.

Gelir tablosu oranlarına Tablo 21’ de yer verilmiştir. Tabloya göre, “2011 yılı Eylül ayı itibarıyla son üç aylık dönemde bankacılık sektörünün gelirleri içinde net faiz gelirlerinin payındaki gerileme küçük çaplı da olsa devam etmiştir”.⁴⁴

Tablo 21: “Gelir Tablosu Oranları”

(%)	2007	2008	2009	Eyl.10	Eyl.11
“Prov.Son.Net Faiz Gelirleri/Toplam Gelirler (1)”	26,3	24,7	30,0	32,4	30,0
“Faiz Giderleri/Toplam Giderler (2)”	66,7	67,3	60,9	56,6	57,1
“Bankacılık Hiz. Gel. ve Al. Ücret ve Komisyon / Toplam Gelirler”	11,8	12,1	13,0	13,9	15,2
“Toplam Faiz Dışı Giderler / Toplam Giderler”	33,3	32,7	39,1	43,4	42,9
“Toplam Faiz Dışı Giderler / Toplam Gelirler”	25,3	25,7	26,2	29,1	31,9
(1) “Toplam gelirler: Faiz gelirleri+faiz dışı gelirler+toplam diğer faiz dışı gelirler”					
(2) “Toplam giderler: faiz giderleri+faiz dışı giderler”					

Kaynak: “BDDK, Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011, S.23, s.25”

Gelirlere bakıldığında “bankacılık hizmeti” ile “ücret ve komisyon” gelirleri ikinci dönemde toplamın yüzde 15’ i civarında olup, faiz giderleri payınınsa yükseldiği görülmektedir. “Sektörün faiz dışı giderlerinin toplam gelirlere oranında son üç aylık

⁴⁴ BDDK “Finansal İstikrar Raporu”, Eylül, 2011:25

dönemde önemli bir değişme yaşanmazken, toplam faiz dışı giderlerin toplam giderlere oranında azalma yaşanması sektörün verimliliğini olumlu etkilemiştir”.⁴⁵

Bankacılık sektörünün özet bilanço büyüklükleri Tablo 22’ deki gibidir. “Buna göre, Bankacılık sektörünün toplam aktifleri, 2011 yılı Eylül ayındabir önceki yılın aynı dönemine göre % 30,9 büyüyerek 1.214 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörün bankalar, TCMB ve para piyasalarından alacaklarında son 12 ayda % 63 oranında artış yaşanmıştır. Son 1 yılda krediler % 39,1, menkul değerler portföyü % 5 artmıştır. Toplam kaynakların gelişimi değerlendirildiğinde, mevduat 2011 yılı Eylül ayındabir önceki yılın aynı dönemine göre %19,3 oranında büyümüştür. Mevduat, sektörün en önemli kaynak kalemi olma özelliğini devam ettirmektedir. Bu kaynağın yanı sıra repo işlemlerinden sağlanan fonlar ve bankalara borçlar kalemlerinin kaynaklar içindeki paylarını arttırdığı görülmektedir. Bankaların borçlar kalemi son 1 yılda % 58,9, repo işlemlerinden sağlanan fonlar ise % 123,1 oranında artış göstermiştir. Özkaynakların kaynaklar içinde istikrarlı görünümü devam etmiştir”.⁴⁶

---

⁴⁵ BDDK, “Finansal İstikrar Raporu”, Eylül, 2011. 25

⁴⁶ BDDK, “Finansal İstikrar Raporu, 2011. 21”

Tablo 22: “Bankacılık Sektörü Özlet Bilanço Büyüklükleri”

		2008	2009	Eyl.10	Eyl.11	Yıllık % Değişim		Bilançooya Oran %	
						Eyl.10	Eyl.11	Eyl.10	Eyl.11
						AKTİFLER	Nakit Değerler	6,0	7,6
Bank., TCMB ve Para Piy.Alac.	88,7	90,3	78,4	127,9	-17,8		63,0	8,5	10,5
Menkul Kıymetler	194,0	262,9	274,7	288,3	13,7		5,0	29,6	23,8
Krediler	367,4	392,6	475,4	661,3	26,5		39,1	51,3	54,5
Net TGA	2,8	3,6	3,4	3,4	-17,5		-0,3	0,4	0,3
İşt. Bağ. ve Bir. Kont.Ed. Ort.	10,3	12,7	14,2	17,0	18,0		19,3	1,5	1,4
Diğer	63,3	64,4	74,2	103,3	16,7		39,1	8,0	8,5
Toplam	732,5	834,0	927,4	1213,7	16,2		30,9	100,0	100,0
Toplam TP Varlıklar	510,2	611,1	691,2	862,7	18,9		24,8	74,5	71,1
Toplam YP Varlıklar	222,3	223,0	236,2	350,9	9,1		48,6	25,5	28,9

		2008	2009	Eyl.10	Eyl.11	Yıllık % Değişim		Bilançooya Oran %	
						Eyl.10	Eyl.11	Eyl.10	Eyl.11
						KAYNAKLAR	Mevduat (Toplanan Fonlar)	454,6	514,6
Para piy., TCMB Borçlar	0,4	0,8	0,7	4,5	-1,3		510,7	0,1	0,4
Bankalara Borçlar	92,8	86,1	101,5	161,3	18,8		58,9	10,9	13,3
Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlar	40,8	60,7	51,8	115,6	-6,3		123,1	5,6	9,5
İhraç Edilen Menkul Kıymetler (Net)	0,0	0,1	1,9	16,4	3740,0		753,6	0,2	1,4
Diğer	57,6	60,8	71,5	90,7	15,0		26,7	7,7	7,5
Özkaynaklar	86,4	110,9	126,9	141,6	20,3		11,6	13,7	11,7
Toplam TP Kaynaklar	476,8	570,2	642,2	792,4	19,0		23,4	69,2	65,3
Toplam YP Kaynaklar	255,7	263,9	285,2	421,3	10,4		47,7	30,8	34,7

Kaynak: BDDK. Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011, Sayı 23, syf.21

Türk bankacılık sektörüne ait mali rasyolar Tablo 23’ de yer almaktadır. Sermaye yeterliliği rasyoları incelendiğinde,

“Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar) Oranı”, 2008 yılında yüzde 16,5 tir. 2009 yılında yüzde 20,9’ a çıkmıştır. 2010 yılı sonunda ise yüzde 19,2’ ye düştüğü görülmektedir.

Küresel finans krizinin etkisi, özkaynaklardaki artışla sonuçlanmış, oran da yükselmiştir. Aynı nedenle özkaynaklar / toplam aktifler oranı da 2008 yılından başlayarak 2010 yılına kadar artmış; net bilanço pozisyonu / özkaynaklar kalemi ise hem 2009 hem de 2010 yılında artmıştır.

Bilanço yapısına bakıldığında, az da olsa Türk Lirası cinsinden aktiflerin, toplam aktiflerdeki payı 2009 yılında ve 2010 yılında artmış; ayrıca, toplam mevduat içinde TL cinsinden mevduatın payı da yükselmiştir.

Küresel finans krizi süresince, yabancı para kaynak kullanımı kur riskinden dolayı göreceli olarak azalmış, 2009 yılında “toplam mevduat / aktif oranı”nda bir miktar azalma görülmüştür.

Aktif kalitesine bakıldığında, takipteki krediler / toplam kredi ve alacaklar oranı (en kritik kalem) 2009’ da krizin büyük etkisi nedeniyle çok küçük oranda artmış; ancak, 2010 yılına gelindiğinde bu oran azalmaya başlamıştır.

Karlılık yapısına bakıldığında ise, aktif ve özkaynak karlılığının 2009 yılında arttığı görülmektedir.

Tablo 23: “Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Mali Rasyolar (%)”

“Sermaye Yeterliliği”	2008	2009	2010
“Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)”	16,5	20,9	19,2
“Özkaynaklar / Toplam Aktifler”	10,6	13,3	13,4
“(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler”	7,1	9,8	10,3
“Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar”	-8,7	-17,9	-17,8
“(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar”	0,8	0,3	0,3

“Bilanço Yapısı”			
“TP Aktifler / Toplam Aktifler”	68,9	72,8	73,9
“TP Pasifler / Toplam Pasifler”	65,1	68,3	69,4
“YP Aktifler / YP Pasifler”	89,1	85,8	85,5
“TP Mevduat / Toplam Mevduat”	64,3	65,7	69,6
“TP Krediler ve Alacaklar / Toplam Krediler ve Alacaklar”	70,5	72,2	71,5
“Toplam Mevduat / Toplam Aktifler”	66,4	63,5	63,9
“Alınan Krediler / Toplam Aktifler”	10,4	8,8	9,7

“Aktif Kalitesi”			
“Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler”	30,1	35,2	32,1
“Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler”	51,5	47,7	52,9
“Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat”	77,6	75,1	82,8
“Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar”	3,7	5,4	3,7
“Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler ve Alacaklar”	0,7	0,8	0,6
“Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler”	81,2	84,5	84,6
“Duran Aktifler / Toplam Aktifler”	3,5	3,5	3,1
“Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar”	33,0	33,7	33,3

“Likidite”			
“Likit Aktifler / Toplam Aktifler”	26,6	33,0	32,8
“Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler”	43,3	54,3	54,7
“TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler”	14,8	22,8	24,3

“Kârlılık”			
“Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler”	1,7	2,4	2,2
“Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar”	16,4	18,3	16,5
“Sürdürülen Faaliyeler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler”	2,2	3,0	2,7

“Gelir-Gider Yapısı”			
“Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler”	3,5	4,1	3,5
“Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)”	57,0	56,7	58,9
“Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler”	1,9	2,0	2,0
“Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler”	3,0	2,7	2,6
“Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri”	44,1	45,5	44,4
“Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri”	64,6	73,6	76,5

Kaynak: “TBB, Bankalarımız Mayıs 2010, s. II.13”

“TBB, Bankalarımız Mayıs 2009, s. II.13”

Özkaynak kalemlerine ise Tablo 24’ de yer verilmiştir. Buna göre, küresel krizin etkisi sonucunda 2009 yılında özkaynaklarda artış yaşanmıştır. “Sermaye kalemlerinden ödenmiş sermayenin son bir yıllık dönemde yüzde 4,2 arttığı görülmektedir. Sermaye yedekleri, menkul kıymet değerlendirme farklarındaki azalışa bağlı olarak yüzde 8,2 azalmıştır.

2007 yılı sonrasında küresel finansal krizin etkisiyle, kâr yedeklerinde olağanüstü yedeklerin payı önemli ölçüde artmıştır. Özkaynak kalemlerinden kâr ve zarar hesabı yüzde 13,9 azalmıştır”.⁴⁷

Tablo 24: Özkaynak Kalemlerinin Gelişimi

	2008	2009	2010	09.2011	09 %Δ	10 %Δ	09.11-09.10%Δ
Ödenmiş Sermaye	42,3	44,1	48,0	49,2	4,3	8,8	4,2
Sermaye Yedekleri	13,6	18,8	20,4	17,3	38,2	13,8	-8,2
Kâr Yedekleri	37,0	45,9	59,1	75,6	24,1	28,8	27,2
Kâr ve Zarar	12,8	19,5	21,4	14,0	52,3	9,7	-13,9
Geçmiş Yıllar Kâr ve Zararı	-17,6	-17,5	-17,6	-17,9	0,6	-0,6	1,3

Kaynak: “BDDK, Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2011”, S.23, s.26

Görüleceği üzere kriz, güçlü bir mali yapıya ve sermaye yeterliliğine sahip bankaları çok fazla sarsmamaktadır. Bu nedenle, “likitide, kur ve faiz riskine duyarlılığı yüksek olan bankacılık sektöründe risk yönetiminin etkinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır”.⁴⁸

3. KÜRESEL KRİZİN MALİ OLMAYAN ŞİRKETLERE ETKİSİ

“Küresel mali krizin, Türk reel sektörü üzerinde yarattığı etkilerin ölçülmesi noktasında özellikle mali olmayan şirketler bazında göstergelerdeki değişimlerin izlenmesi önem arz etmektedir”.⁴⁹ Dolayısıyla bu bölümde, küresel mali krizin reel sektör olarak ifade edilen mali olmayan şirketlerin üzerinden ekonomiye etkileri incelenecektir. Bu

⁴⁷ BDDK Finansal İstikrar Raporu, 2011:25

⁴⁸ ÇİNKO ve AK, 2009:81

⁴⁹ “Mali olmayan kuruluşlar, mal ve hizmet üreten şirketler ve ortaklıklardan oluşmaktadır. Sermaye sahiplerinin kamu veya özel olup olmadığına bakılmaksızın ticari faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbürleri, ticari şirketler (anonim, limited ve diğer şirketler), bireysel işletmeler, kooperatifler olarak sınıflandırılmaktadır”.

kapsamda, öncelikle genel olarak şirketler kesiminin faaliyetlerindeki gelişmeler hakkında fikir veren; kurulan ve kapanan şirket sayıları, karşılıksız çıkan çekler, özel sektör sabit sermaye yatırımları, ülkemize gelen uluslararası doğrudan yatırımlardaki gelişmeler incelenecek, ardından da reel kesim üretici sektörlerle etkileri değerlendirilecektir.

3.1. Krizin Şirketler Kesimine Genel Etkileri

Bu bölümde, şirketler kesminin geneliyle ilgili mevcut göstergeler üzerinden küresel krizin reel kesim üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu bağlamda, Kurulan ve kapanan şirket sayısındaki değişimler, karşılıksız çıkan çekler, reel kesim güven endeksindeki gelişmeler, uluslararası doğrudan yatırımlardaki gelişmeler ile özel kesim sabit sermaye yatırımlarındaki gelişmeler incelenecektir.

3.1.1. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısındaki Değişimler

Ekonomideki gidişat, kurulan ve kapanan şirket sayısındaki değişim izlenerek gözlemlenebilmektedir.

Tablo 25: Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (2008-2013)

Yıllar	Kurulan Şirket Sayısı	Değişim Oranı	Kapanan Şirket Sayısı	Değişim Oranı
2007	55 350	...	9 954	...
2008	49 003	-11,5	9 578	-3,8
2009	43 239	-11,8	10 402	8,6
2010	50 432	16,6	11 400	9,6
2011	53 409	5,9	13 095	14,9
2012	38 887	-27,2	14 168	8,2
2013	49 028	26,1	15 538	9,7
2014	57 710	17,7	14 002	-9,9
2015	66 701	15,6	12 114	-13,5
2016	63 709	-4,5	11 038	-8,9
2017	72 871	14,4	13 517	22,5

Kaynak: TÜİK, TOBB.

Tablodan da görüleceği üzere, krizin etkisinin hissedilmesiyle beraber, bir önceki yıla göre, kurulan şirket sayısında 2008 yılında yüzde 11,5 oranında azalma vardır. 2009 yılında yüzde 11,8’ lik bir azalış meydana gelmiştir. Kapanan şirket sayısı da bir önceki yıla göre 2009 yılında yüzde 8,6 oranında artmıştır.

3.1.2. Karşılıksız Çıkan Çek Sayısı

Şirketlerin ödeme taahhütlerine bağlılığı ve yükümlülüklerini yerine getirebilme noktasında önemli bir gösterge olan karşılıksız çıkan çek sayılarında küresel mali krizle beraber ciddi bir artışın sözkonusu olduğu görülmektedir.

Tablo 26: 2007-2013 Karşılıksız Çek Sayıları

Yıllar	Banka Bildirimleri ⁽¹⁾	Banka Ödeme Bildirimleri ⁽²⁾
2007	1.324.664	829.146
2008	1.537.194	912.178
2009	1.756.825	1.042.021
2010	860.085	509.132
2011	581.033	301.305
2012	943.300	408.378
2013	748.041	300.673

Kaynak: TCMB, Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi

(1) “Bankalarca TCMB’ye yapılan bildirimlere göre duyurusu yapılan karşılıksız çek adedini göstermektedir”.

(2) “Bankalarca TCMB’ ye yapılan bildirimlere göre duyurusu yapılan karşılıksız kaldıktan sonra ödenmiş çek adedini göstermektedir”.

Krizin etkilerinin artmasıyla beraber, bankaların bildirimleri doğrultusunda duyurusu yapılan karşılıksız çek sayısı, 2007 yılına göre 2008-2009 döneminde artmış,

2010 yılında krizin etkilerinin nispeten yavaşlamasıyla, 2013 yılına kadar düzenli bir şekilde azalmıştır.

3.1.3. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

Özel sektör sabit sermaye yatırımları, küresel finans krizinden daha az etkilenmiştir.

Tablo 27: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (2007-2017)

Yıllar	Milyon TL
2007	150.891
2008	153.033
2009	124.813
2010	164.326
2011	233.706
2012	231.205
2013	244.463
2014	276.235
2015	310.661
2016	362.221
2017	376.616

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Özel sektör sabit sermaye yatırımları, 2008 yılında 153 milyar TL iken 2009 yılında yüzde 18,4 azalarak 124,8 milyar TL' ye düşmüştür.

3.1.4. Uluslararası Doğrudan Yatırımlardaki Gelişmeler

Uluslararası doğrudan yatırımlarda kriz dolayısıyla meydana gelen azalış, krizin etkilerinin yavaşladığı takip eden yıllarda bile devam etmektedir.

Tablo 28: 2007-2017 Uluslararası Doğrudan Yatırım

Yıllar	Milyon ABD \$
2007	22.047
2008	19.851
2009	8.585
2010	9.099
2011	16.182
2012	13.744
2013	13.563
2014	13.119
2015	18.002
2016	13.343
2017	10.830

Kaynak: TCMB

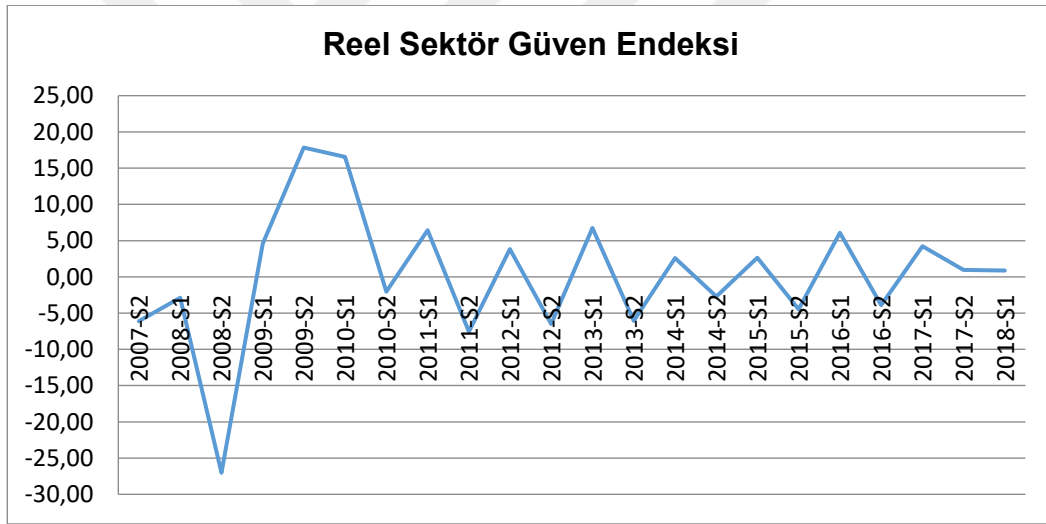
Tablodan da anlaşılacağı üzere, kriz uluslararası doğrudan yatırımlar üzerindeki en büyük etkisini 2009 yılında göstermiş ve ilerleyen yıllarda da kriz öncesi seviyeye tekrar ulaşamamıştır. Bu durum, Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ekonomilere olan güvenin azalmasının yanı sıra, temel olarak, ana fon sağlayıcısı ülkelerde yaşanan derin mali kriz sebebiyle, uluslararası yatırımcıların, yurtdışında yeni yatırımlara yönelmek yerine, ABD ve AB ülkelerinde çok hızlı bir şekilde düşen varlık fiyatlarına yatırım yolunu tercih etmelerinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, uluslararası doğrudan yatırımlardaki gelişmeler hem Türkiye' de hem gelişmekte olan ülkelerde benzer bir yol izlemiştir.

3.1.5. Reel Sektör Güven Endeksi

İmalat sanayinde faaliyet gösteren, belirli sayıdaki işyerinde Merkez Bankası tarafından yapılan İktisadi Yönelim Anketi sonuçları üzerinden oluşturulan bir endekstir.

Endeksi oluşturan ankette; üretim hacmine, ihracat sipariş miktarına ve toplam istihdama (gelecek üç aydaki), mevcut mamul mal stokuna, mevcut toplam sipariş miktarına, genel gidişata ve sabit sermaye yatırım harcamasına ilişkin sorulara yer verilmektedir.

Şekil 40: Reel Sektör Güven Endeksi

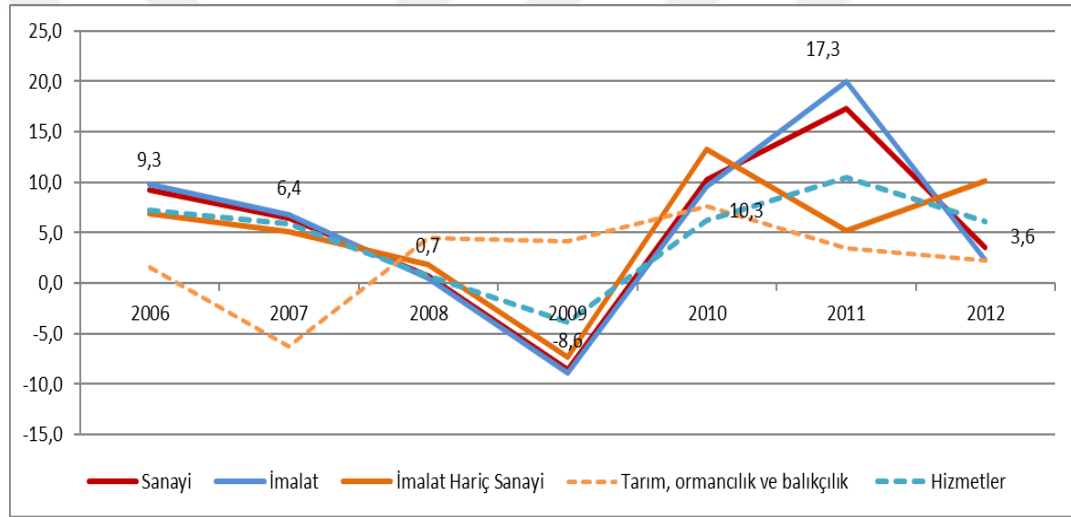
Kaynak: TCMB

Yukarıdaki şekil incelendiğinde; küresel krizin başlamasıyla beraber, reel sektör temsilcilerinin ekonomik faaliyetlere ilişkin güvenlerinin azalmaya başladığı ve endeksin 2008 yılının ikinci altı ayında dip yaptığı görülmektedir. Ancak, reel sektör güven endeksinde hızlı bir toparlanmanın olduğu ve bunun Türkiye'nin krizden çıkış sürecini hızlandırdığı değerlendirilmiştir.

3.2. Küresel Krizin Reel Sektör Üretimine Etkisi

Bu krizin, reel sektör üretimine etkisi, üretim sektörleri ekseninde ele alınacaktır. Bu kapsamda, tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, enerji, turizm ile toptan ve perakendecilik sektörülerinin katma değerinde 2007-2012 döneminde kaydedilen gelişmeler ele alınacaktır. Bu kapsamda, sözkonusu sektörlerin reel büyümesi ve toplam GSYH içerisindeki paylarındaki gelişmeler incelenecektir.

Şekil 41: Üretim Sektörlerindeki Gelişmeler (2006-2012)

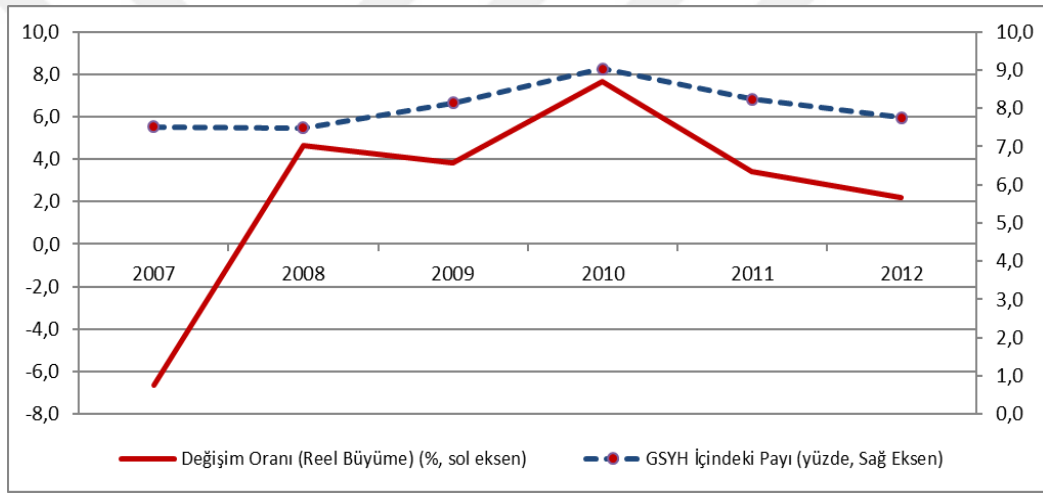
Kaynak: TÜİK.

Küresel krizin reel kesim üzerindeki etkileri üretici sektörler bağlamında genel olarak incelendiğinde, krizin imalat ve diğer sanayi sektörlerinin reel büyüme hızları üzerinde ciddi olumsuz etkilerinin olduğu, hizmetler sektörü büyüme hızının ise daralma ve büyüme dönemlerinde sanayi kesimine göre daha ılımlı bir seyir izlediği, tarım sektörü üretiminin ve büyüme hızının ise küresel kriz etkilerinden ve genel ekonomideki gelişmelerden bağımsız hareket ettiği görülmektedir.

3.2.1. Küresel Krizin Tarım Sektörüne Etkileri

Küresel krizin tarım sektörüne etkileri incelendiğinde, tarım sektörünün geleneksel ve hava koşullarına bağlı üretim yapısı ve diğer sektörlerle oranla yurtdışı piyasalardan görece kopuk oluşu, küresel krizin tarım sektörüne olumsuz etkilerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Kriz döneminde tarım sektöründeki gelişmeleri gösteren Şekil aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 42: Tarım Sektöründeki Gelişmeler (2007-2012)

Kaynak: TÜİK

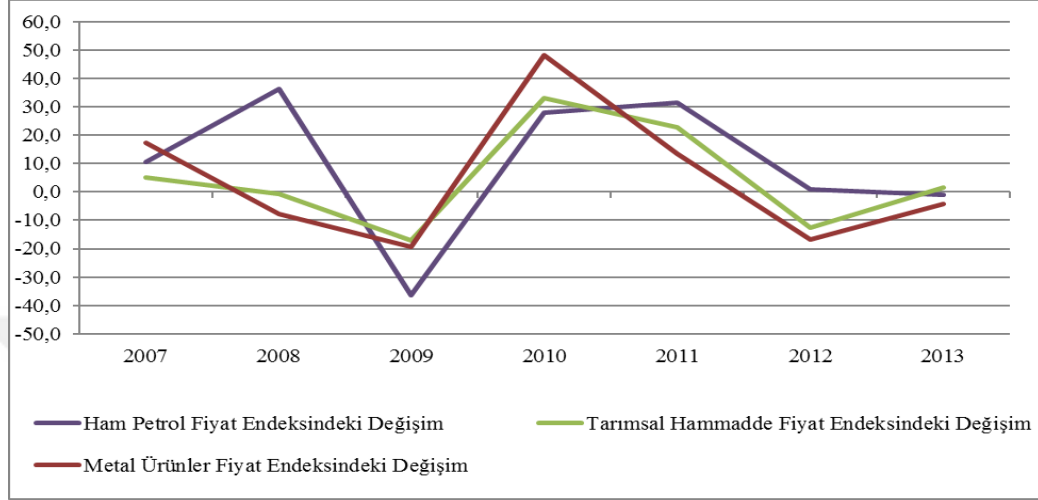
Yukarıdaki şekilden de görüleceği üzere, tarım sektörünün reel büyüme oranındaki pozitif rakamlar sayesinde sektörün toplam GSYH içerisindeki payının 2009 yılında az da olsa artmasını sağlamıştır.

3.2.2. Küresel Krizin Madencilik Sektörüne Etkileri

Küresel krizin madencilik sektörüne etkileri incelendiğinde, madencilik sektörünün yurtdışı talepteki ve uluslararası fiyatlardaki gelişmelere oldukça duyarlı olması sebebiyle

küresel krizin sözkonusu sektörü derinden etkilediği görülmektedir. Madencilik sektöründeki daralma esas olarak yurtdışı fiyatlar kanalıyla etkilenmiş olup bu çerçevede, yurtdışı emtia fiyatlarındaki gelişmeler aşağıdaki şekilde sunulmaktadır.

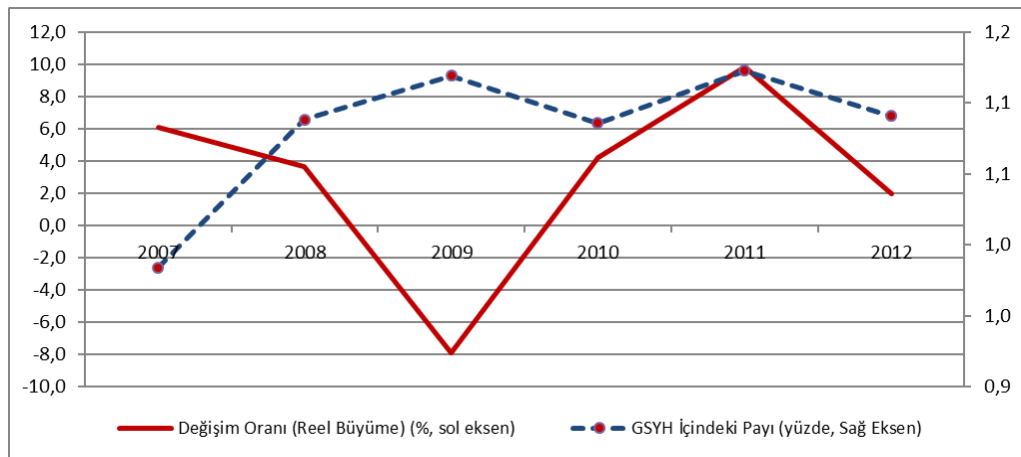
Şekil 43: Yurtdışı Emtia Fiyatlarındaki Gelişmeler

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Ocak 2018.

Emtia fiyatları, 2008 yılında yüzde 7,8 oranında, 2009 yılında da yüzde 19,2 oranında gerilemiştir. Ham petrol fiyatları ise, küresel çapta üretim ve dış ticaretteki daralmaya bağlı olarak yüzde 36,2 oranında düşüş kaydetmiştir. Madencilik sektörünün katma değer düşüşünde temelde uluslararası emtia fiyatlarındaki gerileme önemli bir rol oynamıştır.

Şekil 43: Madencilik Sektöründeki Gelişmeler (2007-2012)

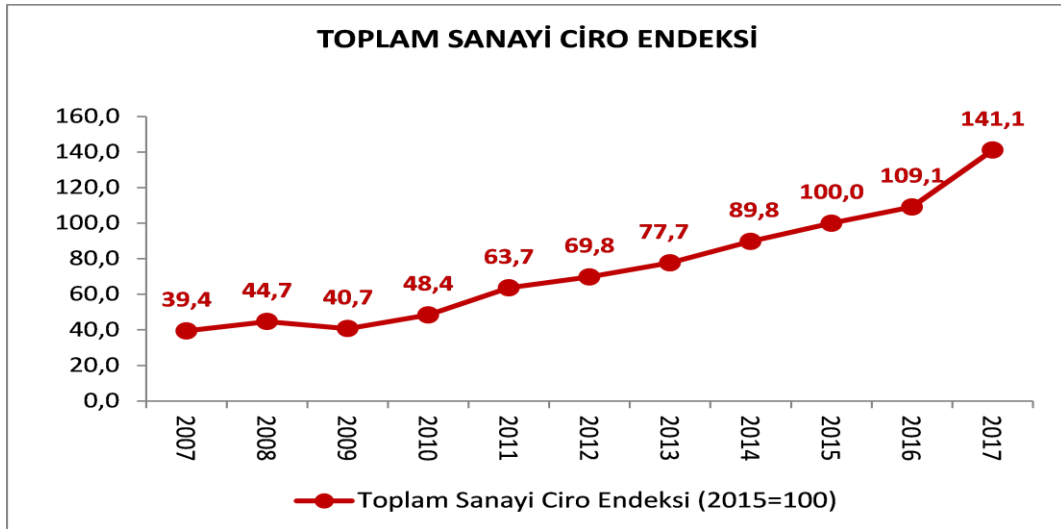
Kaynak: TÜİK

Madencilik sektörü üretimi 2009 yılında yüzde 7,9 oranında gerilemiştir. Sektör katma değeri 2010 yılında yüzde 4,2 oranında artarak yeniden toparlanma eğilimine girmiştir. Bununla beraber, imalat sanayiinin boyutunun büyük olması ve buradaki güçlü daralma madencilik sektörünün 2008 yılındaki yüzde 1,09 seviyesinde olan GSYH içerisindeki payını 2009 yılında yüzde 1,12 seviyesine önemsiz sayılabilecek ölçüde artırmıştır.

3.2.3. Küresel Krizin İmalat Sanayiine Etkileri

Sanayi sektöründeki ciro değişimlerini ortaya koyabilmek amacı ile hazırlanan sanayi ciro endeksindeki gelişmeler incelendiğinde, küresel krizin etkilerinin güçlü bir şekilde hissedildiği 2009 yılındaki pozitif yüzde 5,4 fiyat artışına rağmen ciro endeksinin 44,7 seviyesinden 40,7 seviyesine gerilediği ve sanayi kesiminin satışlarının küresel krizden ciddi ölçüde olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Şekil 44: Sanayi Ciro Endeksi

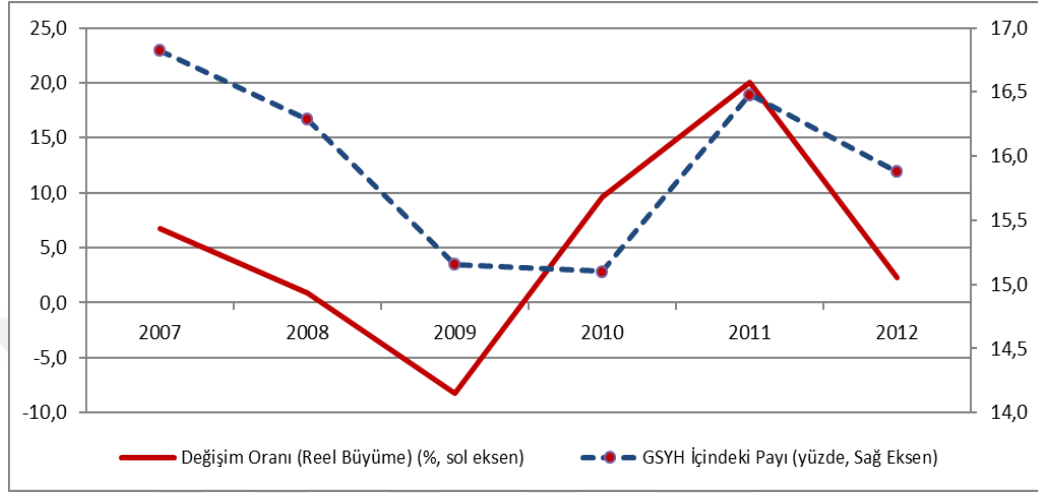
Kaynak: TÜİK

Ülkemiz üretim ve ihracatının lokomotifi olan imalat sanayii küresel krizin en fazla etkilediği sektör olmuştur. İmalat sanayii üretimi 2008 yılı son çeyreğindeki güçlü

daralmanın etkisiyle, sektörün üretim hacmi 2008 yılında yüzde 0,8 oranında artmış, 2009 yılına gelindiğindeyse yüzde 8,2 oranında daralmıştır.

Şekil 45: İmalat Sanayii Sektöründeki Gelişmeler (2007-2012)

Kaynak: TÜİK.

GSYH içerisindeki imalat sanayiinin toplam payının, 2007 yılında yüzde 16,8' e, 2008 yılında yüzde 16,3' e, 2009 yılında yüzde 15,2 seviyesine gerilediği görülmektedir.

İmalat sanayii kapasite kullanım oranı verileri incelendiğinde, fiziki kapasiteye göre gerçekleşen kapasite kullanımının, küresel krizin etkisini hissettirmeye başladığı 2008 yılında azalışa geçtiği ve 2009 yılında en düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

Sanayi kesiminde uygulanan politikaların, kısa dönemdeki etkilerinin anlaşılabilmesi için, hesaplanan sanayi üretim endeksi değerleri ve buradaki değişimler üzerinden, imalat sanayii ve alt sektörleri üretimindeki gelişmeler incelendiğinde ise sanayiideki gelişmelere yön veren sektörel dinamikler anlaşılabilir.

Krizin reel sektöre etkileri, önemli ölçüde dış ticaret talebi ve bozulan beklentiler kanalıyla imalat sanayii alt sektörleri üzerinden gerçekleşmiştir. Küresel krizin imalat sanayii alt sektörleri üzerindeki olumsuz etkilerinin kapasite kullanım oranı verileri ile sanayi üretim endeksi verilerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 29: İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranları (%)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kapasite Kullanım Oranı	80,2	76,7	65,2	72,6	75,4	74,2
Ara Malı	81,2	77,1	67,7	75,9	77,7	76,1
Yatırım Malı	82,3	79,6	57,6	68,8	74,9	72,3
Tüketim Malı	74,4	71,8	68,2	71,7	72,5	73,0
Dayanıklı Tüketim Malı	73,9	67,9	66,1	70,7	74,5	73,6
Dayanıksız Tüketim Malı	74,6	72,7	68,7	71,9	72,1	72,9

Kaynak: TÜİK

Öncelikle, ürünlerin kullanım amacına (BEC) sınıflandırmasına göre imalat sanayii kapasite kullanım oranları ele alındığında, kapasite kullanım oranında en ciddi azalmanın yatırım malları üretimi gerçekleştiren işletmelerde görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bu sektörler, makine imalatı ve ulaşım araçları sektörlerindeki güçlü daralmaya işaret etmektedir.

Tablo 30: İmalat Sanayii Alt-Sektörleri Kapasite Kullanım Oranlarındaki Değişim

	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı	-4,4	-14,9	11,2	3,9	-1,6
Gıda ve içecekler	-1,9	-4,9	2,3	-1,3	1,4
Gıda ürünler imalatı	-3,2	-7,1	2,8	0,0	2,0
İçeceklerin imalatı	-5,7	-0,1	4,5	-2,4	1,3
Giyim eşyası imalatı	-5,5	-6,7	10,6	1,5	1,7
Deri ve ilgili ürün imalatı	-0,1	-7,5	16,5	7,8	-0,9
Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	-9,2	-11,1	13,8	1,5	-2,4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	-5,6	-9,9	6,5	1,9	0,6
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	-2,4	2,6	3,2	-5,2	-3,6
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	-4,4	-33,5	13,4	14,5	1,8
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	-1,2	-4,8	16,6	2,7	-2,6
Temel eczacılık ürünleri ve malzeme imalatı	-4,5	-5,7	2,0	3,4	-5,5
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	-2,3	-13,6	13,5	4,3	-5,3
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	-6,4	-14,1	14,4	4,6	-3,1
Ana metal sanayii	-3,3	-15,3	9,6	1,4	-0,4
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (Makine ve teçhizat hariç)	-5,3	-17,6	16,5	6,6	0,5
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	-12,2	8,9	7,1	2,1	-0,8
Elektrikli teçhizat imalatı	-4,7	-12,7	7,4	7,0	-0,7
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	-4,3	-23,9	23,8	8,9	0,2
Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı	-3,0	-31,0	21,5	9,5	-7,4
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	-0,3	-21,4	0,5	6,8	2,3
Mobilya imalatı	-3,4	-2,4	5,3	3,0	-3,8
Diğer imalatlar	-9,7	-16,5	2,3	13,9	-4,4
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	20,4	-11,8	18,3	10,3	0,4

Kaynak: TÜİK

Tablo 31: İmalat Sanayii Üretim Endeksindeki Gelişmeler

	İmalat Sanayi Üretim Endeksi						Değişim (%)				
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11
İmalat Sanayi	100,0	98,5	87,3	100,0	110,5	113,0	-1,5	-11,3	14,5	10,5	2,3
Gıda ürünleri imalatı	87,7	90,6	90,3	100,0	106,9	110,7	3,3	-0,4	10,8	6,9	3,5
İçeceklerin imalatı	85,3	91,6	89,8	100,0	101,9	110,0	7,4	-1,9	11,3	1,9	8,0
Tütün ürünleri imalatı	109,4	117,1	115,3	100,0	97,3	116,7	7,0	-1,5	-13,3	-2,7	20,0
Tekstil ürünleri imalatı	116,8	102,8	90,4	100,0	102,1	106,5	-12,0	-12,0	10,6	2,1	4,3
Giyim eşyaları imalatı	107,8	97,6	89,3	100,0	98,8	104,9	-9,5	-8,5	12,0	-1,2	6,2
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	95,7	91,1	83,4	100,0	103,3	99,5	-4,8	-8,5	20,0	3,3	-3,7
Ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	78,3	84,0	84,2	100,0	113,0	113,1	7,3	0,3	18,7	13,0	0,1
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	89,1	90,2	88,3	100,0	109,5	114,7	1,2	-2,1	13,3	9,5	4,8
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	88,3	91,2	94,2	100,0	120,1	123,6	3,2	3,3	6,1	20,1	2,9
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	118,3	118,8	94,2	100,0	108,4	110,7	0,4	-20,7	6,1	8,4	2,1
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	89,0	83,4	83,0	100,0	107,0	108,8	-6,3	-0,5	20,5	7,0	1,7
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	90,9	98,8	101,4	100,0	109,5	123,2	8,7	2,7	-1,4	9,5	12,4
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	94,0	91,3	83,0	100,0	112,1	111,9	-2,8	-9,2	20,5	12,1	-0,2
Diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı	101,3	99,2	87,3	100,0	106,2	106,5	-2,1	-12,0	14,5	6,2	0,2
Ana metal sanayii	108,2	106,0	89,7	100,0	111,2	117,0	-2,1	-15,3	11,5	11,2	5,2
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (Makine ve teçhizat hariç)	104,9	98,2	83,4	100,0	119,7	126,7	-6,4	-15,1	20,0	19,7	5,9
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	133,1	114,0	95,6	100,0	107,4	123,3	-14,4	-16,1	4,6	7,4	14,8
Elektrikli teçhizat imalatı	87,5	86,4	85,5	100,0	113,5	116,3	-1,3	-1,0	16,9	13,5	2,5
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	103,7	99,4	76,6	100,0	128,4	129,7	-4,2	-22,9	30,6	28,4	1,0
Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı	99,3	105,5	73,9	100,0	117,8	111,9	6,2	-30,0	35,4	17,8	-5,0
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	223,4	256,8	140,8	100,0	127,1	107,9	15,0	-45,2	-29,0	27,1	-15,1
Mobilya imalatı	86,4	97,4	90,2	100,0	116,9	106,2	12,7	-7,4	10,9	16,9	-9,1
Diğer imalatlar	82,5	97,7	92,3	100,0	108,3	113,7	18,5	-5,6	8,4	8,3	5,0
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	167,9	131,0	96,8	100,0	104,9	98,6	-21,9	-26,1	3,3	4,9	-6,0

Kaynak: TÜİK

İmalat sanayii alt-sektörleri kapasite kullanım oranlarındaki gelişmeler incelendiğinde ise, 2008 yılında krizin etkilerinin alt sektörlerde belirgin bir şekilde görüldüğü, 2009 yılında ise daralmanın keskinleştiği, küresel krizden dış ticaret kanalı üzerinden en fazla etkilenen sektörlerin ise motorlu kara taşıtları imalatı, diğer ulaşım araçları, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, ana metal sanayii ile tekstil ve giyim eşyaları imalatı sektörlerinin olduğu görülmektedir.

“Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı” sektörünün kapasite kullanım oranı 2008 yılında yüzde 3 gerilemiştir. 2009 yılında -bir önceki yıla göre- yüzde 31 azalmıştır.

Sektörün sanayi üretim endeksi ise 2009 yılında yüzde 30 gerilemiştir.

Yine, 2009 yılında, “diğer ulaşım araçları imalatı” sektörünün kapasite kullanım oranı yüzde 21,4 ve sanayi üretim endeksi yüzde 45,4 oranında gerilemiştir.

Sözkonusu sektörlerin üretiminin önemli ölçüde ihracata yönelik gerçekleştirilmesi ve Türkiye’ nin yoğun olarak ihracatı olan AB pazarında talepte oluşan büyük daralmadır. Motorlu taşıtlardaki ÖTV indirimi, ithal araçların talebini önemli ölçüde artırmış, yurtiçi motorlu taşıt üretimine etkisi sınırlı kalmıştır. Bununla beraber, ÖTV indirimi sonucunda, hem motorlu kara taşıtları sektörünün hem de diğer ulaşım araçları imalatı sektörünün tamamen çöküşü engellenmiştir.

“Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı” sektörünün kapasite kullanım oranı da 2008 yılında yüzde 4,4 gerilemiştir. Sektörün kapasite kullanım oranı 2009 yılında yüzde 33,5, SÜE de yüzde 20,7 oranında gerilemiştir. Bu gelişmede, yurtiçi

ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması ve buna bağılı olarak ulaştırma sektöründeki daralmanın yanında, fiyat seviyesindeki gelişmeler gerekçesi ile mali otoritenin ÖTV artışına bağılı fiyat artışı sebebiyle azalan akaryakıt talebinin önemli bir etkisi olmuştur.

Bunun yanında, ana metal sanayii sektörünün KKO ve SÜE endeksinin 2009 yılında aynı seviyede yüzde 15,3 oranında gerilediğı görölmektedir. Bu gelişmede, sektörün girdi sağladığı inşaat ve motorlü kara taşıtları sektörleri kaynaklı düşen yurtiçi talep ile düşen emtia fiyatları, daralan yurtdışı talebin kümülatif bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, tekstil ürünleri imalatındaki daralmanın 2008 yılında etkili olduğu ve 2009 yılında da devam ettiği görölmektedir. Sektörün SÜE'ndeki daralma her iki yılda da 12 seviyesinde gerçekleşmiştir. Giyim eşyaları imalatı sektöründe de ciddi bir daralma meydana gelmiştir. Sektörün KKO oranı, 2008 yılında yüzde 5,5 azalmıştır. 2009 yılında yüzde 6,7 oranında düşmüş, üretim endeksi ise 2008 yılında yüzde 9,5 ve 2009 yılında 8,5 oranında düşmüştür. Sözkonusu sektörlerin üretimine olan yurtiçi ve yurtdışı talepteki düşmeden kaynaklanan bu daralma, ilave bir tedbir alınmadığından, özellikle, işsizliğin artışı ve hanehalkı gelirleri üzerinden küresel krizin sosyal hayat ve ekonomideki olumsuz etkilerinin daha güçlü bir şekilde hissedilmesine yol açmıştır.

Krizin, kayıtlı medyanın çoğaltılması ve temel eczacılık ürünleri imalatı sektörlerine olumsuz bir etkisin olmadığı görölmektedir. Bu gelişmede, kayıtlı medya üretiminde kullanılan girdilerin dış kaynaklı olması ve bunların fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Temel eczacılık ürünleri imalatının ise ürünlerin zorunlu mallar kategorisinde olması ve kamunun en büyük finansman kaynağı olması sayesinde sektörün krizden olumsuz etkilenmediğı görölmektedir.

3.2.4. Küresel Krizin Enerji Sektörüne Etkileri

Küresel krizin enerji sektörüne etkileri, enerji sanayii üretim endeksindeki gelişmelerin sunulduğu Tablo 23 bağlamında değerlendirildiğinde, sektör üretiminin 2009 yılında yüzde 4 oranında gerilediği görülmektedir. Bu gelişmede, sektör üretimini girdi olarak kullanan sanayi sektöründeki daralmanın etkisinin olduğu değerlendirilmektedir.

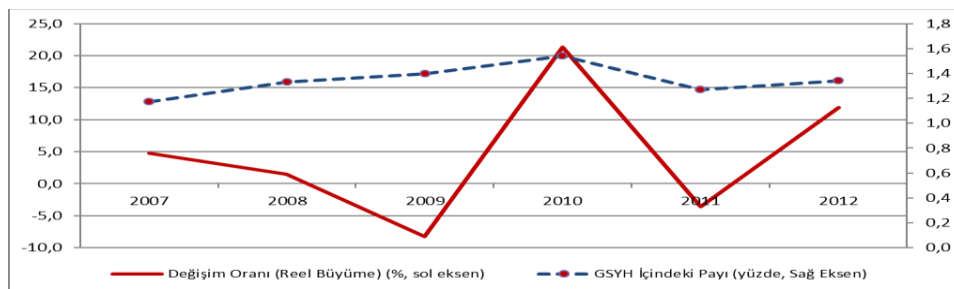
Tablo 32: Enerji Sanayii Üretim Endeksindeki Gelişmeler

	Enerji	Yıllık Değişim Oranı (%)	Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	Yıllık Değişim Oranı (%)
2006	87,6	7,2	83,7	8,6
2007	94,1	7,4	91,0	8,7
2008	98,2	4,4	94,5	3,8
2009	94,3	-4,0	92,3	-2,3
2010	100,0	6,0	100,0	8,3
2011	107,3	7,3	108,6	8,6
2012	110,6	3,0	113,7	4,7

Kaynak: TÜİK

Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım sektöründeki gelişmeleri gösteren aşağıdaki 41 No.lu Şekil incelendiğinde sektörün reel büyümesinin 2008 ve 2009 yıllarında yaklaşık olarak GSYH'daki genel gelişmelerle paralel bir seyir izlediği görülmektedir.

Şekil 46: Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım sektöründeki gelişmeler (2007-2012)

Kaynak: TÜİK

Küresel krizin enerji sektörüne etkileri, elektrik enerjisi üretiminin enerji kaynaklarına göre dağılımını gösteren Tablo 33 ekseninde değerlendirildiğinde ise elektrik üretiminin, yüzde 1,8 oranında daraldığı, bu daralmadan su ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yapılan üretimin olumsuz etkilenmediği, buna karşılık linyit, taşkömürü ve termik santral kaynaklı üretimde ciddi daralma olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

	Elektrik Enerjisi Üretim Miktarı		“Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (%)”						
	Toplam	Değişim Oranı	Linyit	Taşkömürü	Akaryakıt	Doğalgaz	Termik	Hidrolik	Yenilenebilir Enerji ve atıklar
	GWh	%	%	%	%	%	%	%	%
2006	176.300	8,9	18,4	8,1	2,5	45,8	74,8	25,1	0,2
2007	191.568	8,7	20,0	7,9	3,4	49,6	81,0	18,7	0,4
2008	198.418	3,6	21,1	8,0	3,8	49,7	82,7	16,8	0,6
2009	194.813	-1,8	20,3	8,3	2,5	49,3	80,6	18,5	1,2
2010	211.208	8,4	17,0	9,0	1,0	46,5	73,8	24,5	1,9
2011	229.395	8,6	16,9	11,9	0,4	45,4	74,8	22,8	2,6
2012	239.497	4,4	14,5	13,9	0,7	43,6	73,0	24,2	3,1
2013	240.154	0,3	12,6	14,0	0,7	43,8	71,6	24,7	4,2

Kaynak: TÜİK.

3.2.5. Küresel Krizin İnşaat Sektörüne Etkileri

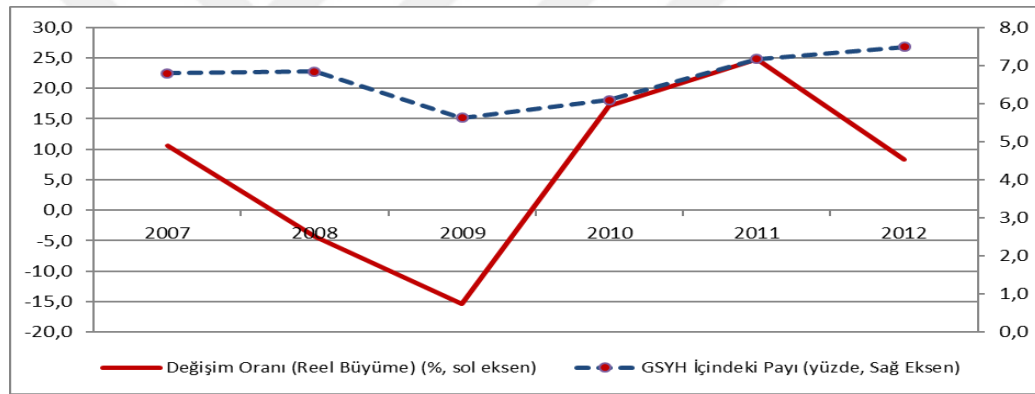
Aşağıdaki Şekle göre, küresel krizin inşaat sektörüne etkileri, sektörün reel büyümesi ve GSYH içerisindeki payı değerlendirildiğinde, sektörün bozulan beklentiler ve

finansman imkânlarındaki ani daralma ile 2008 yılında yüzde küçülmüştür. Sektörün 2009 yılında da yüzde 15,4 oranında daraldığı görülmektedir.

Buna karşılık, para politikası otoritesi olan TCMB'nin gecikmeli de olsa para politikası faiz oranını düşürmesi ve buna bağlı olarak finansman imkânlarındaki iyileşme sayesinde ve kriz kapsamında kamu tarafından konut sektörüne yönelik harç indirimlerin de katkısıyla sektörün krizden hızlı bir şekilde çıktığı ve 2010 yılında yüzde 17,1 oranında büyüdüğü görülmektedir.

Şekil 47: İnşaat sektöründeki gelişmeler (2007-2012)

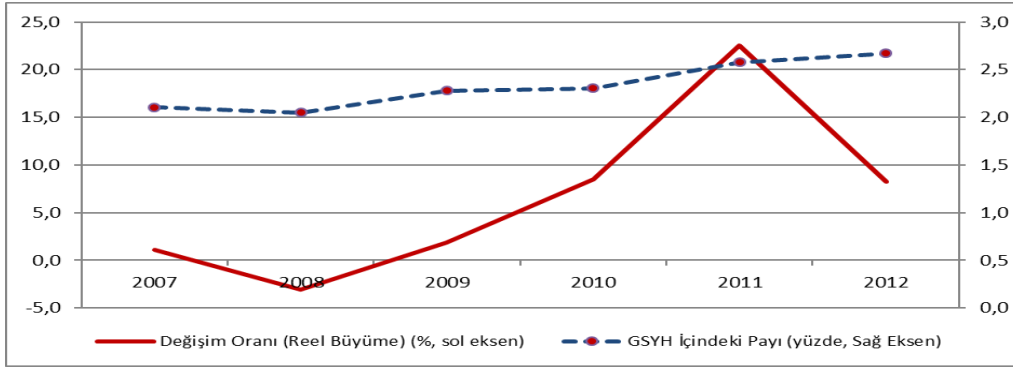

Kaynak: TÜİK

3.2.6. Küresel Krizin Turizm Sektörüne Etkileri

Konaklama hizmetleri, otel ve lokantalar sektöründeki gelişmeler ekseninde değerlendirildiğinde ise küresel krizin turizm sektörüne olumsuz etkilerinin sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir. 2008 yılında sektör yüzde 3,1 oranında daralırken, 2009 yılına gelindiğinde yüzde 1,8 oranında büyümüştür.

Şekil 48: Turizm sektöründeki gelişmeler (2007-2012)

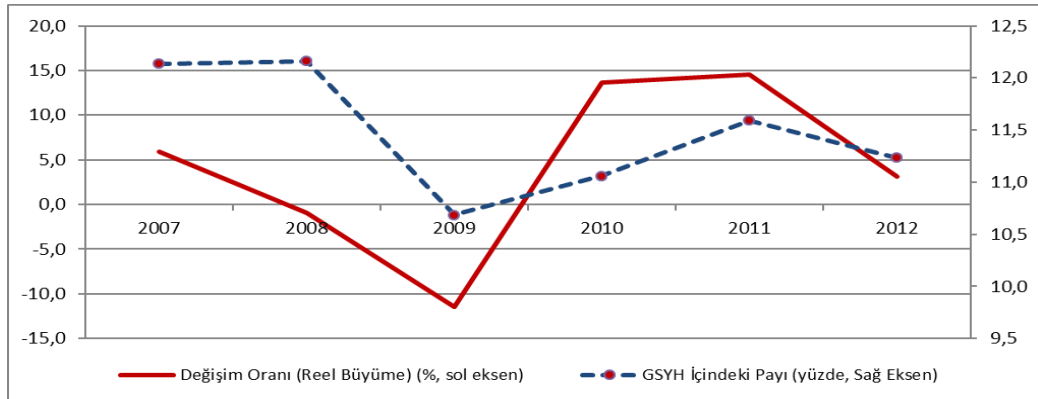

Kaynak: TÜİK

3.2.7. Küresel Krizin Ticarete Etkileri

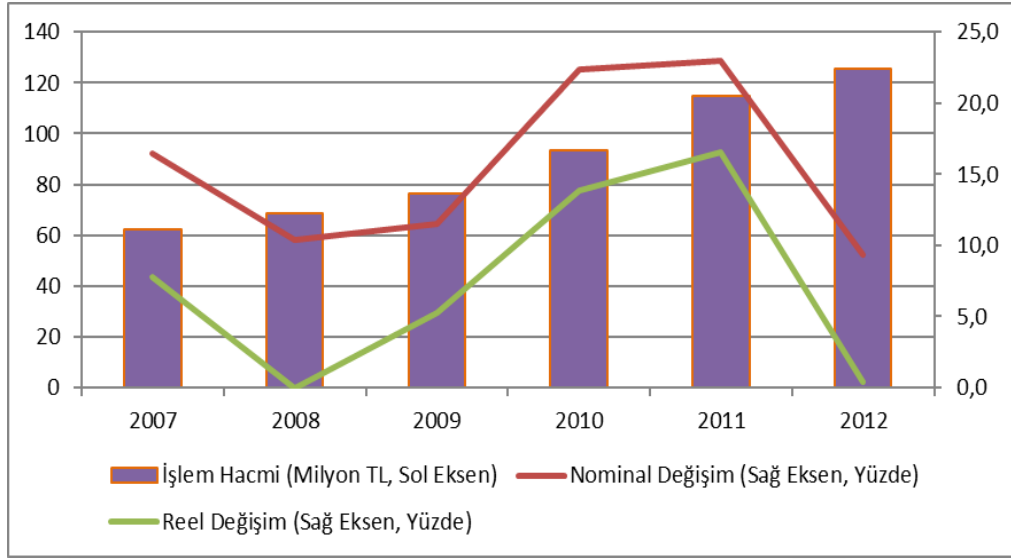
Hizmetler sektörü içerisinde yurtiçi talebin en önemli göstergelerinden biri olan toptan ve perakende ticaret sektöründeki gelişmeler sektörün reel büyümesi, GSYH içerisindeki payı ve ticaret borsalarındaki işlem hacmi ekseninde değerlendirildiğinde, sektörün 2008 yılında yüzde 1 daraldığı görülmektedir. 2009 yılında ise yüzde 11,4 oranında daraldığı, buna karşılık yine ekonomideki gelişmelerin öncüsü olarak 2010 yılında yüzde 13,7 oranında gelişme gösterdiği görülmektedir.

Şekil 49: Toptan ve Perakende Ticaret Sektöründeki Gelişmeler (2007-2012)

Kaynak: TÜİK.

Şekil 50: Ticaret Borsaları İşlem Hacmindeki Gelişmeler

Kaynak: TOBB Ticaret Borsaları ve TÜİK fiyat istatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır

Ticaret borsaları işlem hacmindeki gelişmeler bağlamında krizin etkileri değerlendirildiğinde ise, ülke ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak sürekli artma eğiliminde olan ticaret borsaları işlem hacminin nominal olarak arttığı, buna karşılık artış oranının sınırlı kaldığı, fiyat etkileri giderildiğinde ise 2008 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak aynı seviyede kaldığı, 2009 yılında ise reel olarak yüzde 5,3 oranında artış kaydettiği görülmektedir.

Bu gelişmenin, Türkiye'nin krizden en hızlı çıkan ülkeler arasında yer almasının bir işareti olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ

2008 küresel finansal krizinin, ABD ve AB üyesi gelişmiş ekonomileri de kapsayan bir küresel işsizlik krizine dönüşmesi uzun zaman almamıştır. Kriz sonrası dönemde, birçok ülkede, makroekonomik göstergelerde ciddi bozulmalar baş göstermiştir. Avro bölgesindeki ekonomilerin krizden çıkmalarının zaman alması ve yaşadıkları ekonomik durgunluk, Türkiye ekonomisine iç ve dış talebin düşmesi ile üretim ve istihdam seviyesinin daralması şeklinde yansımıştır.

Krizin, Türkiye ekonomisi üzerindeki ilk etkisi, ekonomik büyüme göstergesinde 2009 yılında yüzde 4,8 oranında bir daralma sonucu görülmüştür. Bunun üzerine, Türkiye en çok dış ticareti bulunan AB ülkeleri yerine, alternatif pazar arayışına girmiştir. Yılın son çeyreğiyle beraber gerek iç talebin canlanması gerekse ihracattaki artış ekonominin yönünü pozitif çevirerek büyüme sürecine girmesini sağlamıştır.

Diğer ülkeler, nasıl ekonomik krize önlem olarak maliye politikasını gevşetme yoluna gitmişse Türkiye ekonomisi de aynı yolu izlemiştir. Bu amaçla, bazı vergilerde indirimle gidilmiş, harcamaları artırarak üretim ve istihdamın azalması önlenmek istenmiştir. Alınan önlemlerle beraber, Türkiye ekonomisi hızla toparlanmaya başlamış ve ekonomik büyüme 2009 yılında negatif iken, 2010 yılında pozitif dönmüştür.

Krizde yaşanan tecrübeler, büyüme ve enflasyon konusunda gerek para gerek maliye gerekse gelir politikalarının tam bir uyum içerisinde yürütülmesini ve yapısal reformların bir an önce yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de zaten küresel finans krizi öncesinde önemli bir sorun olan cari açık ve işsizlik, kriz sonrasında daha da önem kazanmış ve çözülmesi önem arz eden bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat, yapısal özellik taşımaları sebebiyle, bu sorunların kısa vadede çözülmesi mümkün olmayıp, daha ziyade uzun vadeli politikalarla çözülmesi mümkün olabilecektir.

Bütçenin özellikle gelir kalemleri milli gelirdeki değişmelere duyarlıdır. Krizle birlikte negatife dönen büyüme, özel tüketim harcamalarını azaltarak bütçe gelirlerini olumsuz etkilemiştir.

Bütçe gelirlerindeki düşüşün temelinde Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi tahsilatındaki azalış bulunmaktadır. Buna ek olarak ekonomik daralmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan işsizlik neticesinde gelir vergisi tahsilatı da azalmıştır.

Ayrıca, çalışan sayısındaki azalış ile birlikte Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'nın prim tahsilatları düşmekte ve sosyal güvenlik açıkları daha da büyümektedir. SGK bütçesindeki bozulmaysa, bütçeden sosyal güvenlik sistemine daha fazla kaynak aktarımını gerekli kılmaktadır.

Bütün bu gelişmeler ise bütçe performansının kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, büyüme oranındaki düşüş bütçede bozulmaya sebep olmaktadır. Bu bakımdan Türkiye’de bütçe performansını iyileştirmek için ekonomik büyümenin desteklenmesi gerektiği açıktır.

Diğer taraftan kriz sadece kamu mali dengelerini değil, özel sektörü ve reel kesimi de olumsuz etkilemiştir. Çalışmada, küresel krizin hanehalkı sektörü, mali-olmayan şirketler

(reel sektör) sektörü ve mali sektör (bankacılık sektörü) ekseninde etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hanehalkı açısından; küresel kriz sebebiyle işsizlikteki artış, hanehalkı gelir ve harcamalarını olumsuz yönde etkilemiş ve gelir dağılımı küresel kriz döneminde bozulmuştur. Kriz döneminde hanehalkının mali ihtiyaçlarını dönemlerarası tüketimini dengeleyecek şekilde borçlanma yoluyla giderdiği görülmektedir.

Küresel kriz tüm dünyayla beraber ülkemizde de bankacılık sektörünün mali yapısını etkilemiştir. Ancak, ülkemiz 2001 yılında yaşanan krizin ardından bankacılık sektörüne yönelik bir dizi yapısal reformu hayata geçirmiştir. Bu durum, diğer ülkelere kıyasla bankacılık sistemimizin yapısını küresel kriz ortamında daha dirençli kılmıştır.

Küresel krizde, bankacılık sektörünün karlılığı 2007 yılıyla karşılaştırıldığında düşmüş ancak, 2009 yılında net faiz marjındaki yükselme sayesinde çabuk toparlayarak yüzde 40 oranında karlılık artışı sağlanmıştır.

Genel itibariyle, küresel kriz ortamında tasarruflarda yaşanan azalma, 2009 yılında mevduatların büyüme hızını düşürmüştür.

Küresel finans krizi, özellikle bankacılık sektörünü ve yoğun olarak da kredileri vurmuştur. Krediler, 2008 yılında yüzde 30 civarında büyürken, bir sonraki yıl sadece yüzde 3' lük bir büyüme sergilemiştir.

Küresel krizin bankaların özkaynak yapılarında ise sınırlı bir etkisi gözlenmiştir. Sonuç olarak, bankacılık sektörünün, güçlü mali yapısı ile küresel finans kriziyle başedebildiği ve sonraki yıllarda da hızla toparlandığı söylenebilir.

Türkiye’ de sanayi ciro endeksi, sanayi üretim endeksi, imalat sanayii kapasite kullanım oranı ile reel kesim güven endeksindeki azalışlar da mali olmayan şirketleri derinden etkilemiştir.

Küresel finans krizinin, reel kesim üzerindeki etkileri incelendiğinde (üretici sektörler bağlamında) genel olarak, krizin imalat ve diğer sanayi sektörlerinin reel büyüme hızları üzerinde ciddi olumsuz etkilerinin olduğu, hizmetler sektörü büyüme hızının ise daralma ve büyüme dönemlerinde sanayi kesimine göre daha ılımlı bir seyir izlediği, tarım sektörü üretiminin ve büyüme hızının ise küresel kriz etkilerinden ve genel ekonomideki gelişmelerden bağımsız hareket ettiği görülmektedir.

Küresel krizin tarım sektörüne etkileri incelendiğinde, tarım sektörünün geleneksel ve hava koşullarına bağlı üretim yapısı ve diğer sektörlerle oranla yurtdışı piyasalardan görece kopuk oluşu, küresel krizin tarım sektörüne olumsuz etkilerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Madencilik sektöründeki daralma, esas olarak yurtdışı fiyatlar kanalıyla etkilenmiş olup bu çerçevede, yurtdışı emtia fiyatlarındaki gelişmeler öncelikle, imalat sanayiinde en ciddi daralmanın yatırım malları üretimi gerçekleştiren işletmelerde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu sektörler, makine imalatı ve ulaşım araçları sektörlerindeki güçlü daralmaya işaret etmektedir.

İmalat sanayii alt-sektörlerindeki gelişmeler incelendiğinde ise, 2008 yılında krizin etkilerinin alt sektörlerde belirgin bir şekilde görüldüğü, 2009 yılında ise daralmanın keskinleştiği, küresel krizden dış ticaret kanalı üzerinden en fazla motorlu kara taşıtları imalatı ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatının yanı sıra, diğer ulaşım araçları, ana metal sanayii ve son olarak tekstil ve giyim eşyaları imalatı sektörlerinin olduğu görülmektedir.

Krizden, “kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri sektörü”nün olumsuz yönde en çok etkilenen sektör olduğu söylenebilir. Yurtiçi ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması üzerine ulaştırma sektöründeki daralma ve fiyatlar genel seviyesindeki gelişmeler nedeniyle mali otoritenin ÖTV artışına bağlı fiyat artışına gitmiş, böylece, azalan akaryakıt talebinin önemli bir etkisi olmuştur.

Bunun yanında, ana metal sanayii sektörünün 2009 yılında yüzde 15,3 oranında gerilediği görülmektedir. Bu gelişmede, sektörün girdi sağladığı inşaat ve motorlu kara taşıtları sektörleri kaynaklı düşen yurtiçi talep ile düşen emtia fiyatları, daralan yurtdışı talebin kümülatif bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Öte yandan, tekstil ürünleri imalatındaki daralmanın 2008 yılında etkili olduğu ve 2009 yılında da devam ettiği görülmektedir. Giyim eşyaları imalatı sektöründe de ciddi bir daralma meydana gelmiştir. Söz konusu sektörlerin üretimine olan yurtiçi ve yurtdışı talepteki düşmeden kaynaklanan bu daralma, ilave bir tedbir alınmadığından, özellikle, işsizliğin artışı ve hanehalkı gelirleri üzerinden küresel krizin sosyal hayat ve ekonomideki olumsuz etkilerinin daha güçlü bir şekilde hissedilmesine yol açmıştır.

Krizin, kayıtlı medyanın çoğaltılması ve temel eczacılık ürünleri imalatı sektörlerine olumsuz bir etkisin olmadığı görülmektedir. Bu gelişmede, kayıtlı medya üretiminde kullanılan girdilerin dış kaynaklı olması ve bunların fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Temel eczacılık ürünleri imalatının ise ürünlerin zorunlu mallar kategorisinde olması ve kamunun en büyük finansman kaynağı olması sayesinde sektörün krizden olumsuz etkilenmediği görülmektedir.

Enerji sanayii sektörü üretiminin 2009 yılında yüzde 4 oranında gerilediği ve bu gelişmede, sektör üretimini girdi olarak kullanan sanayi sektöründeki daralmanın etkisinin olduğu değerlendirilmektedir.

Elektrik enerjisi üretiminin enerji kaynaklarına göre dağılımı bağlamında sözkonusu etkiler değerlendirildiğinde ise elektrik üretiminin, yüzde 1,8 oranında daraldığı, bu daralmadan, sektördeki tüm aktörlerin farklı şekilde etkilendiği, su ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yapılan üretimin olumsuz etkilenmediği, buna karşılık linyit, taşkömürü ve termik santral kaynaklı üretimde ciddi bir daralma olduğu görülmektedir.

İnşaat sektörünün, bozulan beklentiler ve finansman imkanlarındaki ani daralma kaynaklı olarak 2008 yılında yüzde 4,2 oranında, 2009 yılına gelindiğinde ise yüzde 15,4 oranında daraldığı görülmektedir.

Buna karşılık, para politikası otoritesi olan TCMB'nin gecikmeli de olsa para politikası faiz oranını düşürmesi ve buna bağlı olarak finansman imkânlarındaki iyileşme sayesinde ve kriz kapsamında kamu tarafından konut sektörüne yönelik harç indirimlerinin

de katkısıyla sektörün krizden hızlı bir şekilde çıktığı ve 2010 yılında yüzde 17,1 oranında büyüdüğü görülmektedir.

Hizmetler sektörü içerisinde, yurtiçi talebin önemli bir göstergesi olan “toptan ve perakende ticaret sektörü” 2008 yılında yüzde 1 oranında ve 2009 yılındaysa yüzde 11,4 oranında daralmış, buna karşın sektör 2010 yılında yüzde 13,7 oranında büyümüştür.

Türkiye'nin krizden en hızlı çıkan ülkeler arasında yer almasının bir işaretinin de Ticaret Borsaları işlem hacmindeki olumlu gelişmeler olduğu söylenebilir.

Küresel finans krizinin, turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 2008 yılında öncelikle gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında başlayarak küresel bir boyuta erişen krizin, Türkiye ekonomisi ve kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin, özellikle 2009 yılında derinleştiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

ALANTAR, Doğan, Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları zerine Bir Değerlendirme, Maliye Finans Yazıları - Sayı 81, Ekim 2008

ASLAN, Hadiye, İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz, BDDK 8. Kuruluş Yılı Dönümü Konferans Notu, 2008

ASLUND, Anders, Lessons from the East European Financial Crisis, 2011

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ABD Mortgage Krizi, alışma Tebliği, Sayı: 3, Ankara, 2008.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK), Finansal Piyasalar Raporu, Ankara, Eylül,2011.

BUMİN, Mete (2009), "Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008", Maliye Finans Yazıları, Yıl 23, Sayı 84, ss. 39-60.

CECCHETTİ S.G., KOHLER, M. ve UPPER, C. Financial Crises and Economic Activity, 2009.

Devlet Planlama Teşkilatı: 2010 Yılı Programı. Ankara, 2009.

EİCHENGREEN, B., & PORTES, R. The Anatomy of Financial Crises, NBER Working Paper, 1987.

ERGİN, Numan Emre, Hasta Adam Avrupa: Euro Krizi Euro Bölgesinde Borç Krizi ve Krize Karşı Alınan Tedbirler, Eylül 2013.

FURCERİ, D. ve MOUROUGANE, A. (2009), Financial Crises: Past Lessons and Policy Implications", OECD Economics Department Working Papers, No. 668, OECD Publishing, Paris.

HEPŞEN, Ali, Finansal Krizlerde Gayrimenkul Finansman Piyasalarının Rolü ve Gayrimenkul Fiyat Endekslerinin nemi, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2011.

KARAKURT, Bilal, Küresel Mali Krizi nlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 2010.

KARAKURT, Bilal, AKDEMİR, Tekin, Kurallı Maliye Politikası: Türkiye'de Kurallı Maliye Politikası rnekleri, Maliye Dergisi, Sayı:158, Ocak-Haziran 2010.

KILIÇ, Serdar, Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2006.

KİBRİTÇİ ARTAR, Okşan, ATILGAN Ayşe, SARIDOĞAN Atılğan, Küresel Finansal Krizin Türkiye'de Bankacılık Sektörü Mali Yapısına Etkileri, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:2, Haziran 2012.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, 2006-2011 Küresel Ekonomik Krizinin Bileşenleri ve Karmaşıklığı, 2011, <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/33515/>

Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: AB Üyesi Ülkeler Tarafından Krize Karşı Alınan Önlemler İle Küresel Ekonomik Krizin Euro Bölgesi ve G-20 Ülkelerinin Büyüme, Borç Stoku ve Bütçe Açığı Göstergeleri Üzerindeki Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi, Aralık 2010.

ÖZ, Semih (2018), 2017 Ekonomik Raporu. TURMOB. Ankara: TURMOB Yayınları. Retrieved from <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/detailPdf/22dc2724-794d-4457-93b8-4dce783afda2/ekonomik-rapor-2017>

ÖZTÜRK, Serdar, GÖVDERE, Bekir, Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, C.:15, Sayı:1, 2010.

PUSTİ, Müge, Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001 – 2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

ŞİMŞEK, Hayal, Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri, Finans Politik, Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:44, Sayı: 512, 2007.

TCMB (2010a), Finansal İstikrar Raporu 10 (No. 10). Ankara, TCMB Yayınları.

TCMB (2010b), Finansal İstikrar Raporu 11 (No. 11). Ankara: TCMB Yayınları. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.

TCMB (2011a), Finansal İstikrar Raporu 12 (No. 12) (Vol. Mayıs). Ankara: TCMB Yayınları. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.

TCMB (2011b), Finansal İstikrar Raporu 13 (No. 13) (Vol. Kasım). Ankara: TCMB Yayınları. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.

TCMB (2012), Finansal İstikrar Raporu 15. Tcmb, Kasım(15), 1–95. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>

TCMB (2013), Finansal İstikrar Raporu 17. Tcmb, Kasım(17). <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>

The World Bank (2010), Türkiye Ülke Ekonomik Raporu: Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar (Country Economic Memorandum (CEM) (Turkish) No. 48523–TR). Washington, DC.: World Bank. Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1277211666558/CEM2010_tr.pdf

TOBB (2018), Ticaret Borsası İstatistikleri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Bankalarımız, Mayıs, 2010.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler, Tepav Politika Notu, Ankara, 2008.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Küresel Kriz Çalışma Grubu, Türkiye Ekonomisi için Kriz Önlemleri, Mart, 2009.

United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, & World Bank. (2009). System of National Accounts 2008. United Nations, New York. <https://doi.org/10.1057/ukna.2008.3>.

YILMAZ, Durmuş, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bakanlar Kurulu /TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Sunumu, 21 Nisan 2009.

ec.europa [HYPERLINK "http://ec.europa.eu/eurostat".eu/](http://ec.europa.eu/eurostat) [HYPERLINK "http://ec.europa.eu/eurostat"eurostat](http://ec.europa.eu/eurostat)

www.hazine.gov.tr. (Küresel Mali Krize Karşı Politika Tedbirleri)

2002 Yılı Acil Eylem Planı

2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program

2014 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarısı

2014 Yılı Genel Faaliyet Raporu

2015-2017 Dönemi Orta Vadeli Program

2015-2017 Dönemi Orta Vadeli Mali Plan

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

www.bumko.gov.tr (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü)

www.hazine.gov.tr

www.imf.org

www.kalkinma.gov.tr

www.muhasibat.gov.tr

www.riskmerkezi.org.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tobb.org.tr

www.tuik.gov.tr

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK KAMU MALİYESİ VE ÖZEL SEKTÖRE ETKİLERİ

İsmail İlhan HATİPOĞLU
İşletme Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2019
Danışman: Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Amerika Birleşik Devletleri finans piyasalarında 2007 yılı sonuna gelirken, finans kurumlarının geri ödeme zorluğu çekecek kişilere mortgage (ipotekli konut) kredisi vermesi üzerine, tüketicilerin konut kredilerini geri ödemede sorun yaşamalarıyla başlayan finansal dalgalanma, 2008 yılı Eylül ayında yoğunlaşarak, küresel çapta bir finans krizine evrilmiş, Türkiye ekonomisi de küresel mali krizden olumsuz yönde etkilenmiştir.

2008 Küresel Finansal Krizinin Türk Kamu Maliyesi ve Özel Sektöre Etkileri'nin incelendiği bu çalışmanın Birinci Bölümünde Küresel Finans Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine yer verilmiş, İkinci Bölümünde 2002-2007 Dönemi Türk Kamu Maliyesi irdelenmiş, Üçüncü Bölümünde Kriz Döneminde Uygulanan Politikalara değinilmiş, Dördüncü Bölümünde 2008-2017 Dönemi Türk Kamu Maliyesi izah edilmiş ve Beşinci Bölümünde de Küresel Mali Krizin Türk Özel Sektörü Üzerindeki Etkileri üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, krizin etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, hem merkez bankası hem de hükümet tarafından bir takım önlemler alınmış, bunun üzerine Türkiye ekonomisi özellikle 2009 yılında derinleşen krizden hızla çıkmayı başarmıştır.

ABSTRACT

Mortgage and derivative product risks has led to the financial sector crisis which had started in the U.S.A during the end of 2007 and in 2008. As a result, the so-called “Global Financial Crisis” also affected the Turkish economy in 2008 as well as the world economies.

The main objective of this thesis is to analyze the 2008 Global Financial Crisis’ affects on Turkish public and private sector markets. In the first chapter, the evolution of the global financial crisis is analyzed. The second chapter focuses on the Turkish public financial sector whereas the third chapter mainly attempts to analyze the policies which were enforced in the crisis period. The following chapter targets to outline the Turkish financial policies of the 2008-2017 period. The final chapter focuses on the affects of the Global Financial Crisis on Turkish private sector.

Our work concludes that actions taken both by the Turkish Central Bank and the measures taken by the Government has enabled the Turkish economy survive the crisis which was deepened in 2009.